

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

/сборник материали/
28 август – 04 септември 2011

СЪДЪРЖАНИЕ

РОМСКА ИСТОРИЯ И КУЛТУРИЯ	3
ПОЛИТИКИ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ	28
ЗДРАВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ	47
ЗДРАВНИ ПРОБЛЕМИ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ	47
ОСНОВНИ КОМПЮТЪРНИ УМЕНИЯ	76
МЕДИАЦИЯ, ПРЕГОВОРИ И УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИ	111
КОМУНИКИРАНЕ ЧРЕЗ МЕДИИТЕ	123
ЗАСТЪПНИЧЕСТВО ЗА РОМСКО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ	145
МЕНТОРСТВО	151

Ромска история и култура

ПРОИЗХОД И ИСТОРИЯ НА РОМИТЕ

ПРОИЗХОД: ИНДИЯ ИЛИ ЕГИПЕТ?

Голяма част от факти, свързани с историята на ромите са спорни и неясни. За разлика от учения в природоматематическите науки, историкът не разполага непосредствено с това, което изучава, а се опитва да възстанови картината на миналото на базата на оцелелите документи, археологически данни и т.н. По обясними причини писмените извори, свързани с ромите са малобройни и твърде неточни; те са оставени от “другите” – византийски, балкански, османски и западноевропейски хронисти – и естествено информацията, която дават е оскъдна и често съмнителна.

Едно от малкото сигурни неща, свързани с появата и заселването на ромите в Европа е техният индийски произход. Дълго време се е смятало, че ромите идват от Египет – територия доста по-близка и позната на европейците в сравнение с далечна и тайнствена Индия. Освен това самите роми са твърдели, че са потомци на изгонени от Египет християни. В резултат на това те получават получават статут на мъченици за вярата, защитни грамоти от папа Мартин V, император Сигизмунд и много западноевропейски владетели и биват приети благосклонно в Европа. Остатък от това схващане са названията за цигани в много езици – напр. популярното *Gypsy* в английския език. И до ден днешен някои групи цигани свързват себе си с Египет – напр. т.нар. *егюпци* в Македония и Косово (малка част от тях живее и в най-югозападните части на България) и др.

През 1763 г. виенският вестник “Wiener Anzeigen” публикува дописка за студента Щефан Вали от гр. Кумарно (дн. Кумаром, Унгария). Докато учел в Лайден той се запознал с трима индуси-брахмани, които говорели санскрит. Сторило му се, че думите в този език наподобяват думите от езика на ромите в родния му град, затова записал около 1000 санскритски думи. Като се върнал в Кумарно той прочел тези думи на ромите и те отгатнали значението на повечето от тях. Тази дописка накарала лингвиста Х.М.Г.Грелман да започне да събира материали за санскрит и за романес и след продължителна работа, отнела му две десетилетия, той издал знаменития си труд “Циганите. Един исторически опит върху начина на живот, състоянието, обичаите и съдбата на този народ в Европа заедно с техния произход”, в резултат на което хипотезата за индийския произход на ромите се налага като основна.

Индийският произход на ромите е установен на базата на лингвистиката, чрез сравнения между ромския език *романес* и древноиндийския свещен език *санскрит*.

РАЗСЕЛВАНИЯ НА РОМИТЕ

Не е ясно кога и защо ромите напускат Индия: Повечето историци предполагат, че това става през V-VI в. от н.е. и е свързано с падането на Гуптската династия и сътресенията в индийското общество

Първите сравнително сигурни данни за цигански разселвания са персийски и се отнасят към времето на 5-6 в.: шах Бахрам Гур, „зоти”, „лури”

Приема се, че при достигането на източните граници на Византийската империя, циганските групи се разделят на три потока и поемат съответно на север, към Задкавказието (днешна Грузия и Армения), на юг, към Сирия, Палестина и Северна

Африка, и третият поток - към Мала Азия, Балканите и Европа. Те биват наречени съответно лом, дом и ром

В Мала Азия, Кипър, Египет и Палестина и до днес живеят т.нар. „домари”

ЗАСЕЛВАНЕ НА БАЛКАНИТЕ

Поради различните наименования, които са давани на ромите (от византийски и други историци) не е ясно от кое време датират първите сведения за пристигане на роми на Балканите; Роми (под наименованието "атцингани") със сигурност са описани в "Житие на Свети Георги от Атон" (XI в); Същото наименование – "атцингани" се среща и в по-ранни извори – напр. Хронографията на Теофан Изповедник от началото на IX в., но не е ясно дали споменатите в нея атцингани са роми

Ромите остават на Балканите няколко века преди да тръгнат към Западна Европа: донасят търсени занаяти, работят за манастирите, намират добро препитание, занимават се също така с гадателство и врачуване. Наречени са „атцигани” – „недокосваеми” поради практикуването на врачуване, което не е прието от църквата.

РОМИТЕ ПРЕЗ ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Ромите остават на Балканите няколко века преди да тръгнат на големи групи към Западна Европа. Поради тази причина мнозина изследователи наричат Балканите "втората родина на циганите", а езика романес - "балканизирани индийски език". Постепенно те преминават от чергарски към уседнал начин на живот (към това ги подтиква и политиката на османска власт). С помощта на данъчни облекчения, османската власт успява да накара и голяма част от ромите да приемат исляма и да станат мюсюлмани. Така например ромите мюсюлмани плащат данъка *харач* в много по-малък размер от ромите християни.

От страниците на историята: Един циганин мюсюлманин не бива да живее сред цигани неверници. Той трябва да бъде с мюсюлмани. Ако обаче той продължава да живее сред неверници, тогава трябва от него да се вземе харач в същия размер, както от неверниците.

Корпус от закони на Мехмед II Фатих за населението във вилаета Румели (1475 г.)

По правило ромите се препитават с дейности, обслужващи останалите групи население - ковачество, производство на кошници, сечива и т.н. и респективно получават съответните имена - *кошничари, бургуджии, дръндари* и т.н.

Вековете съжителство с останалите балкански народи, безболезненото преминаване от християнство към ислям и обратно, както и необходимите контакти с другите групи население (поради посочения по-горе начин на препитание) оказват голямо влияние върху ромския фолклор. В него се вплитат българско-славянски и турско-арабски елементи, които заедно с "изконно-ромските" образуват една колоритна и неповторима цялост.

Трябва да отбележим, че тази първа вълна на цигански заселвания не е еднократен акт. Както посочихме, първите ромски групи идват по българските земи още по времето на Второто българско царство. Нови групи роми се заселват с идването на турците и през следващите векове. През XVII и XVIII в. към тях се присъединяват и

роми, бягащи от Влашко и Молдова, където по това време имат статут на "вещи", а не на "лица", т.е. където са роби. Това постепенно променя източника на ромските миграции по българските земи - не от Мала Азия, а от териториите на днешна Румъния.

Посоченият процес придобива особен размах през втората половина на 19 в. Тогава в Румъния бива отменено робството и големи групи роми се заселват първоначално в Трансилвания, а след това - в цяла Европа и на Балканите. Това е т.нар. "голяма келдерарска инвазия". Неин резултат е втората вълна от ромски миграции по българските земи - втората половина на 19 и началото на 20 в.

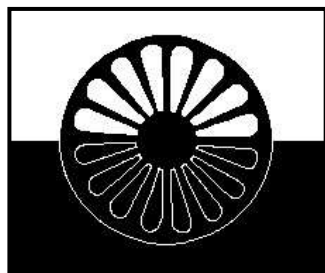
ЕТНИЧЕСКА ИДЕНТИЧНОСТ

1) Самоназванието "Romá" ("Роми")

Терминът "роми" става популярен в Европа след първия конгрес на Международния ромски съюз (International Romani Union) (Лондон, 1971 г.), когато той е буквално "избран", тъй като в Европа, освен Рома, живеят още три големи цигански общности – т. нар. "метгрупи" – Мануша, Синти и Кале. В официални международни текстове "Roma" се появява за пръв път през 1977 г. в резолюция на ООН, която призовава "страните, където живеят роми/цигани, да им осигурят всички човешки права, от които се ползва останалата част от гражданите в тези страни".

Рома е самоназвание, с което тези групи от ромската общност, които говорят ромски език, наричат себе си, докато *цигани* е названието, което другите (външните) дават на групите от ромската общност. По аналогичен начин стои въпросът с унгарците – наименованието, което е екзоним (името, дадено на определена общност или група от друга група), докато ендонимът, използван от самата общност е маджари. Така например, „немци“ също е екзоним за германската народност в Германия (който има и пейоративен смисъл – произлиза от славянската дума "ням", т.е. хора, чийто език не разбираме). Самите немци използват автонима *die Deutschen* (ди дойчен). В същото време някои от групите, които не говорят ромски език или са загубили езика предпочитат вече да се самоназовават "цигани".

В България понятието е формално въведено веднага след края на Втората световна война със създадените от Отечествения фронт през 1946 г. театър "Рома" и вестник "Романо еси" (Цигански глас). Промяната в държавната политика след 1956 г. и забраната малцинствата да употребяват майчиния си език на публични места води до "забравянето" на понятието до 1989 г. След края на тоталитарния режим, думата "роми" започва да се употребява в медиите, политическите кръгове и третия сектор, поради факта, че преобладаващата част от хората, с ромска идентичност се самоопределят по този начин. Трябва да се отбележи обаче, че има групи и субгрупи, които предпочитат да се идентифицират с други названия, използвани вътре в групата и дори напълно се разграничават от понятието "роми".

РОМСКИТЕ СИМВОЛИ

На 8 април 1971 г. в Лондон започва Първият световен ромски конгрес на организацията Романи Юнион. Тогава се приема

знаме, химн и световен ден на ромите. За такъв се определя денят на началото на Конгерса. Приема се на този ден да се почита паметта на всички загинали по времето на Холокоста роми. Ромският химн е популярната и в България песен “Джелем, джелем” (*Бродих, бродих*), написана от сърбина Жарко Йованович. Ромското знаме е червено колело с 16 спици върху синьо и зелено полета. Колелото с 16 спици в древна Индия се е наричало **чакра**. То присъства в ромското знаме, за да напомня за индийския произход на ромите и дългия път, който са извървели от Индия до Европа. Синьото и зеленото полета символизираят небето и тревата, както и волния чергарски живот на ромите в миналото.

РОМСКИТЕ ГРУПИ В БЪЛГАРИЯ

България е една от страните с най-многобройно ромско население. Точният брой на ромите трудно може да бъде установен, тъй като голяма част от тях предпочитат на преброяванията на населението да се декларират като турци, българи или власи. Според преброяване от 2001 г. като роми са се декларирали 370 908 д., а според преброяването от 2011 г. – 325 343 д., като 44.13% от тях живеят в селата. В същото време авторитетни международни и български изследователи определят броя на циганите в България на около 800 000 д.

Както посочихме, ромите идват в България по различно време и от различни места. Това е причината днес да съществуват множество ромски групи, различаващи се (повече или по-малко) една от друга.

ЙЕРЛИИ

Първа, в исторически план, е метагрупата на т.нар. *йерлии* - т.е. местни, уседнали роми. Те са потомци на дошлите през периода XIII-XVIII в. роми, които постепенно усядат и векове наред съжителстват както с българското, така и с турското население. В голяма степен терминът *Йерлия* е въведен в масова употреба по-скоро от научна гледна точка, като обобщаващ за голямата група роми, заселили се по различно време на Балканите от средновековието до началото на 19 век. Голяма част от самите роми (с изключение на няколко подгрупи в Софийско и Кюстендилско) не разпознават термина *йерлии*, а предпочитат под-груповите самоназвания или просто *роми/цигани*.

Йерлиите се делят на две големи групи: *хорахане-рома* (турски цигани, мюсюлмани) и *дасикане-рома* (български цигани, християни).

Преведено буквално “**дасикане рома**” днес означава български/християнски роми. Като цяло думата “дас” в първоначалния си смисъл означава “слуга”, “роб”, но с течение на времето е свързана с турската дума “гяур” – “неверник”, “не-мюсюлманин”. С това обобщаващо понятие се идентифицират приблизително 26 субгрупи, говорещи различни наречия от балканския тип ромски диалекти, със значимо лексикално влияние от локалния български диалект. Дасикане рома са преобладаващото ромско население в Северозападна и някои райони на Централна Северна България и приблизително половината от ромското население в Югозападна България. Това са например *бургуджиите*, *джамбазите*, *тужарите* и т.н. Сред тях са налице слаби тенденции към

българеене, но някои групи съхраняват с гордост ромското си самосъзнание и традиции (Напр. част от бургуджиите в Шуменско се наричат "*парпул-рома*" - "*истински цигани*").

Специфични субгрупи с предпочитана друга идентичност:

- **Сиви гълъби**

В Югоизточна и Централна Южна България съществува група от хора, която българите наричат "български цигани", ромите наричат "дасикане рома", а турците "гяур ченгенеси". Самите те се назовават Аспарухови българи или Стари българи, а околното население често пъти ги обозначава като "Сиви гълъби" или "Демирджии".

- **Цуцумани**

В трите области на Северозападна България живее група от хора, която българите наричат "български цигани" или "покръстени цигани", а ромите обозначават като "Цуцумани". Цуцуманите са Източноправославни християни, които българите не приемат за "истински" българи, а ромите не приемат за "истински" роми. Техният майчин език е български, но имат запазени в говора си няколко думи с ромски произход. В общия случай цуцуманите не живеят в етнически обособени махали, а разпръснато сред българското население. Значително по-интегрирани са от останалите роми в региона – размерът на домакинствата, образователното равнище и нивото на безработица се сходни с тези на българите в съответната област.

Преведено буквално "**хорахане рома**" днес означава турски/мюсюлмански роми. Хорахане рома са преобладаващото ромско население в Североизточна, Югоизточна и Централна Южна България и приблизително половината от ромското население в Югозападна България. Хорахане-рома са най-многобройната ромска група в България. Те изповядват ислям, премесен с многобройни християнски елементи, като празничната им система включва не само байрамите, но и всички големи християнски празници - Гергьовден (Ерделез), Васильовден (Банго Васили), Тодоровден, Ивановден, дори Коледа и Великден. Говорят *романес* премесен с множество турски думи, а част от тях използват турски език, заедно с романес. Хорахане-рома се делят на множество подгрупи. Напр. *кошничари*, *калайджии*, *дръндари* и др. С течение на времето тези вътрешногрупови различия са избледнели и днес голямото мнозинство от хорахане-рома са еднородна група, която пази само далечен спомен за някогашен занаят и деление на подгрупи.

Специфични субгрупи с предпочитана друга идентичност:

- **Миллет**

В районите където живеят хорахане рома, съществуват групи от хора, които наричат себе си "миллет". Обикновено българите ги обозначаваха като "турски цигани" или "турчеещи се цигани", турците ги наричат "миллет ченгенеси". Ромите имат двузачно отношение и някои ги приемат за роми, но други ги считат за турци. Макар че на преброяванията на населението се декларират като турци, името, което използват за себе си е *миллет*. "Миллет" е турска дума, която може да бъде най-точно преведена като "етнос" или "религиозна общност". По време на Османската империя

малцинственото християнско население е било разделено на *милети* по религиозен признак - напр. православни, юдеи, арменци (не в етническият смисъл на думата, а в религиозния, доколкото арменската църква се отличава от източно-православната). Единственият *милет*, който е бил обособен на етнически принцип са били циганите - *ченгене милет*. Самите турци не са използвали думата "милет" по отношение на себе си¹. Част от циганите, самоназоваващи се "милет" използват и името "турски цигани", но категорично отказват да бъдат наричани "роми". За тях роми са единствено християните, говорещи ромски език. Майчиният език на милета е турски, но в някои населени места, сред по-старите поколения се използва ромски като "таен език", а в други групи като жаргон е запазена употребата на малък набор от ромски думи.

• Агупти

В района на Родопите живее група от хора, която нарича себе си и бива наричана от другите Агупти. В средата на ХХ в. те са класифицирани като цигани въз основа на пасаж от една народна песен: "Турци си Рада плениха,/ та я агупка сториха/ агупка чорна циганка...". Агуптите обаче са чудесен пример за смяна на първичната груповата идентичност с предпочитаната турска идентичност в рамките на няколко поколения. Ако в средата на ХХ в. изследванията регистрират египетска идентичност, съчетана с "чист и старинен родопски говор", то в края на ХХ в. агуптите се отличават със стремеж за сливане с околното турско население и употребата на турски език. Решаващ фактор в случая вероятно е исляма. Подобно на милета, употребата на ромски е като "таен" език, използван от по-възрастното поколение.

КАЛДАРАШИ

Втората голяма ромска метагрупа в България са т.нар. *калдарашки*. Те идват с "голямата келдерарска инвазия", като първо преминават през Австро-Унгария и Сърбия, поради което често им казват "унгарски цигани", "австрийски цигани", "сръбски цигани" или "нямцури" (т.е. "немски цигани"). Разделят се на две големи групи - *бакърджи* и *ловари* (от унгарското "ло" - "кон", поради което са известни като "конекрадци") и на множество подгрупи.

Калдарашите са едни от най-запазените ромски групи в България. При тях все още съществуват запазени потестарни форми, като циганския съд - *мешере*, те говорят основно романес, пазят ревностно своите обичаи и традиции. Пищният начин, по който отбелязват Великден (Патраги) и Гергьовден, както и калдарашките сватби често са сочени като едни от най-интересните ромски обичаи в Европа. Източно-православното християнство играе много важна роля в живота на калдарашите и те са ревностни християни.

До средата на 20 в. са били чергари, като са обикаляли от село на село за да продават своята продукция. Усядат след излизането на Постановление 258 на Министерския съвет от 1958 г., забраняващо "скитничеството и просията в Народна Република България". В абсолютни цифри техният брой не е голям. Но в териториално отношение калдарашите живеят във всички региони на страната, като рядко формират

¹ Едва през 20 в. след Кемалистката революция думата "милет" започва да се използва и по отношение на турците, но не в етнически или религиозен смисъл, а в социален - като синоним на "народен".

големи махали и по-често се заселват по няколко семейства в село, наред с другото население, без да се смесват с останалите роми.

Калдарашите в България са около 30 000.

РУДАРИ/ЛУДАРИ

Предимно в селските райони на областите Пловдив, Стара Загора, Нова Загора, Бургас, Варна, Добрич, Велико Търново и Плевен живеят групи от хора, които околното население нарича “румънски цигани”. Представителите на тази общност наричат себе си “Рудари” или “Лудари” - в зависимост от локалния диалект. Поради характерните за тях занаяти, за околното население са познати по-скоро като копанари и мечкадари, за което техните самоназвания са съответно *лингурари* и *урсари*. По време на преброяванията и социологическите изследвания Рударите/Лударите се идентифицират обновено като румънци, власи или българи, но винаги настояват на разграничаването си от ромите. Обикновено по-старите поколения приемат за себе си названието “румънски цигани”, защото думите *цигán* и *цигánка* – означават съответно “съпруг” и “съпруга” в техния говор (каквото впрочем означават и думите *ром* и *ромни* в ромския език). Рударите/Лударите използват диалект на румънския език. В България се различават две наречия – северно, по-силно повлияно от стандартния румънски и южно, в което има по-осезаемо влияние от гръцкия език. Макар че живеят в относително обособени етнически махали, те са вероятно най-интегрираната в българското общество ромска група по отношение на нивото на образование, нивото на заетост, както и по размера на домакинствата, по който не се различават от българското население в дадените населени места.

Рударите в България са около 70 000.

КАЛЕНДАРНИ И СЕМЕЙНИ ПРАЗНИЦИ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Календарните и семейните празници на ромите показват в най-висша степен колко близки са традициите и обичаите на различните етноси, живеещи в България.

Като цяло ромските календарни празници съвпадат с българските календарни народни празници (дори при ромите-мюсюлмани), в празничния ритуал присъстват множество елементи от българския празничен ритуал. Но всеки един от празниците получава специфично-ромско осмисляне: свързва се с някоя ромска легенда, части от ритуала се видоизменят като се пречупват през душевността на ромите и т.н. Нещо повече: елементи от ритуала, отдавна изчезнали сред българите, днес продължават да се срещат при много от ромските групи. В резултат от всичко това празниците и обичаите на ромите в България не могат да бъдат редуцирани нито до празниците и обичаите на българския етнос (въпреки българския им субстрат), нито пък да бъдат отъждествени с празниците и обичаите на ромите от другите европейски страни (въпреки ромското им осмисляне).

Най-големите календарни празници на българските роми са Гергьовден (Ерделез), Великден (Патраги) и Васильовден (Банго Васили). Те се празнуват от всички ромски общности, включително и от хорахане-рома. Отбелязват се също така и множество други християнски празници – Коледа, Ивановден, Заговезни, Тодоровден, Голяма

Богородица, Петльовден и др., а хорахане-рома отбелязват също така двата мюсюлмански байрама - Рамазан Байрам и Курбан Байрам.

Васильовден (Банго Васили): Васильовден, или Банго Васили (буквално "Куцият Васил") се празнува от всички ромски групи в България. Повсеместно е известен като "Ромската Нова Година". При калдарашите и рударите празникът се празнува по-скромно, докато при йерлиите и особено при бургуджиите и ромите-музиканти той се явява основен празник, съизмерим единствено с Гергьовден.

Именно при бургуджиите и ромите-музиканти Банго Васили се празнува три дни, като дори се прави леко разграничение между Васильовден и Банго Васили - на 13.01. и 14.01. е Васильовден, а на 15.01. - Банго Васили. Това разграничение не се прави от калдарашите, рударите, както и от останалите йерлии (напр. хорахане-рома) в Централна България, които наричат и трите дни "Банго Васили". Също така трябва да отбележим, че вечерта на 13.01. срещу 14.01. много често изпълнява ролята на Бъдни вечер.

Празнуването на Банго Васили (Васильовден) е свързано с няколко ромски легенди, които можем да разделим на два типа. В първия тип Банго Васил е Свети Васил - застъпник и защитник на ромите. Той възстановява моста, по който преминават ромите, след като този мост е бил разрушен от Дявола или от Господ и спасява давещите се роми. Във втория тип легенди Банго Васил е "историческа" личност, куц овчар, който спасява давещо се ромско дете или пък приютавя бягащ от неприятелите си ром. По опосредстван начин връзка с празнуването на Васильовден има и легендата за ятото гъски, които спасяват ромите от египетската войска, като ги пренасят през Червено море.²

В празнуването на Васильовден (за удобство ще използваме Васильовден и Банго Васили като синоними, каквито в крайна сметка те са) могат да бъдат отграничени следните моменти:

Подготовка за празника: Тя може да започне и седмица преди 13 януари. Васильовден се празнува с птиче месо - гъска (патка) при хорохане-рома и някои калдараша или петел (кокошка) при бургуджиите, ромите-музиканти и някои калдараша. Много рядко - при бургуджиите - за Банго Васили се коли агне или дори прасе, но това се прави само от тези семейства, които през годината са се сдобили със снаха или първо внуче.

Подготовката започва с купуването на гъска или петел, в случай, че семейството не си отглежда. Животното трябва да бъде купено най-късно на 12.01. и обезателно да преспи в къщата "за да не избяга късмета". Сутринта на 13.01. гъската или петелът се коли и към 14 ч. започват реалните приготовления. Основна грижа е подготовката на трапезата и изработването на сурвакница. При различните групи роми сурвакниците изглеждат по различен начин. Общото е, че се правят от дрян, различна е украсата - от пуканки, чушки, бонбони при хорохане-рома до "семплата" украса от пендари и червен конец при бургуджиите. При ромите-музиканти сурвакницата не се украсява.

Вечеря: Банго Васили е подчертано семеен празник. При всички ромски групи вечерята на 13.01. играе изключително важна роля и е изпълнена с богата символика.

² Йосиф Нунев, *Ромски приказки*, (София: Стигмати, 2000), 107.

Също при всички ромски групи е задължително от момента, в който започва вечерята до полунощ вратите на къщата да бъдат здраво затворени - никой от семейството не излиза навън (дори в двора!) и никой външен човек не се допуска да влезе в къщата. Това е един от малкото случаи, в които ромите категорично отказват традиционното си гостоприемство.

Вечерята започва по различно време при различните групи и села, най-често между 20 и 22 ч. В миналото (а при някои групи - и днес) е било задължително вечерята на 13.01. да бъде на специална кръгла трапеза - *синия*. Върху синията се поставят пригответените гозби - сварен петел или гъска, сърми (често с късмети - дряннови пъпки), баница с късмети, богато украсена питка (също много често с късмети) или обреден хляб - *кулак*, вино, ракия и др. При бургуджиите се поставя също така шепа сурово жито (от житото, което варят за Никулден и Коледа) и шепа суров ориз (от ориза, с който се сварява петела). При ромите-музиканти задължително се слага т.нар. "циганска манджа" (със суха бамя и сухо домати). При бургуджиите и при ромите-музиканти е традиция (или по-скоро: е било традиция) на масата да се поставят и

богатствата, които семейството има - злато, пендари, накити... При други бургуджии е било традиция тези богатства да се изнасят навън и да се благославят, като се оставят на показ. И до ден днешен сред ромите от различни групи се разказват анекдотични истории за кражби на злато, оставено на показ от бургуджиите на Василица.

Обичайно вечерята започва с прикаждане и благославяне на трапезата. Прикаждащият (обикновено това е жената) отправя молитви за късмет, плодородие и щастие. След това членовете на семейството се опрощават, като си целуват взаимно ръка. След опрощаването най-старите (бабата и дядото) вземат богато украсената питка (или *кулака*) и я счупват на две "за да се види на кого късмета ще е по-голям през тази година и ще храни къщата". След това майка начупва парчета от питката за всички деца или пък всяко дете си отчупва колкото може по-голямо парче. Първата хапка от питката не се изяжда, а се увива и се поставя под възглавницата. Смята се, че това, което спящият сънува през тази нощ показва какво ще се случи през настъпващата година.

С вечерята са свързани и някои обичаи, които са различни за различните ромски групи. Напр. шеговитата "кражба на патката" при някои роми е обичай, при който всеки един се опитва да открадне незабелязано от другите сварената патка, за да е "най-късметлия и най-здрав". При други роми е прието да се нареждат *кулаци* един върху друг и някой от семейството да се скрива зад тях - пожелава се следващата година Банго Васил да донесе повече *кулаци* и т.н. При почти всички групи трапезата не се вдига през цялата нощ. Смята се, че това носи берекет.

Посрещане на Банго Васил и Новата година: Посрещането на Банго Васил, а чрез него - и на Новата година заема важно място в празника. То се реализира по два начина - чрез сурвакане и чрез превъплъщаване на главата на семейството в ролята на Банго Васил, или на негов пратеник. Докато първият вариант се среща при всички роми (което е отражение на българската традиция "сурвакарство"), то вторият - само при бургуджиите и при някои хорохане-рома (т.е. при тези групи, които празнуват Банго Васили по-тържествено), като винаги е в комбинация с първия.

В полунощ настъпва Васильовден и Новата година. От този момент започва сурвакането. При калдарашите през нощта се сурвакат основно членовете на семейството, а при другите роми децата могат да обикалят и съседните къщи (след полунощ вратите им вече са отворени за посетители). Сурвакарите пожелават здраве, плодородие и късмет. Техните думи обикновено са кратки и семпли -напр. "Сурва-сурва година, догодина - пак живо и здраво". Често се сурвака на български език, на съществуват и различни сурвакарски наричания на романес, при турскоезичните роми - на турски език, а при румъноезичните - на румънски³. Както и в българската традиция на сурвакарите се даряват сушени плодове, бонбони, пари.

По-голям интерес представлява обичаят с превъплъщаването в ролята на пратеник на Банго Васил. При бургуджиите точно в полунощ главата на семейството (или пък този, който е най-късметлия) събира житото и ориза от синията, слага ги в кърпа, взема кърпата, сурвакницата и някакъв съд за вода и отива на чешмата. Там той първо сурвака водата, после си измива ръцете и лицето, напълва вода и се прибира. От този момент той играе ролята на Банго Васил (или на негов пратеник).

С влизането си в къщата се провиква: "Васили авела" - "Васил дойде" и хвърля житото и ориза. Децата събират колкото се може повече от него, защото това е късмета, който Свети Васил им носи. После започва сурвакането, като първо главата на семейството (пратеника на Свети Васил) сурвака всички за здраве и късмет.

При някои хорохане-рома пратеникът на Банго Васил не е главата на семейството, а някой близък роднина (свако, чичо, шурей, баджанак), който идва като пръв гост на 14.01. сутринта. Гостът застава на външната врата, но отказва да влезе, въпреки увещанията на домакина. Постава като условие да му се построи "къопри" - мост. Тогава домакинът "строи" мост - поставя по земята пред госта пари (банкноти) от външната порта до вътрешната врата. Гостът (Банго Васил) накуцвайки стъпва по построения мост (банкнотите) и така влиза в къщата.

³ Тези наричания можете да прочетете в двете учебни помагала: Кръстева, Колев, Крумова, *Истории край огнището*, 162-163; Колев, Кръстева, Крумова, *Разказани пътища*, 168.

С влизането си той поздравява събралите се: *"Банго Васуй авъла! Банго Васили дойде. Бут селямен бючала туке! Много здраве ти праща!"*. В отговор домакинът разлива ракия на всички и казва: "Моля Господа ти както си ме почел, така и Господ тебе да почете!"

Всичко това се прави с особена тържественост, защото се вярва, че носи плодородие, щастие и късмет.

Както посочихме - при йерлиите Банго Васили се празнува три дни, като софрата не се вдига. На третия ден се прави т.нар. "крива баница", за да не окуцят конете и магаретата през годината.

ПЕТЛЪВДЕН (БАШНУВДЕН, ИХТИМЯ): Ихтимя, или Башнувден (Петльовден) се празнува от ромите-музиканти (наричани още дръндари), които са особена, добре запазена група хорохане-рома. Техният корен е в Котелския край, но големи групи музиканти в миналото са се преселили на север от Стара планина - в Златарица и Лясковец, Омуртагските села, както и в някои Шуменски села (Ивански, Салманово и др.).

Поне две неща си струва да отбележим за ромите-музиканти. Първо: диалекта, който те говорят се различава от диалекта на другите йерлии. Затова много циганолози говорят за "дръндарски диалект". Второ: Историческата личност Мустафа Шибилотлу, обезсмъртен от Йовков в разказа "Шибил" е бил градешки музикант. Днешните музиканти са митологизирали Шибил и го представят за свой цар⁴.

Макар да са "турски цигани", голяма част от ромите-музиканти вече не са мюсюлмани и напълно са загубили спомена за празнуването на ислямските празници - напр. живеещите в Златарица и Лясковец. Други групи музиканти също са изоставили мюсюлманската религия и са преминали към християнството, но все още празнуват и байрамите, заедно с християнските празници. През последните години голяма част от ромите-музиканти се приобщават към Петдесятната църква и като цяло изоставят отбелязването на традиционните празници, но пазят добре спомена за тях.

Ихтимя се празнува на 2 февруари. Свързва се с няколко сходни легенди, според които по време на османското робство турците започнали да избиват всички момчета (на ромите или на не-турците) и да поставят кървав знак на портите, от където са минали. Една ромка (Евтимия или Ихтимя) заклала петел и с него изпръскала вратата. Когато турците минали, те помислили, че вече са взели момчето от тази къща и така то било спасено. Както се вижда, легендата е точен аналог на българското предание за Петльовден, единствената разлика е, че тук главното действащо лице е ромка. (Впрочем и това не е задължително. Част от днешните музиканти смятат, че жената

⁴ Колев, Крумова, Йорданов, *Приказки, предания...*, 179-181.

заклала петел е била българка и не отричат, че празнуването на Ихтимя при ромите е отглас и отражение на празнуването на Петльовден от българите.)

Ихтимя се празнува като ден на момчето. Той е лишен от каквато и да е религиозна украса, или тя е съвсем скрита и завоалирана. Същността на празника е клането на петел за здравето на момчетата в къщи.

За всяко момче в къщата се коли отделен петел. Важно е петелът да бъде заклан от външен за къщата човек - роднина или приятел. От кръвта на петела се поставя петънце върху челото на момчето - смята се, че това носи здраве. При някои музиканти главата на петела се окача на портата "за да се помни, че петелът е спасил ромския род", а вътрешностите се изхвърлят в реката, или се заравят - "за да не ги разносят котките и кучетата".

Месото на петела се яде само на 2 февруари. Затова в къщи, където има повече момчета (т.е. където се колят повече петли) се устройват големи празненства или пък месото се раздава като дар на съседни и близки.

Особено тържествено се празнува Ихтимя при раждане на първо внуче през годината. Тогава целия петел се раздава в сурово състояние в махалата.

Въпреки, че Башнуден е празник на момчето, момичетата също са включени, макар и по-скромно – за тях се правят тиганички или мекици, които също се раздават.

Както посочихме по-горе днес Ихтимя се празнува единствено от ромите-музиканти. Но при някои ромски групи съществува подобен обичай – клане на петел като курбан за момчето в къщата и поставянето на капка кръв върху челото на детето за здраве, който се свързва с празника Банго Васили. Това са например някои калдарашки и дасикане-рома. Те също свързват клането на петел с легенда за преследването на ромите от турците и за спасяването на ромско момче след като майка му заклала петел. "Някога турците вземали кръвен данък от всяко семейство и отбелязвали с червен знак вратите на къщите, от които вече са взели дете. В една ромска къща имало само една рожба, едно момче, и за да го спасят, заклали петел и намазали с кръвта му вратата, а турците видели знака и отминали. От тогава се чества Васильовден с петел, а на децата се слага точка от кръвта на челото."⁵

Празникът **Ихтимя** е интересен и защото много ясно демонстрира един аспект на връзката между ромските и българските традиции – това, че понякога ромите съхраняват обичаи, които околните етноси вече са загубили. Очевидна е връзката в празнуването на българския Петльовден и на ромския Ихтимя - отбелязват се на един и същ ден (2.02.), легендите са почти едни и същи (има разлика само в етническата

⁵ Елена Марушиакова и Веселин Попов, *Циганите в България*, (София: Клуб'90, 1993), 168.

принадлежност на жената, заклала петела - съответна българка или ромка), почти един и същ е и празничния ритуал. Но в българска етническа среда Петльовден отдавна не се празнува, докато при ромите-музиканти той се отбелязва и днес.

ВЕЛИКДЕН (ПАТРАГИ): Великден (Патраги) се празнува от почти всички роми в България, включително и от хорахане-рома. Изключение правят само тези роми-мюсюлмани, сред които процесите на турчеене са напреднали и поради желанието да се идентифицират напълно с околното турско население те са изоставили празнуването на почти всички ромски празници. Най-пищно Великден се отбелязва от калдарашите, но дори при тях той не е най-големия празник - отстъпва това място на Гергьовден.

Празнуването на Великден при калдарашите, рударите и дасикане-рома е свързано с християнската им религия и при тях Патраги е наистина Възкресение Христово. При ромите-мюсюлмани религиозното осмисляне на празника липсва - той се празнува преди всичко като "ден на червените яйца". В нашата полева работа не се натъкнахме на специфично-ромски легенди, свързани с Великден (като легендата за възстановяването на моста от Свети Васил и др., легендата за това как Свети Георги спасява ромите и др.).

В празнуването на Великден могат да бъдат отграничени няколко елемента. За разлика от Васильовден, където те са общи за почти всички ромски групи, тук разликите са чувствителни.

Подготовка за празника - боядисване на яйцата: Както е и българската традиция, яйцата се боядисват в четвъртък или в събота. Предпочитаният цвят е червен. При бургуджиите броят на боядисаните яйца задължително трябва да завършва на 1 - може да е 21, 31, 41 и т.н. Пак при тях е запазен обичаят с първото яйце (което обезателно е червено) членовете на семейството да си мажат лицата - смята се, че това носи здраве. Това яйце се поставя настрана и не се изяжда - то остава за Гергьовден. Подобен обичай е запазен и при някои калдарашаи.

Донасяне на вода: Много преди изгрев, още на развиделяване най-младата снаха или дъщерята отива за вода на селската чешма. Носи със себе си котле със здравец и червено яйце. Преди да вземе вода тя честити празника, а след това - се моли за здраве и берекет. Когато се прибере в къщи, събужда родителите и ги ръси с вода за здраве.

Този обичай е запазен основно при калдарашите.

Вземане на "бразда": С посрещането на изгрева на Великден е свързан изключително интересният обичай "вземане на бразда". Той е запазен под една или друга форма при всички калдарашаи. Същността на обичая е в донасянето на житен чим от някоя близка нива в къщата.

Житният чим се нарича "бразда". Представлява квадрат с дължина на страните около 50 см. (без тази дължина да е задължителна) и включва житните стръкове, корените и почвата. Взема се от близка житна нива, или при отсъствието на такава - от ливада или поляна.

Този чим се взема рано сутринта на Великден, на развиделяване. При гребенарите бразда се взема от най-младата снаха, при бакърджиите - от мъжът-глава на семейството. Чимът се донася в къщи и се поставя от дясната страна на прага.

Върху браздата се поставя червено яйце, пари, бутилка вино и желязна лъжица, която с единия си край опира на прага на къщата, а с другия - на чима. Точно при изгрев слънце най-старият дава комка: всеки един от семейството стъпва върху лъжицата ("за да е здрав като желязо през годината"), отпива глътка вино, взема комка от най-стария, прекръства се и казва: "Христос възкресе!"

Ритуалът с браздата се изпълнява за здраве и плодородие. Той символизира пролетното възраждане на природата чрез съчетанието на свежи зелени стръкове жито и на червено яйце и червено вино - кръвта на възкръстващия Христос.

Същински празник: Великден е може би единственият празник, при който отиването на църква е задължително (поне при калдарашите) и представлява същност на празника. За другите ромски групи в България празникът протича в семейна среда. Друга важна част от Великден е ходенето на гости при роднини и приятели и размяната на червени яйца.

Трапезата на Великден задължително е богата, съдържа птиче месо (обикновено пуйче) и обредни хлябове "кулаци".

Както посочихме по-горе при калдарашите Великден е подчертано религиозен празник. Това важи в по-слаба степен за другите християнски ромски групи в България (рударите и дасикане-рома) и не може да се каже за ромите-мюсюлмани, където по обяснима причина религиозният пласт в празнуването на Великден липсва. Но празникът се свързва с радостта от настъпващата пролет и с надеждата за плодородие и берекет, той е още един повод да се измолят тези неща.

ГЕРГЪВДЕН (ЕРДЕЛЕЗ): Гергъвден е най-големия празник на ромите в България. Празнува се от всички ромски групи (с изключение само на силно турчеещите се части от хорахане-рома, сред които се е празнувал до скоро) и за всички тях Гергъвден е основния празник, включително и за ромите-мюсюлмани.

Обичайно калдарашите и рударите наричат празника с името "Свети Георги" или "Гергъвден", а йерлиите - "Хедерлез", "Хъдърлез" или "Ерделез". Празнува се три дена, като при някои това са 4,5 и 6 май, при други - 5,6 и 7 май, а при трети - 6,7 и 8 май.

Празнуването на Гергъвден е свързано с вярването, че Свети Георги е спасител на ромите (както Свети Васил) и с легендата, че змеят на зъл цар започнал да изяжда ромите, но Св. Георги го убил.⁶ Освен това Ерделез се е празнувал и като начало на пролетта, на истински топлото време, поради тази причина целият ритуал изобилства с пролетна символика.

Празнуването на Гергъвден е различно не само при различните ромски групи, но също така варира при представителите на една и съща група, живеещи на различни места. Въпреки това не е трудно да се открият и някои общи елементи:

Подготовка за празника: Най-важният елемент в подготовката е купуването на агне. Всеобщо поверие е, че агнето предназначено за курбан трябва да пренощува в къщата, затова то се купува най-късно на 4 или 5 май. При някои групи празненствата започват от момента, в който агнето влезе в къщата. Тогава портите се окичват с разцъфнали клони - обикновено бук и върба, а на главата на агнето се поставя венец и свещичка, след което се прикажда "за здраве". При други групи роми също е прието празничното украсяване на къщите с разцъфнали клони на 5 май, но поставянето на венец със свещичка и прикаждането се извършва сутринта на 6.05.

При бургуджиите подготовката започва още от Великден с боядисването на първото яйце и с изработването на специална гергъвденска свещичка. Както посочихме, първото червено яйце на Великден се запазва и то се поставя в устата на

печеното гергъвденско агне. Също така на Велика Събота (преди Възкресение) се изработва специална свещичка с червен конец. Тя се припалва за малко през нощта срещу Великден и се отделя. Следващото и припалване е на 5 май вечерта, а цялостното и изгаряне - на 6.05. преди агнето да бъде заклано.

Сред много роми е прието на 5.06. вечерта за всеки член на семейството да се откъсва коприва и тя да се

⁶ Нунев, *Ромски приказки...*, 111-112.

окача на керемидите. По това чия коприва ще повехне и чия не, се съди каква ще бъде годината за всеки - весела или тъжна.

Някога е съществувал обичай (в голяма степен вече загубен) на 5 май вечерта всеки да се изкъпе във вода, пълна с билки и растения - гергьовденче, коприва, лепка и др. Не е трудно в това действие да се види ритуално очистване преди празника, пролетна символика и надежда за прогонване на болестите и за здраве през годината.

Ходене "за зелено": При ромите-музиканти, кошничарите от Шуменско, както и при повечето роми-мюсюлмани (независимо дали се наричат хорохане-рома или миллет) е разпространен обичаят да се ходи "за зелено" на 5 срещу 6 вечерта. Всички роми отиват в гората, наклаждат огньовете и се веселят през цялата нощ. На сутринта се прибират, като носят разцъфнали клонове ("зелено") за да украсят портите на къщите.

Ритуално клане на агнето: При повечето роми клането на агнето-курбан е изключително тържествено. Обичайно то се извършва рано сутринта на 6 май. При калдарашите е било прието да се коли агне за всяко момче в къщата. Днес поради икономически трудности този обичай започва да се изоставя, макар че все още се спазва при някои семейства. При останалите ромски групи традицията е всяка къща да коли по едно агне.

Преди да бъде пренесено в жертва, агнето бива украсено. На главата му се поставя венец от гергевче, жито, здравец и пролетни цветя (напр. при калдарашите) или от разцъфнали клонки и върба. На места украсяват допълнително агнето с червена боя, гerdани и огърлици. Целта е чрез украсата да се покаже богатството на настъпващата пролет и да се измоли плодородие и берекет.

На венеца се слагат една или две свещички, които се запалват преди агнето да бъде заклано. При бургуджиите от Г.Оряховица това е специално изработената на Велика събота гергьовденска свещичка, украсена с червен конец, коприва и трева, за която писахме по-горе. Докато свещичката (свещичките) гори, агнето се прикажда и благославя. Този обичай е все още добре запазен при калдарашите, а при останалите ромски групи на практика не се изпълнява, макар че има спомени от него.

При бургуджиите съществува обичай на агнето да се дава сол. По този начин се проверява каква ще бъде годината - ако изяде много сол, това предвещава добра година и обратно.

След това се пристъпва към самото клане. При калдарашите то се извършва от най-стария мъж - главата на семейството. Дори да е вече немощен, той коли агнето и го предава на синовете си за да го одерат и опекаат.

Кръвта от агнето не се оставя да изтече на земята. Тя се събира и заедно с дреболиите и костите се изхвърля (на 7 май) в реката. Това се прави "за да му върви на човек през цялата година" и "за да не отиде кръвта на мръсно място". От кръвта на агнето се поставя точка на челото на децата. Това се прави "за здраве".

Агнето не се разрязва на парчета. Пече се цяло на чеверме или на тава, като вътрешностите се зашиват и така също се изпичат. При калдарашите за здраве и плодородие шишът на чевермето се измива от главата на семейството със специално калайдисано менче, пълно с вода, здравец и житни класове.

Гергьовденска трапеца: При някои роми (напр. отделни семейства от дряновските гребенари) се изработва специална софра за Гергьовден - задължително кръгла,

направена така, че "да няма гвоздей в нея". Причината за отсъствието на гвоздей е, че желязото ръждясва: "На тази софра се слага агнето, курбана - не е хубаво в нея да има желязо или каквото и да е, щом то ръждясва."

На средата на софрата се слага агнето, като се украсява богато. В устата му се поставя червено яйце (първото яйце от Великден), филия хляб, книжна пара (на възможно най-висока стойност) и златна пара. До агнето се поставя пресен чесън - той е против уроки и носи здраве. Задължително на масата се слага червено вино.

Преди да започне обяда, трапезата се прикажда. След това най-старите - главата на семейството и жена му (при някои - брат му) вземат обредния хляб (т.нар. *кулак*), леко го разрязват под формата на кръст и в четирите дупки по краищата сипват червено вино, като наричат: "Отца, Сина, Светаго Духа, Амин!". И чупят кулака на две, всеки целува двете парчета, после го чупят още на две и пак целуват парчетата на хляба. После главата на семейството взема една свещичка, казва молитва и гася свещта в бутилката с вино, като три пъти я поставя в отвора на шишето и едва на четвъртия път я гася. Така трапезата се смята за осветена и обядът може да започне.

Този обичай е добре запазен при калдарашите. При другите ромски групи присъстват само елементи от него.

Пак при калдарашите, а също и при бургуджиите е запазен обичаят да се продава главата на агнето. Както посочихме по-горе, тя е украсена богато. Стоящият в ляво по часовниковата стрелка от домакина взема главата и я продава на стоящия до себе си в ляво. И двамата държат пресен чесън в ръцете си. По време на пазарлъка, купувачът се опитва да открадне главата, но продавачът го удря през ръцете с чесъна "за да бягат лошите помисли и злите духове". Така главата се продава от човек на човек - на ляво по часовниковата стрелка, докато стигне до домакина. Всичко това е особена форма на игра - реални пари не се дават.

Къпане и връзване на люлки: Обичайно Гергьовден е свързан с много веселие и добро настроение, изразявано по най-различни начини. При почти всички ромски групи е прието на този ден младежите да се изкъпват в реката, за да покажат, че топлото време наистина е дошло и водата не е студена. Също така е прието младежите да връзват люлки за момичетата и докато ги люлеят да ги разпитват за бъдещия им брак и т.н.

"Пеене на пръстените": Сред всички ромски групи е разпространен обичаят "пеене на пръстените" по Гергьовден. Същността му се изразява в предсказване (полусериозно, полушеговито) на бъдещия брак на младите момичета. Обичаят по принцип се изпълнява на 5.05. вечерта и 6.05. сутринта.

Вечерта преди Гергьовден неомъжените момичета се събират и в кофа вода пускат по един пръстен или друг знак (гривна, колие). След това във водата се слага здравец и се оставя да пренощува под роза. При музикантите събирането на пръстените става особено тържествено - с музика. Призори на Гергьовден, преди изгрев, момичетата се събират отново при кофата. Тази, която пее най-добре покрива лицето си с було, за да не може да вижда и запява различни песни, редувайки весели и тъжни. Докато пее тя вади пръстен от кофата. Смята се, че ако извади пръстена, пеейки весела песен, бракът на момичето ще е щастлив и обратно.

РАМАЗАН БАЙРАМ И КУРБАН БАЙРАМ: Тези два основни мюсюлмански празника се отбелязват от ромите-мюсюлмани. Особено пишно се празнуват при турскоезичните цигани - миллет.

Преди първия байрам - Рамазан байрам (или Шекер байрам) ислямската традиция повелява да се пости 30 дни. Ромите изпълняват този дълъг пост рядко. Ислямският пост се изразява в ритуално гладуване през деня - от изгрев до залез не се поемат храни и напитки, забранени са сексуалните удоволствия и т.н. Денят на рома-мюсюлманин през Рамазана протича по следния начин: сутрин става рано, в 6 ч., закусва и при изгрев започва поста. През деня се казва 5 пъти молитва - сутринта след закуската, към 10 ч., към 15 ч., към 17 ч. и преди сън. Постът се разваля след залез, като постещият отпива три пъти вода.

Ислямските пости имат за цел да пречистят душата на вярващия, да го подготвят да посрещне обновен Рамазан Байрама. Поради продължителността на поста - цял месец често се случва вярващият да пропусне един-два дена. Те се наваксват като се пости преди втория байрам.

При някои групи роми е прието вечерта преди Рамазан байрама - т.нар. Ариффе, жените да си каносват ръцете. Вярва се, че на тази вечер душите на умрелите се завръщат по родните си къщи.

Самият байрам се празнува като мъжете отиват на джамия, а след това се слага празнична трапеза, която изобилства със сладки ястия - локум, халва и др. На този ден е прието да се иска прошка от близки, приятели и съседи. При някои роми съществува обичай подобен на сурвакането на Васильовден. Сутринта на Рамазан Байрам децата се събират на малки групи и тръгват от къща на къща. Те поздравяват стопанина с празника и му пожелават здраве и късмет. Той ги дарява с бонбони и лакомства.

Подобно е и празнуването на Курбан-байрама, когато задължително се коли коч (другото наименование на празника е Коч-байрам) или агне. Това се прави, защото според ислямската легенда (която частично повтаря еврейската и християнската) Ибрахим (Авраам) трябвало да пренесе в жертва единствения си син Исмаил. Това. Поискал от него Аллах за да провери вярата му. Ибрахим – въпреки че много страдал за своя единствен син

– се съгласил,
понеже вярвал
силно и тъкмо щял
да извърши

жертвоприношението, когато ангел се спуснал от небето и му донесъл един коч. Аллах забранил пренасянето на хора в жертва и наредил на този ден да се прави курбан (жертва) от някакво животно.

Ромите-мюсюлмани се подготвят за Курбан Байрама още седмица по-рано. Ако не отглеждат коч, те си купуват. Подбира се животно, което няма никакъв телесен дефект – не е куцо, сляпо или сакато. Ромите не се пазарят за цената на жертвеното животно, а приемат предложената от собственика му. После отвеждат коча в дома си. Това трябва да стане най-късно един ден преди празника, защото жертвеното животно трябва да преспи в къщата – да не избяга късмета.

Преди да бъде заклан, кочът се къносва и украсява. Завръзват се трите му крака, а при някои роми се поставя и кърва на очите му – за да не се уплаши от смъртта. След това се чете молитва. Повечето роми не разбират какво се казва в нея, защото е на арабски език, но смятат, че тя е за здраве и берекет.

Някога месото на закланото животно се е разпределяло на три равни части – едната се е използвала за трапезата, така че да бъдат нагостени всички роднини, приятели и гости. Другата се е оставяла за семейството, а третата се е раздавала на бедните. Този обичай и сега се спазва от някои роми, турци и българомохамедани.

На този ден най-престижно за мюсюлманина е да раздаде милостиня на бедните. Освен месо от жертвеното животно, по-богатите роми раздават дрехи и обувки на по-бедните, за да са весели на празника.

Докато отбелязването на Банго Васили, Ихтимя, Патраги и Ерделез демонстрираше близостта между ромската и българската празнични традиции, отбелязването на двата байрама идва да ни покаже, че подобна близост съществува и с празничните традиции на мюсюлманските етноси, живеещи по българските земи - турци, българомохамедани и др. Повечето елементи в празничния ритуал са ислямски, разбира се осмислени през призмата на ромската душевност.

СВАТБЕНИ ОБИЧАИ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Сватбените обичаи на ромите в България разкриват богатството и изключителното многообразие на света на българските роми. Много често тези обичаи са различни при различните групи. Понякога дори ромите от една и съща група, но живеещи в различни села имат различия в някои от елементите на сватбения ритуал. Различия съществуват също така между сватбените обичаи на ромите в миналото и днес. Но всички те си приличат, защото са пропити от живия и изпълнен с енергия ромски дух.

РЕШЕНИЕТО ЗА СВАТБА

В миналото – до 60-те години на XX в. – при всички ромски групи е бил разпространен обичаят родителите да решават кога и за кого ще се ожени (омъжи) детето им. Понякога се е случвало дори младоженците да не се познават помежду си, но е била достатъчна думата на родителите за да се създаде новото семейство. Днес обичаят

родителите да създават семейството на своите деца и обичаят децата да бъдат женени (омъжвани) на 14-15 години се среща само при малко роми – калдарашите, бургуджиите, тракийските калайджии и някои роми-мюсюлмани (хорохане-рома и миллет). При останалите роми тези обичаи вече са изчезнали. А при българите и българските турци посочените обичаи са изчезнали отдавна.

Инициативата да се създаде ново семейство е идвала от родителите на момчето. Те са харесвали невяста за своя син и са отивали при нейните родители за да искат ръката ѝ. Ромите са ценели няколко неща в младото момиче. Първо, тя трябвало да притежава добри домакински умения: да е работна, да може да готви и шета, да умее да се грижи за малки деца. Затова още от най-ранна възраст родителите възпитавали тези качества в дъщерите си. На 11-12 години ромските момчета умеели да замесят и опекаат хляб, да гледат сами по-малките си братя и сестри, да готвят и чистят в отсъствието на родителите си. При някои роми към тези качества се добавяли и професионални умения в традиционния занаят. Например копанарите държали много на това младото момиче да умее да изработва дървени лъжици и вретена, както и да знае да ги продава изгодно. Друго качество, което се ценяло високо в ромското момиче било то да се отнася с уважение към своите родители и изобщо към по-възрастните. Това било гаранция, че с не по-малко уважение момичето ще се отнася към свекъра и свекървата си. Ромите държали и на красотата на бъдещата си невяста. Често те били готови да заплатят много висока зестра (бабаак) за красива снаха.

Особено много ромите държали на честта на момата. Тя трябвало да бъде запазена за своя съпруг и за първата брачна нощ. В противен случай можело никога да не я поискат или да бъде върната обратно на родителите ѝ. А името и бивало опозорено завинаги.

Качествата, които се ценели в момчето били то да е работно и да владее добре традиционния занаят. Още от най-ранна възраст ромските момчета помагали на бащите си и затова на 13-14 г. младият ром можел да работи напълно самостоятелно.

Родителите на момичето държали и на още нещо – името на момчето и семейството му да се ползва с уважение. Никой баща не искал да изпрати дъщеря си в семейство на прахосници и пияници.

СВАТОСВАНЕТО

В миналото един от задължителните и най-гачени сватбени обичаи на ромите е бил сватосването. При някои групи той е запазен и днес. След като родителите на момчето харесат някое момиче за снаха, те отиват в дома на родителите ѝ, за да искат тяхното съгласие. Разбира се, първо изпращат тайно пратеник. Той трябва да разбере едно единствено нещо – смятат ли родителите на момата, че тя вече е за женене и готови ли са да приемат гости за сватосване.

Ако бащата на момичето откаже, той прави това с учтиви думи и не казва на никой съсед или роднина. Това се прави за да се запази честта на бащата на момчето. Ако пък се съгласи, той се подготвя в уречения ден да му дойдат гости – сватове.

Родителите на момчето пристигат с много подаръци за цялото семейство на бъдещата булка. Често носят и богато украсено шише с ракия. На него се връзва красива червена или шарена забрадка – символ на това, че се идва за булка. До забрадката се завръзва и златна монета – знак за това, че свекърът е готов да заплати зестра за булката. А на

гърлото на шишето се слага шарена китка или цвете – с него свекърът и свекървата искат да покажат, че тяхната бъдеща снаха е красива като най-красивото цвете. Думите, с които при калдарашите например, гостите се обръщат към домакина показват уважение към него, семейството му и дъщеря му: **“Авилям кътка анде тумаро вилаету! Ашундям къ кате намерилпе о чирикло, кайро даслес де кадаки бърш! Кате ли съли или най?”** – Дойдохме тук във вашия район! Чухме, че тук се намира гугутката, която търсим от толкова години. Тука ли е или не?”

Момичето приготвя кафе, баклава и други сладкиши за гостите. В миналото често тя е трябвало да омеси и опече хляб – за да видят свекърът и свекървата какво може бъдещата им снаха. При рударите девойката е трябвало да изработи и дървени предмети – вретена, лъжици, копанки, както и да покаже как ще ги продава.

След като се убедят в уменията на момичето, родителите се уговарят кога, къде и при какви условия ще се направят годежа и сватбата. Първото нещо, което уговарят родителите е зестрата, която трябва да се даде за булката. В миналото при ромите е съществувал (а на много места и сега съществува) обичаят родителите на момчето да заплащат зестра за момичето. Тази зестра се нарича **“бабаак”**, **“баба-акъ”** или **“баба-хакъ”**. Бабаакът се заплаща на бащата на момичето, защото той е отгледал и възпитал дъщеря си, а сега тя ще отиде в друга къща.

При различните ромски групи бабаакът е бил на различна стойност и под различна форма. При рударите и ромите-мюсюлмани той е бил основно в дрехи и стоки, а като допълнение към тях се е прибавяла и някаква сума пари. Днес повечето рудари и роми-мюсюлмани не плащат бабаак или той е единствено в стоки (вино, ракия, одеала и др.). При калдарашите, тракийските калайджии и бургуджиите зестрата е била (и до ден днешен е) основно в златни монети и пари, като се е смятало за престижно да се плати колкото е възможно по-голяма сума. Тези ромски групи продължават традицията да се заплаща зестра за булката и в наши дни.

При повечето роми бабаакът е бил свързан с моминството – т.е. сумата се е плащала само ако булката е била мома и младоженецът е нейния пръв мъж в живота. Ако това условие не е изпълнено, бащата на момичето връщал половината или дори цялата сума. Това също се уточнявало на сватосването. Другото нещо, което се уточнявало били датите за годеж и за сватба. Сватовете се договаряли за най-малките подробности, като това каква музика ще свири, кои ще са готвачите и т.н.

ГОДЕЖЪТ (НИШАНЪТ)

Много скоро след сватосването се провеждал годеж (нишан) за да разберат всички, че се създава ново семейство. При много роми (напр. при повечето йерлии, независимо дали са мюсюлмани или християни, както и при някои рудари) годежът е по-важен дори от сватбата, защото след него младоженците заживяват заедно.

“Нишанът” продължава от 1 до 3 дни. С музика младоженецът и неговите роднини отиват да вземат булката от бащиния и дом. Там нейните приятелки и я гласят – обличат, гримират, а при ромите-мюсюлмани скубят веждите и (за пръв път в живота), правят и **“сакъз”**. Целта е булката от момиче да заприлича на зряла девойка. Дрехите, които булката облича на нишана обикновено са изработени от скъп плат. При ромите-мюсюлмани те са традиционни – шалвари и блуза.

При повечето йерлии и рудари брачната вечер е задължителна. Тя е доказателство за честта на девойката. Задължително е и да се изнесе доказателство за това – чаршафът от първата брачна нощ. След неговото показване настъпва всеобщо веселие – музиката свири, годечарите пеят и танцуват и се пие червена, подсладена ракия. При рударите също така се откъсва главата на петел и с неговата кръв се изпръскват стените на къщата, а всички присъстващи – независимо дали са мъже или жени – си слагат червило.

При калдарашите, както и при други роми тези обичаи се спазват в последния ден от сватбата. Годечът при тези роми не е задължителен. На него родителите на момчето подаряват златна монета и обещания на своята бъдеща снаха, за да знаят всички, че тя вече е обречена на друг.

ВЕЧЕРТА ПРЕДИ СВАТБАТА

Преди години ромската сватба е продължавала цяла седмица - от понеделник до петък или дори до неделя. Днес ромите правят по-кратки сватби - обикновено до три дни: петък, събота и неделя.

В ромската традиция, както и в българската и турската, вечерта преди сватбата е много важна и на нея се изпълняват ред ритуали. Тя е посветена на момичето. През тази вечер момичето се разделя с моминския си живот и с бащината си къща. На следващия ден тя ще създаде свое семейство, ще замине в нов дом и животът и ще се промени завинаги.

При ромите-мюсюлмани (хорохане-рома и миллет) вечерта преди сватбата се нарича **къна-геджеси** – вечер на къната. Както показва името, централен ритуал през тази вечер (обикновено това е петъчната вечер) е къносването на бъдещата булка.

Обичаят къносване се среща при много мюсюлмански народи. Той е свързан с вярването, че светицата Мариам (Дева Мария) се е родила с червен нишан по ръцете и косата. Затова всяко момиче преди сватбата си трябва да се къноса в знак на почитаност и непорочност.

Обикновено къносването се извършва от кръстницата, но само при условие, че тя никога не се е развеждала. В противен случай – според ромските вярвания – е възможно и булката след време да се разведе.

Първо се къносват дланите на бъдещата булка. За късмет и берекет кръстницата поставя монета на къносаните длани и ги завързва, така че след това следите от монетата да си личат. Също така поставя нечетно число горящи свещи между завързаните длани – една, три, пет или седем. Това се прави за да се покаже, че досега момата е осветявала бащиния си дом. Ромите вярват, че горящите свещи ще осветяват пътя на булката напред до най-дълбоки старини, така че тя винаги да има светлина и щастие в живота.

Горящите свещи не се изгасят. Щом пламъкът наближи дланите те се потапят в паница с брашно. След това кръстницата къноса и косата на девойката. През цялото време бъдещата булка трябва да мълчи. Нейните приятелки на шега се опитват да я заговорят, подхвърлят и закачки, но тя трябва да запази тишина.

След като къносването приключи, кръстницата забулва момичето с червен воал и заедно с младоженеца ги извежда на двора. Там музиката свири традиционна песен,

която при много роми-мюсюлмани е на турски език. На двора сватбарите поздравяват младоженците. Това става по следния начин: Техни приятели разпъват над тях червен (а някъде – син) воал, който е символ на честността и непорочността. Под воала застават младоженците. Всички сватбари минават край тях, пожелават им нещо и ги накичват ги с пари. Ако сватбарите са по-възрастни, младоженците им целуват ръка в знак на уважение.

При ромите-християни вместо къносване се прави **сплитане** на момата. В петъчната вечер в бащиния и дом се събират нейните приятелки. Идва кръстницата, която сплита дългата моминска коса на плитка. До тогава, момичето е носело косите си свободно спуснати, но от този ден ще трябва да се сплита. През това време приятелките на момата замесват празничните хлябове, като им пеят песни. След това се устройва тържество с много музика и веселие.

При ромите-рудари вечерта преди сватбата се нарича **фидилес**. Родителите на момчето идват в бащината къща на булката за да покажат своето уважение към нея и родителите ѝ. Гостите се посрещат задължително с кафе. Устройва се тържество, като през цялата вечер родителите на момчето са длъжни да изпълняват всички желания на роднините на момичето. Често ги карат да танцуват на масата, да танцуват стъпили в тава и т.н. Това се прави за да се провери – наистина ли искат снаха си.

СВАТБАТА

В събота сутринта започва същинската сватба. До обяд сватбарите са разделени на две – роднините на момчето се приготвят в неговата къща, а целият род на момичето се е събрал в бащиния и дом за да подпомогне достойното изпращане на булката. В двете къщи паралелно се извършват ред ритуали.

В дома на момчето идва бръснар, който тържествено избръсва младоженеца. Това се прави за да видят всички, че той вече е голям, че не е дете, а мъж за женене. По време на избръсването кларнетистът свири стара тъжна мелодия. Младоженецът не бива да плаче, за да остане всичката тъга назад в живота му.

След това младоженецът, кръстникът и роднини тръгват към дома на булката. Най-отпред върви по-малък брат на младоженеца или негов братовчед (задължително трябва да е неженен), който носи сватбено знаме. То се състои от две ивици плат - бял и червен, като на върха му има забодена ябълка и китка цвете. Червеният плат символизира непорочността на момичето, а белият – на момчето. Завързването на двете ивици показва на всички, че се създава ново семейство. Ябълката върху знамето символизира плодородието и е пожелание за много деца и богатство.

През това време в къщата на девойката се прави забулване. Рано сутринта неин братовчед отива до близък кладенец за да донесе вода, с която тя ще си измие лицето. Докато пълни водата, момъкът нарича: “Колкото е дълго въжетото на кладенеца, толкова дълъг и щастлив да е живота на булката и младоженеца! Да имат много деца, много пари, много щастие...”

След донасянето на водата кръстницата измива лицето на булката и я забулва. Това се прави по следния начин: Върже се престилка през кръста на булката (престилката трябва да е хлабаво, свободно завързана, така че булото да може да се прекарва през

нея). Кръстницата прекарва булото три пъти през престилката и над главата на младоженката, като през това време нарежда и благославя младото семейство за щастие и благоденствие.

Когато пристигне процесията с младоженеца, роднините на булката завардват вратите. Те искат пари за да ги отворят. След това младоженецът трябва да откупи обувката на булката, чантичката и още ред други неща. Всичко това става с много шеги, музика, хора и кючеци.

В сватбения ден облеклото на булката е бяла булчинска рокля – както облеклото на булката в българската сватба. При някои роми-мюсюлмани и до ден днешен е запазени традиционната сватбена носия “дон антери” – шалвари и бяла риза (по-скоро блуза). Но тя се носи на годежа или вечерта преди сватбата. Калдарашите обръщат голямо внимание на дрехите, които носи булката – те трябва да са нови, красиви, скъпи и за всеки ден тя да е с различна премяна. Но и при тях на сватбения ден задължителното облекло е бялата булчинска рокля.

След това процесията отвежда булката към бащиния дом на младоженеца. В момента, в който младото семейство излиза от булчината къща се свири традиционната българска песен “Ела се вие, превива!”

На тръгване булката взема на ръце малко дете и една пита, след което ритва менче с вода и здравец. Това се прави за да бъде живота на младото семейство пълен с деца, винаги на трапезата да има хляб и да им върви по вода.

В миналото по пътя между дома на булката и дома на младоженеца са се поставяли символични препятствия, роднините на булката са устройвали “засади” и са искали откуп за да пропуснат процесията. Това се е правело, защото този път е символизирил израстването на децата, тяхното превръщане в зрели хора, а всяко израстване винаги е свързано с препятствия и трудности.

На входа на момковата къща излизат свекъра и свекървата. Те захранват младоженците с хляб и мед. При много роми-мюсюлмани запазен обичаят булката да намазва вратата на новия си дом с мед или със сладка вода – за да им е сладък живота в новия дом. След това роднините на булката внасят нейния **чеиз**.

Политики за интеграция на ромите в България

НОВАТА РАМКОВА ПРОГРАМА ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ: ФАКТИ И АНАЛИЗ

На заседанието си на 12 май 2010 година Министерски съвет прие Рамкова програма за интеграция на ромите в българското общество (2010-2020), която заменя старата Рамкова програма (1999 – 2009). Процесът по подготовка на новата Рамкова програма започна през 2008. Първоначално този процес бе воден от Националния съвет за сътрудничество по етнически и демографски въпроси. Център Амалипе, като и десетки други ромски организации, участваха активно в тази подготовка. В началото на 2009 г. Председателят на НССЕДВ изпрати проекта в задънена улица, елиминирайки участието на ромските организации в процеса, което доведе до провал. Следвайки структурните промени в Министерски съвет от септември 2009, подготовката на новата Рамкова програма бе делегирана на Националния координатор на десетилетието на ромското включване (намиращ се в Министерството на труда и социалната политика) и на Съвета за интеграция на ромите към същото министерство.

Фактите: Одобрената версия съдържа много от предложенията, направени от широк кръг от ромски организации и независими експерти. Тези предложения бяха представяни на българското правителство многократно през 2008 и 2009 година и бяха одобрени на националната среща на ромски НПО, организирана от Център Амалипе на 9 Декември 2009 г. в гр. София. В следствие те бяха включени в програмата за интеграция на ромите на политическа партия ГЕРБ.

Ключова цел на Рамковата програма е да бъдат създадени условия за равнопоставено интегриране на ромите в публичния и политически живот посредством осигуряване на равни възможности и на равен достъп до права, услуги, помощи, стоки и услуги, участие във всички публични сфери и подобряване качеството на живот, чрез отстояване на принципите на равенство и забрана за дискриминация. Програмата продължава и доразвива духа на предходната програма (1999 – 2009 г.) поставяйки нови цели и задачи във връзка с новите условия в България след нейното присъединяване към Европейския съюз. Документът определя приоритетни области за въздействие и направление на действията – образование, здравеопазване, жилища, култура, недискриминация и равни възможности. Специално внимание е обърнато на оптимизирането на модела за разпределение на управленските отговорности между изпълнителните органи, подобряването на механизма за взаимодействие със гражданското общество, включването на общините в изпълнението на процеса на интеграцията на ромите, предоставянето на финансов ресурс за политиките на интеграция от държавния бюджет, фондовете от ЕС и други източници. Специална глава е посветена на механизмите за наблюдение и оценка.

Кратък анализ:

Много ромски активисти посочват, че предходната рамкова програма е добра, но не е изпълнявана (поне не в нужната степен). Четири основни причини определят това неизпълнение: нисък нормативен ранг (Решение на Министерски съвет – тоест най-ниският

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

ранг нормативен акт), липса на държавни средства за изпълнението на програмата, липса на подходящи административни структури за изпълнението на програмата, липса на механизми за ангажиране участието на общините, гражданското общество и ромската общност.

Настоящата програма също е добър документ, но и при него съществуват редица недостатъци. Например, сериозен проблем е факта, че последните поправки бяха направени само от администрацията, без участие на неправителствени организации. Въпреки, че програмата е базирана върху предложенията на много ромски и неромски организации, последният вариант на програмата бе направен без участието на гражданското общество. Друг проблем е, че повечето от тематичните области съдържат твърде много „приоритетни оси”: 19 оси в областта на образованието, 21 за здравеопазването и т.н. По същество това не са „приоритетни оси” а по-скоро възможни действия. Основните насоки за действия липсват или поне не са достатъчно ясни. Програмата предвижда твърде много неща като приоритети, което разводнява действителните приоритети. Възможно е приоритетите да съществуват, но те са неясни и истинското приоритизиране е оставено в Плана за действие. Съществуват и някои други проблеми. Въпреки това, в същността си и в много нейни части програмата е добра. Тя е дори по-пълна и добра от предхождащата я, защото отразява по-пълно и по-добре състоянието на действията на ромските неправителствени организации и обхвата на действие на институциите: от десет години са изработени много нови насоки. (Например, ако главата за образование през 1999 беше насочена само към десегрегацията, настоящата глава продължава насоката към десегрегация, но и доразвива и обогатява дейностите с интеркултурно образование, ранно училищно образование и т.н.).

Основният въпрос е: дали този добър документ ще бъде изпълнен? Първата основна предпоставка липсва: програмата бе приета със същия нисък нормативен ранг. Тя отново е „Решение на Министерски съвет” а не решение на Парламента (това бе желанието на ромските НПО), или поне постановление на Министерски съвет. Този нисък нормативен ранг не предполага финансови ангажименти и обвързване на други институции с нея (например общините). **Нещо трябва да бъде направено за повишаване на нормативния ранг на Рамковата програма!** И то може да бъде направено.

Относно друга основна предпоставка: Програмата поема редица ангажименти и обещания. В действителност, това е най-голямото и предимство. В заключителната си част, новата Рамкова програма съдържа параграфи, които липсваха в предходната: „Механизми за изпълнение на политиката на интеграция” и „Механизми за наблюдение и оценка”. В тях са включени някои важни ангажименти: комбиниране на мейнстрийм (включване в общия дневен ред) и таргетирани (насочени към проблема) подходи в политиката по интеграция, оптимизиране на административните структури за ромската интеграция, подобряване на механизмите за взаимодействие с гражданското общество, ангажиране на общините, финансова подкрепа за политиката по интеграция (от държавния бюджет и от структурните фондове), подготовка на план за комуникация.

На практика, заключителните части от документа съединяват Рамковата програма и плана за действие по Декадата на ромското включване: Планът по Декадата ще бъде оперативен документ за изпълнение на Рамковата програма. Именно за това Националният

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

координатор на Декадата и Министерството на труда и социалната политика (като националният координатор е част от администрацията на това министерство), ще играят основна роля. Програмата предвижда „създаване на механизъм за междуинституционална координация” в подготовката и изпълнението на политиката по интеграция, като Министерството на труда и социалната политика ще играе основна роля в този механизъм. По този начин новата програма не променя напълно съществуващия административен модел (досега той се базира на успехите на различните министерства и на „координационната” Дирекция по етнически и демографски въпроси) и не предвижда по-здрави административни структури с правомощия на орган на изпълнителната власт – държавна агенция или министерство. Въпреки това, усилието да се стигне по-далеч в сформирването на по-силна координационна структура е ясно изразено. Спорно е доколко този „мек” подход ще работи и доколко подхода да се направи определено министерство, отговорно за хоризонталната интеграционна политика, са ефективни. Най-вероятно моделът ще бъде променен, ако бъде осъществен сериозен интеграционен процес – реалността ще изисква изпълнителна структура на национално ниво, или пълна децентрализация на политиката по интеграция.

Програмата предоставя добри предпоставки за финансова осигуреност. Тя се опитва да ангажира държавния бюджет: чрез отделяне на специални средства за изпълнение на дейностите по интеграцията в бюджета на всяко едно от ключовите министерства, чрез установяването на специална национална програма „Мултисекторна национална програма за изпълнението на плана за действие по Декадата” и чрез заделяне на средства за изпълнение на Общинските програми за интеграция. В допълнение програмата изисква допълнително обвързване между интеграцията на ромите и структурните фондове: нещо, което съществува по настоящем благодарение на усилията на ромските НПО.

Ако всички поети ангажименти бъдат изпълнени, Програмата ще предизвика промяна. Определени стъпки трябва да бъдат предприети и те са скицирани в заключителните части на Програмата. Въпросът е как да се гарантира тяхното изпълнение. Очевидно са нужни засилени застъпнически дейности от страна на ромските НПО и гражданското общество и те са най-добрата гаранция в момента. Гражданското общество трябва да сътрудничи за изпълнението на програмата с отговорните държавни институции: съществуват добри предпоставки и конкретни действия трябва да последват.

Повече информация и анализи, също както и текста на новата Рамкова програма, можете да намерите на: <http://amalipe.com/en/?nav=news&id=290>

ЕВРОПЕЙСКАТА РАМКА ЗА НАЦИОНАЛНИ РОМСКИ СТРАТЕГИИ – ЕДНА ДОБРА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА БЪЛГАРИЯ

На пети април Европейската комисия оповести Съобщение (Communication) „Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите”. Това бе направено лично от Вицепрезидента и комисар по правосъдието Вивиан Рединг, както и от Комисаря по заетостта Ласло Андор. Три дни по-късно двамата представиха съобщението на заседание на Европейската ромска платформа – орган на Европейския съюз, който събира представители на Европейската комисия, националните правителства и водещи неправителствени организации. Заседанието, провело се в Будапеща на Международния ден ромите 8 април бе не само парадно събитие, каквито бяха очакванията. То се превърна в център на оживени дискусии относно Рамката на ЕС за ромска интеграция, която се оказа едновременно приветствана и критикувана, както от правителствата, така и от ромските организации. Какво всъщност казва Съобщението и какви ще са последствията от него за интеграцията на ромите в България?

Европейската рамка за национални стратегии за интеграция на ромите

Комюникето започва с добре известната констатация, че най-голямото европейско малцинство – ромите ежедневно се сблъсква с предразсъдъци, дискриминация и социално изключване, което прави невъзможно постигането на целите, поставени от Стратегията Европа 2020 за разумен, устойчив и включващ растеж. Завършва с поставянето на ясна задача: за десет години описаната ситуация да бъде променена, като държавите членки преминават от „добри намерения към конкретни действия”.

Водеща в Съобщението е идеята, че ромската интеграция е преди всичко отговорност на държавите-членки и техните национални правителства. Това е видно както от заглавието - „Рамка на ЕС за национални стратегии...”, а не „Европейска ромска стратегия”, за която призоваваха Европейския парламент и ромските организации – така и от конкретните пунктове в Комюникето. Идеята за водещата роля и отговорност на държавите-членки, допълнена от техническа и финансова помощ на ЕС за техните усилия за ромска интеграция, не е нова – тя е в основата на всички предходни документи за ромите, които Комисията публикуваше. Новост е експлицитната констатация, че до този момент страните от ЕС не са се справили с тази задача (направена, разбира се, под дипломатичната форма „твърде малко се е променило в ежедневното положение на повечето от ромите” – с.3). Поради това Европейската комисия се намесва по-решително, изисквайки императивно от тях да систематизират усилията си, като изготвят свои Национални стратегии за интеграция на ромите и започнат да ги изпълняват. Посоченото не е абстрактно пожелание: всички държави-членки трябва да изготвят Национална стратегия за ромска интеграция до края на 2011, като Съобщението определя основните области и минималните цели, към които трябва да се стремят държавите: те са в сферите на достъпа до образование, заетост, здравеопазване и жилищни условия (с. 5-7). Комисията изисква от държавите-членки да обвържат своята Национална ромска стратегия с Националната програма за реформи – един от най-важните документи, които всяка държава трябва да изготви за да покаже как ще покрие целите на Стратегия Европа 2020 (с. 8). Предложен е и подхода, който

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

държавите от ЕС трябва да следват, изготвяйки ромската си стратегия: той включва определяне на най-изостаналите микро-региони и сегрегирани квартали като основа за целенасочена интервенция, заделяне на ресурс от държавния бюджет и европейските фондове, определяне на една отговорна институция, включване на ромските граждански организации и местните власти (с. 8-9). Комюникето изисква от страните-членки на ЕС да направят промени в своите оперативни програми за да насочат повече фондове за ромска интеграция още през настоящия програмен период, както и да планират такива мерки в новите оперативни програми за 2014 – 2020 г. (с. 9 – 11). Предложен е и механизъм за мониторинг, който изисква от всяка държава да докладва пред Комисията ежегодно за изпълнението на приетата ромска стратегия (с. 13 – 14). Казано с други думи, до края на 2011 България трябва да изготви Национална стратегия за интеграция на ромите (или да допълни съществуващата Рамкова програма за интеграция...), като определи конкретни дейности, финансиране за изпълнението им (по различните оперативни програми и от държавния бюджет), отговорна институция за прилагането на стратегията и предложи промени в оперативните си програми. Документът трябва да посочи и кварталите / районите, в които ще се приложи засилена интервенция. Всичко това трябва да стане с активното участие на ромските организации и местните власти.

Европейските цели пред ромската интеграция

Конкретните цели, които Съобщението поставя не са революционни, нито дори иновационни. Частта с целите е на практика най-слабата част от цялото комюнике: поне по две причини. Първата е, че не са включени важни теми. В Съобщението са преповторени четирите основни области на въздействие, познати от инициативата Десетилетие на ромското включване (образование, заетост, здравеопазване и жилищни условия), но са пропуснати двете хоризонтални теми – борба с дискриминацията и равнопоставяне на жената. Това е съществен пропуск, който Комисията трябва да коригира! Или който следва да бъде коригиран от страните-членки при изготвянето на националните ромски стратегии. Всички, работили поне малко на терен за ромска интеграция знаят, че съществуващите дискриминационни нагласи и практики са сериозна пречка пред всякакви усилия в сферата на образованието и заетостта – нека си припомним многото случаи на напрежение при записването на ромски деца в училища с български ученици (като нашумелия случай в Пазарджик, който е един от десетките). Без преодоляване на негативните нагласи и практики, интеграцията няма как да проработи. От друга страна всички съществуващи изследвания сочат, че ромската жена е с двойно по-нисък образователен и социален статус от този на мъжете – роми. Т.е. необходимо е при замисъла и изпълнението на всички интеграционни мерки да се отчита как те ще допринесат за преодоляване на тази остра диспропорция в самата общност и за реално равнопоставяне на ромските момичета и жени.

Втората причина е, че във включените 4 области Съобщението поставя твърде неамбициозни цели. Част от тях можем да определим дори като неадекватни за България. Така например основна цел в сферата на образованието е да се гарантира, че всяко ромско дете ще завърши основно образование. Аз няма да отрека, че хиляди ромски деца отпадат преди да звършат 8 клас и не получават дори основно

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

образование: по данни на Регионалните инспекторати по образованието това се случва с близо 60 % от постъпилите в първи клас ромски деца. Но в същото време десетки хиляди ромски младежи учат в средни училища, а няколко хиляди постъпват в университет, като броят им се увеличава с всяка изминала година. Поставянето на цел е първата и може би най-важна стъпка във всеки процес на планиране. Ако си поставим ниска цел, ще постигнем ниски резултати. Що за цел е завършването на основно образование при положение, че българската Конституция определя образованието до 16 години като задължително, а очакванията от новия Закон за училищното образование е да посочи като задължително завършването на първи гимназиален етап. Твърде неамбициозни са и целите в останалите три области – заетост, здравеопазване и жилищни условия. Разбира се, това са минимални цели и е от особена важност какви цели ще си постави Националната ромска стратегия. Колкото и да не е за вярване на мнозина, ромите в България в много отношения имат потенциал да покрият значително по-високи цели от ромите в част от западноевропейските страни. Трябва да отчетем това при определянето на националните цели!

Подходът

Съобщението е значително по-иновационно и последователно при определянето на подхода за изготвяне и изпълнение на националните ромски стратегии. Както посочих по-горе, от всички текстове е ясно, че отговорността за интеграция на ромите е на националните правителства, като Европейската комисия ще подпомага техните усилия (включително чрез средствата от европейските фондове) и ще осъществява постоянен мониторинг: за да не забравят държавите-членки, че освен добри намерения трябва да покажат и конкретни действия. В това отношение Комюникето също може да бъде критикувано за липса на достатъчна амбициозност – нужни са по-силни и ясни механизми за въздействие върху националните правителства. Темата е чувствителна и в това отношение отпорът от страна на правителствата е силен. В същото време събития като горещото френско лято на 2010 все по-ясно ще очертават необходимостта от системна европейска намеса.

Съобщението очертава няколко ясни аспекта на интеграционния подход. Изисква се „достатъчно финансиране от националния бюджет, което да бъде допълнено – ако е необходимо – с международно и европейско финансиране” (с. 8). Това е една от най-съществените разлики между съществуващите в момента в България „ромски стратегии” и тази, която изисква Европейската комисия: както Рамковата програма за интегриране на ромите, така и „секторните” стратегии в сферите на образованието, здравеопазването и жилищните условия не са подплатени с реално финансиране или предвидените средства са незначимо малки. Очевидно е, че Европейската комисия иска да промени този модел.

Не толкова иновационно за България е изискването да се определи една институция, която да отговаря за координирането и изпълнението на Националната ромска стратегия. До този момент такава координираща структура на книга съществува – Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси. Нейната неефективност към момента не се отрича от никого и една от задачите пред Националната ромска стратегия ще бъде да се предложат необходимите промени.

Друг важен елемент от подхода, изискван от Комисията е да се определят уязвимите квартали и населени места, в които да бъде концентрирана целенасочена интервенция. Унгарското председателство на ЕС, както и унгарският евродепутат от ромски произход Ливия Ярока отдавна препоръчват този подход, при който интервенцията е насочена към уязвими райони, а не към етнически групи. По обясними причини това е по-приемливо за широката общественост, въпреки че ефективността му не е доказана. За България този елемент от подхода би бил нов. Въпреки че кварталите (както и селата) с концентрация на роми са добре известни и повечето от тях покриват напълно социо-икономическите индикатори за „уязвим микро-регион“, предложени от Унгарското председателство, в България не съществува официално деление на толкова малки единици (така наречените „NUTS 5“ микро-региони). Последното не е формална пречка пред изготвянето на карта с най-уязвимите райони, в които да бъде концентрирано въздействието на Националната ромска стратегия. Но трябва да се има в предвид е, че това е един от няколко елемента във възможния подход, а не единствения елемент. Част от ромските групи в България, при това едни от най-консервативните, не живеят в обособени махали и села, а дисперсно сред не-ромското население. Ромската интеграция е нещо повече от развитието на изостаналите микро-региони, въпреки че предполага и това.

Комюникето изисква Националните стратегии за интеграция на ромите „да бъдат съзвучие с националните програми за реформи“. Въпреки липсата на строга императивност, това предполага в посочените Програми за реформи (името на българската ще бъде „България 2020“) да бъдат включени цели и индикатори, свързани с ромите и ромската интеграция. От своя страна последното означава в последствие интеграционни мерки да бъдат заложили в оперативните програми (най-малкото в ОП „Развитие на човешките ресурси“ и ОП „Регионално развитие“), както и в Програмата за развитие на селските райони. В това отношение Комюникето е още по-детайлно и категорично: държавите-членки следва да предложат промени в настоящите си оперативни програми, както и да зложат мерки в програмите за следващия програмен период, които да гарантират, че сериозен ресурс от европейските фондове ще бъде използван за финансиране на политиките за ромска интеграция.

За България първата препоръка едва ли е буквално приложима. Благодарение на усилията на ромските организации преди години в текстовете на настоящите оперативни програми има мерки, които финансират интеграционната политика. Реално погледнато, това е единственият относително сериозен ресурс, който се заделя по посока „ромска интеграция“ през последните години (ангажиментът на държавния бюджет е по-скоро символичен). Бъдещата национална ромска стратегия би могла да посочи за какви конкретни дейности ще се използват ресурсите на настоящите оперативни програми в рамките на настоящите им текстове: оптимизиране и планиране в тази насока безспорно е необходимо. Също така е още по-наложително да бъде поет ангажимент за включване на интеграционни мерки в оперативните програми за следващия програмен период. Изготвянето на плановите документи най-вероятно ще започне още в края на настоящата година. С оглед на това, че излизането на България от кризата все още остава за неизвестното бъдеще, едва ли е реалистично да очакваме, че финансирането на мащабни интеграционни действия може да се случи от държавния

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

бюджет. Европейските фондове остават единствения сериозен наличен ресурс и Националната стратегия за интеграция на ромите трябва да покаже как той ще бъде използван.

След Комюникето

Рамката на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите вече е факт. Тя има своите недостатъци и несъвършенства - както всеки документ, който е резултат от търсенето на компромис и баланс между интересите на различните държави и обективната необходимост от европейска намеса там, където държавите не успяват да се справят. Навярно недостатъците могат да бъдат поправени чрез изработването на детайлни Насоки за приложение. Съобщението ще бъде дискутирано по време на предстоящите срещи на Европейския съвет през май и юни и най-вероятно ще последва решение на Съвета за повишаване на нормативния му статут. Кои са възможните сценарии за прилагане на Комюникето в България?

Най-неблагоприятният сценарий е някой тук да реши, че няма нужда да се приложи Европейската рамка. Формално това е невъзможно: изискването да се изготви Национална ромска стратегия е императивно и Вицепрезидентът Рединг подчерта това на заседанието на Европейската ромска платформа като посочи, че няма да бъде допуснато изключение за нито една страна. Въпреки това при един неблагоприятен сценарий някой би могъл да представи съществуващата в момента Рамкова програма за интегриране на ромите (приета през април 1999 г. и обновена през май 2010 г.) като Национална ромска стратегия, която иска Европейската комисия. Този сценарий е неблагоприятен поради две причини. Първо, защото Рамковата програма няма няколко от най-важните характеристики, посочени в Съобщението – конкретен план с дейности, обезпечено финансиране, карта на уязвимите квартали и микро-региони. Рамковата програма е една добра рамка, която трябва да бъде запълнена с конкретни дейности и именно това се изисква в момента от Европейската комисия. Второ, този сценарий би означавал пълна липса на политическа воля за интеграционни действия. Никой в България няма интерес от това – нито ромите, нито мнозинството. Затова е необходимо както българското правителство, така и гражданското общество да проявят разум и категорично да избегнат този сценарий.

Втори неблагоприятен вариант е да се изготви Национална ромска стратегия, но това да бъде направено без участието на ромската общност и гражданските организации. Не е трудно да си представим как документът се изготвя от малка група чиновници от няколко министерства, повечето от тях - никога не влизали в ромски квартал. Не е трудно да си представим и колко качествен ще бъде продуктът от тяхната работа. Този сценарий също трябва да бъде избегнат. Първо, защото Съобщението изисква активно участие на ромите и на гражданските организации в подготовката и изпълнението на Националната ромска стратегия. Второ, защото това е необходимо за качеството на документа. През изминалите години гражданските организации бяха един от основните мотори на процеса на ромска интеграция и натрупаха сериозен капацитет. Необходимо е той да бъде използван. (Под скоба ще отбележим това, че самата Европейска комисия изготви Съобщението без да го консултира системно с ромските организации. Това доведе до остра реакция от тяхна страна, като мнозина от ромските делегати на

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

заседанието на Европейската ромска платформа на 8 април вдигнаха червени папки по време на речта на Комисар Рединг. Комисията отчете липсата на системни консултации като слабост и ще следи внимателно националните правителства да не повторят тази грешка).

Най-добрият сценарий е изработването на Национална ромска стратегия, която да бъде в съзвучие със съществуващата Рамкова програма за интеграция на ромите, като я продължи и допълни с елементите, предложени в Европейската рамка. Този документ трябва да предложи конкретни дейности, да посочи тяхното финансиране (от европейските фондове и от държавния бюджет), срокове и отговорна институция. От особена важност е документът да бъде изготвен с активното участие на гражданските организации, местните власти и самата ромска общност. Това може да бъде подсигурано като в работната група, подготвяща първи вариант на документа бъдат включени не само политически лица и чиновници от ключовите министерства, но и представители на ромските организации и Националното сдружение на общините. Организирането на регионални дискусии, които да доведат до изготвянето на карта с най-уязвимите микро-региони и квартали е също важен елемент, който трябва да бъде реализиран. Необходимо е България – страната с най-висок процент ромско население в цяла Европа, според данните посочени в Комюникето на Европейската комисия – да изготви своя прагматична Национална ромска стратегия и впоследствие да я приложи като се превърне в пример за останалите европейски страни. Без да влагам в това какъвто и да е патетизъм: България има капацитета да го направи!

ОБНОВЕНА СТРАТЕГИЯ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНТЕГРАЦИЯ

Министърът на образованието доц. Сергей Игнатов утвърди обновена Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Документът продължава и развива духа на предходната Стратегия, утвърдена през 2004 г. Той бе изработен от работна група на Консултативния съвет за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства.

Стратегията поставя три приоритета: *пълноценна интеграция* на ромските деца и ученици чрез десегрегация на детските градини и училищата в обособените ромски квартали, *подпомагане на средишните училища* за гарантиране на достъп до качествено образование в тях, *утвърждаване на интеркултурната перспектива* като неотменна част на образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства в процеса на модернизация на българската образователна система.

Стратегията идентифицира проблемите пред образователната интеграция: както общите проблеми за всички етнически малцинства, така и специфичните проблеми пред ромските деца и ученици. За преодоляването на тези проблеми са предвидени дейности по три стратегически цели:

- Утвърждаване в нормативните документи и в образователната практика на правото на равен достъп до качествено образование на децата и учениците от етническите малцинства и ефективната им интеграция.
- Съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства и превръщане на етнокултурното многообразие в източник на взаимно опознаване, уважение и сътрудничество в обща образователна среда.
- Създаване на предпоставки за успешна социализация на децата и учениците от етническите малцинства и формиране на подходящ социално-психологически климат, който да благоприятства реализацията на настоящата стратегия.

За изпълнението на Стратегията ще бъде одобрен План за действие 2010-2015 г., като ще бъде заделен ресурс от държавния бюджет (чрез Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства) и от Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- **ПОЛИТИКИ ЗА РОМСКА ИНТЕГРАЦИЯ. КАКВО СЕ СЛУЧИ ПРЕЗ 2011 ГОДИНА**
- **СТЕЛА КОСТОВА,**
- Председател на Ромска младежка организация
- Зам.председател на Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси
- **РАМКА НА ЕС ЗА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМИТЕ ДО 2020Г**
- На 5 април 2011 година Европейската комисия оповести Комюнике относно „Рамка на Европейския съюз за национални стратегии за интеграция на ромите до 2020“.
- **РАМКА НА ЕС ЗА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМИТЕ ДО 2020Г**
- Рамката бе представена на заседание на Европейската ромска платформа в Будапеща на 8 април – Международния ден на ромите.
- **РАМКА НА ЕС ЗА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМИТЕ ДО 2020Г**
- Настоящата Рамка на ЕС цели да доведе до осезаема промяна в живота на ромите. С тази Рамка на Европейския съюз Европейската комисия насърчава държавите-членки, в зависимост от броя на ромското население, живеещо на тяхна територия и като се отчита различната ситуация във всяка държава, да приемат или да доразвият всеобхватен подход към интегрирането на ромите.
- Целите на ЕС за интегриране на ромите, включени в Рамката:
- Достъп до образование: да се гарантира, че всяко ромско дете завършва поне начално училище
- Достъп до работа: да се намали разликата в трудовата заетост между ромите и останалата част от населението
- Достъп до здравни грижи: да се намали разликата в здравословното състояние между ромите и останалата част от населението
- Достъп до жилище и основни услуги: да се намали разликата в дела на ромите с достъп до жилище и обществени комунално-битови услуги (като водоснабдяване, електроснабдяване и газ) и този на останалото население
- **РАМКА НА ЕС ЗА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМИТЕ ДО 2020Г**
- От държавите-членки се изисква да изработят или да преработят своите национални стратегии за интегриране на ромите и да ги представят на Комисията до декември 2011г. През пролетта на 2012г, преди провеждането на годишната среща на Платформата за приобщаване на ромите, Комисията ще направи оценка на тези национални стратегии и ще докладва на Европейския парламент и на Съвета относно напредъка.
- **РАМКА НА ЕС ЗА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМИТЕ ДО 2020г**

- Стратегията трябва да бъде изготвена съвместно с ромските организации, като се посочат конкретни дейности, финансирането им (по различни оперативни програми, държавен бюджет), отговорници.
- **Лидерите на ЕС одобриха план на Комисията за интегриране на ромите – Брюксел, 24 юни 2011 г**
- «Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите на Европейската комисия» получи одобрение на най-високото политическо равнище. На своята среща в Брюксел европейските лидери подкрепиха план, който има за цел да сложи край на продължаващата с векове изолация на ромското малцинство на континента.
- Държавите-членки ще бъдат подкрепени с финансиране от ЕС и със силна законодателна рамка за борба с дискриминацията. Правителствата трябва да представят своите национални стратегии до края на 2011 г., след което Европейската комисия ще оцени плановете и ще изготви доклад следващата пролет.
- **Лидерите на ЕС одобриха план на Комисията за интегриране на ромите – Брюксел, 24 юни 2011 г**
- Вивиан Рединг, заместник-председател на Европейската комисия и комисар на ЕС по правосъдието, заяви:
„Постигнатото днес съгласие представлява огромна стъпка напред за милиони роми в цяла Европа. ЕС изпраща ясен сигнал: социалното изключване на ромите не е съвместимо с нашите обществени ценности и икономически модел.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
- На 28.април бе проведена среща за „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии” в гранд-хотел “София”.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
- В срещата взеха участие вицепремиера Цветан Цветанов, председател на НССЕИВ, представители на държавната администрация, Европейската комисия, ромски граждански организации, г-н Доминик Бе от Главна Дирекция „Заетост, социална работа и равни възможности” на ЕК, Н.ПР. Юдит Ланг – посланик на Република Унгария, г-жа Зинаида Златанова – Ръководител на Представителството на ЕК у нас и др.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
- Доминик Бе, от ЕК, представи основните акценти в Европейската рамка за национални ромски стратегии а именно: образование, трудова заетост, подобряване жилищното устройване на ромите и тяхното здравеопазване.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
- На срещата представителите на ромските неправителствени организации заявиха своята готовност за съвместна работа с държавните институции.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
- Те поискаха:
  1. по-голяма отговорност и прозрачност в действията на държавата спрямо ромското малцинство,

2. изтъкнаха като недостатък липсата на роми в държавния апарат и неправилното насочване на средства за интеграция на ромите от страна на държавата.
- „Представянето на Европейската рамка за национални ромски стратегии”
„Това няма да е поредният проект, или програма, останали на лист хартия. България и без това е в излишък на такива, що се отнася за ромите”
  - Вицепремиерът Цветанов обеща пред аудиторията, че списването на Национална ромска стратегия не ще остане на лист хартия и заяви готовност да работи с неправителствените ромски организации, да се води от техния опит.
  - **“Успешно разгръщане на дейностите за ромското приобщаване: предизвикателства и добри практики”** – 16.май 2011 хотел „Холидей Инн”, София
  - Работна среща за консултации върху национална оперативна рамка по ромското приобщаване и подготовка за организираното от Европейската комисия събитие на високо равнище, посветено на ромите, през юни 2011г., София.
  - Теми, които се разискваха на срещата
  - **Поглед в бъдещето: Новата европейска комуникация по отношение на ромите**
г-н Доминик Бе - представител на Европейската комисия, Главна дирекция „Заетост, социална работа и равни възможности”
  - **Защо правителствата трябва да предприемат действия? – цената на изключването и допълнителни аргументи**
г-жа Катарина Матернова - главен съветник на директора на Световната банка за Централна Европа и балтийските страни
  - Теми, които се разискваха на срещата
  - **Поглед назад: какво е направено и постигнато до момента?**
г-н Георги Кръстев – заместник-председател на НССЕИВ към МС
  - **Правата на човека: подход, основан на ромското включване**
г-н Ян Яраб - регионален представител, Служба на върховния комисар на ООН за правата на човека
  - Теми, които се разискваха на срещата
  - **Доклад на Институт „Отворено общество” относно обсъденото от НПО комюнике на ЕК - Социална и икономическа интеграция на ромите в Европа**
г-жа Мария Методиева - Институт "Отворено общество”
  - **В работните групи се задаваха въпроси и се дискутираше за:**
  - Организационна рамка и партньорства за изпълнението на успешни проекти. Какви са механизмите за координация? Кои са основните партньори? Какви проблеми съществуват на национално равнище? Взаимно допълване на източниците на финансиране. Комбинирането на различните източници на финансиране за постигане на резултати.

Разпределение на отговорностите за инвестиции и техническа помощ. Какви са нуждите от техническа помощ, най-вече за ефективно усвояване на средствата от ЕС. Взаимосвързани въпроси и сътрудничество между институциите и заинтересованите страни. Изготвяне на презентации на всяка група.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Европейската комисия организира през юни 2011 в България събития на високо равнище, посветени на приноса на фондовете на Европейския съюз за интеграция на ромите. Тези прояви са продължение на Срещата на върха от 2008 в Брюксел, посветена на ромите и на подобни събития в [Унгария](#) през 2009 и в [Румъния](#) през 2010 година.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Националното събитие беше на 21 и 22 юни в [София](#), последвано от две регионални – във [Велико Търново](#) на 23 юни 2011 и в [Бургас](#) – на 24 юни 2011.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Тези прояви целяха повишаване на информираността за възможностите, предлагани от фондовете на ЕС, подобряване на използването им и повишаване на въздействието на подкрепяните от тях проекти. Те също така са част от процеса на по-доброто включване на ромите в прилагането на оперативните програми, съфинансирани от ЕС.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Страните с най-компактно малцинство в ЕС са България, Румъния, Унгария и Словакия, в тези четири страни то е между 7 и 10% от общото население, съобщи еврокомисарят.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- В България ромите са най-много - над 10%". Много е важно представителите на ромската общност да играят решаваща роля в този процес, за да сме сигурни, че се движим в правилната посока, че отредените за ромите пари ще стигнат до бенефициентите – подчерта еврокомисарят по заетостта, социалните въпроси и социалното приобщаване Ласло Андор.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Приветствия към присъстващите отправиха:

- Цветан Цветанов – вицепремиер, министър на вътрешните работи
- Томислав Дончев – министър по управление на средствата от ЕС
- Ливия Ярока – депутат в Европейския парламент
- Цецка Цачева – Председател на Народното събрание
- Йорданка Фъндъкова – кмет на гр.София

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Същия ден се проведе панелна дискусия **“Очертаване на стратегията за интегрирането на ромите в България в контекста на Европейската рамка”**. В дискусията участваха:

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- Аурел Чобану – Дордея – директор, Равество, Европейска комисия
- Валентина Симеонова – зам.министър на труда и социалната политика
- Мортен Киерум – директор Агенция за човеки права на ЕС
- Андрей Ковачев – Депутат в Европейския парламент
- Георги Кръстев – Съветник на министъра на вътрешните работи
- Стела Костова – Директор Ромска младежка организация – Сливен
- Милен Миланов – Младежко сдружение “Разнообразни и Равни”
- Цонко Цонев – кмет на гр.Каварна

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- „Европа, спри да финансираш ромското изключване”, „Не се егавайте с 12 000 000 роми”, с такива надписи върху фланелки и с транспаранти, група роми гневно апострофираха еврокомисаря Ласло Андор, докато той говореше за вижданията на ЕС за интегрирането на най-голямото малцинство в Европа – ромското.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Ние искаме да знаем къде са потънали 70 милиона, които българските правителства получиха по предприсъединителната програма ФАР в периода 1999-2007 г.за „интеграция на ромите”, питаха протестиращите. Къде са парите за „социално включване” по структурните фондове, гневяха се те, кой ще ни осведоми? .

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Втори на конференцията говори, вицепремиера Цветан Цветанов. Той бе посрещната с **червени картони**. „Първо трябва да променим менталитета на българите към българския ром”, подчерта своето разбиране за успешни политики спрямо ромите в България г-н Цветанов, който е и председател на НССЕИВ.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Малко след това обаче, вътрешният министър започна да обяснява защо ромите се свързват основно с престъпността, с лихварството и ДДС, и че ромските лидери не са най-добрите за подражание.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Последваха реакции „Ние не сме престъпници” и общо скандиране **„Не сме престъпници!”**, след което дълбоко обидени, разочаровани от вицепремиера, група участници във форума, напуснаха конферентната зала.

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

- Паралелни семинари

1. Как да прилагаме стратегиите за ромска интеграция с европейски фондове

Председателстващ – Андриана Сукова-Тошева – Директор ЕСФ, Европейска комисия

Участници в дискусиата:

Йосиф Нунев – държавен експерт, Министерство на образованието, младежка и науката

Боряна Гочева – главен специалист “Социална закрила”, Световна банка
Калман Миджей – съпредседател, Борд Ромски политики, Максимални ползи за ромите от европейските фондове, Фондация “Отворено общество”
Диана Вакарелска – Програмен директор “Социална политика” УНИЦЕФ България
Росица Янакиева – кмет на гр.Перник
Боян Захариев – Директор, Програма “Управление и публични политики”, Институт “Отворено общество”

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

■ Паралелни семинари

2. Как да улесним достъпа до европейските фондове

Председателстващ – Петер Стуб Йоргенсен – Директор ЕСФ, Европейска комисия
Участници в дискусията:

Деяна Костадинова – зам.министър на труда и социалната политика

Костел Беркуш – Председател на Борда, Ромски образователен фонд

Лилия Макавеева – Асоциация “Интегро”

Деян Колев – Център за междуетнически диалог и толерантност “Амалипе”

Румян Русинов – директор, Младежка фондация “Арете”

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

■ Паралелни семинари

3. Как да реализираме успешни и устойчиви проекти

Участници в дискусията:

Председателстващ – Рудолф Нислер, Директор, Европейски фонд за регионално развитие, ЕК

Леончия Иванова – координатор по програма “JOBS”, Програма за развитие на ООН

Беата Бислим Олахова – управител на грантова програма, Ромски образователен фонд

Петър Пожарски – старши ръководител проекти, Световна банка

Румян Сечков – изпълнителен директор, фондация С.Е.Г.А.

Костадин Шахов – кмет на гр.Враца

■ СЪБИТИЯ НА ВИСОКО РАВНИЩЕ

■ Интегриране на ромите в обществото, изследване на опита от миналото, за да подготвим бъдещето. Планиране на европейските фондове за интеграция на ромите след 2013г

Участници:

Томислав Дончев – Министър по управление на средствата от Европейския съюз

Пламен Димитров – президент КНСБ

Камен Колев – заместник председател на БСК

Йеско Хенчел – секторен мениджър “Човешко развитие”, Световна Банка

Мария Методиева – директор Програма “Рома”, Институт “Отворено общество”

Николай Кирилов – Фондация “Рома-Лом”

■ НССЕИВ

■ На 5 юли в Министерски съвет се проведе заседание на Комисията за интеграция на ромите към Националния съвет за сътрудничество по

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

етническите и интеграционните въпроси (НССЕИВ). Целта на срещата бе да се изберат представители на НПО в работната група, която ще изработи Националната стратегия за интеграция на ромите и План за действие до 2020 година.

■ КОМИСИЯ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ

■ На срещата се взеха следните решения:

1. Работната група ще бъде съставена от няколко тематични групи: Образование, Здравеопазване, Жилищни условия, Заетост и социално включване, Култура и медии и Група за изработване на механизъм за изпълнение и наблюдение на дейностите
2. В работните групи съотношението НПО – институции ще бъде 3:2, т.е. трима представители на НПО и двама представители на институции

■ Рамковата програма за интегриране на ромите в българското общество 2010 – 2020 г.

■ Със Заповед на Министър-председателя Бойко Борисов от 22 юли е създадена Междуведомствена експертна работна група, която трябва да изготви предложение за актуализация на Рамковата програма за интегриране на ромите в българското общество 2010 – 2020 г. и оперативен документ към Рамковата програма в съответствие със Съобщението на Европейската комисия „Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите”.

■ Рамковата програма за интегриране на ромите в българското общество 2010 – 2020 г.

■ Работната група се председателства от Георги Кръстев, съветник в политическия кабинет на Вицепремиера Цветанов; зам.-председател е Стела Костова, заместник-председател на НССЕИВ от квотата на гражданските организации.

■ Рамковата програма за интегриране на ромите в българското общество 2010 – 2020 г.

■ В работната група участват 51 експерта. Двадесет и един от тях са представители на неправителствени организации, избрани на заседание на Комисията за интеграция на ромите, което се проведе на 5 юли. Останалите членове на групата са експерти от основните министерства, имащи отношение към ромската интеграция.

■ ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ

■ 27.юли 2011г Министерски съвет одобри План за действие за изпълнение на Здравната стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства за 2011 – 2015г.

■ ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ

■ В Плана е включено разширяване на мрежата на здравните медиатори, продължаване на дейностите на здравно-социалните центрове в ромска общност, Програмата за превенция на ХИВ / СПИН и туберкулоза в ромска

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

общност, провеждане на информационни кампании, профилактични прегледи, ваксинации и др.

■ **ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ**

- Планът е одобрен с финансов разчет за периода 2011-2014 г. като средствата в размер на 4 674 000 лева са заложи в бюджета на Министерството на здравеопазването за 2011 г., както и в тригодишната бюджетна прогноза.

■ **ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ**

- Стратегическа цел I: Преодоляване и преустановяване негативните тенденции за здравето на лицата в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства и създаване на условия за неговото подобрене

- Стратегическа цел II: Осигуряване на равенство в достъпа до здравни услуги на лицата в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства

■ **ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ**

- Стратегическа цел III: Повишаване на здравните знания и осигуряване на достъп до здравна информация

- Стратегическа цел IV: Преодоляване на културните бариери в общуването и всякакви форми на дискриминационни нагласи

■ **ЗДРАВНА СТРАТЕГИЯ**

- Стратегическа цел V: Разширяване обхвата на здравноосигурените лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства, чрез предприемане на законодателни инициативи по отношение на здравното осигуряване на социално слабите, в това число и на дълготрайно безработните

■ **ОЧАКВАНИЯ**

- Очакваме през м.Септември 2011г. Междуведомствената експертна работна група да внесе предложение в Министерски съвет за "Национална стратегия за интеграция на ромите" в съответствие със Съобщението на Европейската комисия „Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите", което да бъде прието от правителството до края на тази година.

Здравната система в България

Здравни проблеми на ромите в България

Планът за действие към Здравната стратегия – факти и анализ

Фактите:

На заседанието си от 27 юли Министерски съвет одобри План за действие за изпълнение на Здравната стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства за 2011 – 2015 г. Планът предвижда дейности по основните направления на Здравната стратегия. По думите на Министър Константинов, вносител на Плана, сред тях се открояват подсигуриването на дейността на 28 мобилни кабинета, които ще обикалят страната и ще извършват прегледи. В Плана е включено още разширяване на мрежата на здравните медиатори, продължаване на дейностите на здравно-социалните центрове в ромска общност, Програмата за превенция на ХИВ / СПИН и туберкулоза в ромска общност, провеждане на информационни кампании, профилактични прегледи, ваксинации и др. Заложени са и дейности за продължаване на част от Програмата на обучение на роми в медицинските университети, която понастоящем се реализира с финансиране от Институт „Отворено общество” и Ромския образователен фонд: кандидат-студентски курсове и стипендии за приетите студенти. Планът е одобрен с финансов разчет за периода 2011-2014 г. като средствата в размер на 4 674 000 лева са заложени в бюджета на Министерството на здравеопазването за 2011 г., както и в тригодишната бюджетна прогноза.

Достойнства, слабости и следващи стъпки:

Планът за действие ще замести съществуващия вакуум: предходният План за действие бе за периода 2006-2007 г., а от 2008 до сега План за действие не съществуваше. Това създаде множество проблеми пред изпълнението на и без това оскъдните действия в сферата на здравната интеграция. Така например мобилните кабинети, оборудвани по програма ФАР с модерна и скъпа техника, за да реализират безплатни профилактични прегледи на здравнонеосигурени, бездействията след края на програма ФАР – поради липса на предвидени в бюджета на МЗ средства за консумативи през 2008 и 2009 г. мобилните кабинети бяха стационарирани в гаражи, а част от тях бяха прехвърлени в други области по чисто политически причини. Здравните медиатори ежегодно се чудеха дали бюджетът ще отпусне средства за заплатите им през следващата година. Единствената реално действаща програма бе тази за превенция на ХИВ / СПИН и туберкулоза, чийто ромски компонент бе изискван на Глобалния фонд и се финансира от него. С приемането на настоящия План се слага **край на тази несигурност.**

Предвидените средства трудно могат да бъдат определени като „големи” – по-малко от 5 млн. лв. за четири години. Недостатъчен и в известна степен – символичен ресурс. Но все пак те дават сигурност за продължаване на някои от най-важните неща, случващи се понастоящем в сферата на здравната интеграция – поне в настоящия им мащаб. Той определено е недостатъчен, но Министерство на здравеопазването може и трябва да привлече допълнителен ресурс за разширяване на успешните практики и за нови такива – чрез ОП „Развитие на човешките ресурси” (мярка 5.3. „Работоспособност чрез по-

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

добро здраве” до този момент не се използва за целите на ромската интеграция), Българо-швейцарския меморандум (в него има специален ромски компонент с приоритети здравеопазване и образование), споразумението с ЕИК и Норвегия (с аналогични приоритети). *Средства има, от Министерство на здравеопазването в много голяма степен зависи* те да се насочат за изпълнение на Здравната стратегия.

В същото време **Планът има някои слабости**. Част от тях изглеждат като технически грешки – напр. предвиденият за кандидат-студентски курсове ресурс е 4-5 пъти по-голям от този, който ще бъде заделен за стипендии. Средствата отделени за стипендии са едва за 10 студента годишно, а практиката от изпълнението на Програмата за подкрепа на роми-студенти по медицина показва, че броят им е в пъти по-голям (напр. през 2011 г. 117 ромски младежи и девойки кандидатстваха за участие в програмата!). Част от другите слабости са по-скоро системни, но лесно могат да бъдат коригирани. Така например, участието на НПО и силно ограничено и е редуцирано до Програмата за превенция на ХИВ / СПИН и туберкулоза в ромска общност. В същото време е ясно, че по много от останалите дейности организациите, базирани в общността не само може, но и трябва да участват. В допълнение, въпреки че Министерство на здравеопазването вече ясно идентифицира 4 успешни практики в сферата на ромската интеграция (здравните медиатори, здравно-социалните центрове, Програмата за подкрепа на роми-студенти по медицина и деинституционализацията), Планът за действие не е ясно организиран около тях, което създава впечатление за хаотичност.

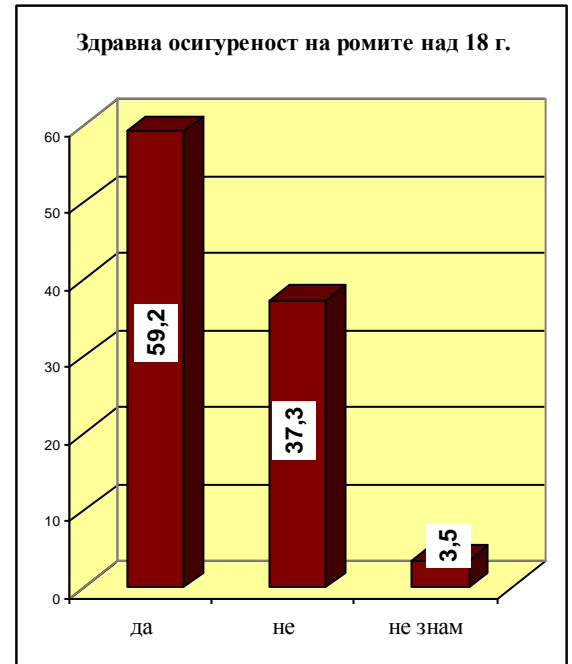
Тези слабости можеха лесно да бъдат отстранени при наличието на консултативен процес с НПО. За съжаление, **Планът за действие не бе консултиран с ромските здравни организации**, които научиха за него едва след внасянето му в Министерски съвет. Това бе пропуск от страна на Министерство на здравеопазването. Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, който трябва да осъществява консултативния процес с ромските НПО (и участва в процедурата за съгласуване на актове на Министерски съвет) отказа да изпълни тази си функция. Така идеите на ромските организации останаха нечути.

Въпреки посочените слабости и липсата на консултации с ромските НПО, **Планът може да бъде приветствен!** Наложително е слабостите (те не са по същество) да бъдат коригирани – това може да стане чрез вътрешна заповед на Министър Константинев. Важно ще е преди изготвянето на евентуални корекции да бъдат проведени консултации с експерти, ромски и про-ромски организации – въпросът е не само морален, но и въпрос на ефективност.

ЗДРАВЕН СТАТУС НА РОМСКАТА ОБЩНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Здравна осигуреност

В настоящия период на провеждане на здравна реформа се наблюдават изключително негативни тенденции, свързани със здравословното състояние на лицата от ромски произход: висока заболяемост, висока смъртност, ниска продължителност на живот. Средната продължителност на живот на ромите е с повече от 10 години по-ниска в сравнение със средната за страната. Най-високият пик на смъртността при тях е между 40-49 г., като основни причини са сърдечно-съдовите и мозъчни-съдовите заболявания. Ромите споделят, че медицинския персонал проявява липса на чувствителност по отношение на техните различни културни нагласи и традиции. Ромите рядко прибягват до превантивно-медицинско обслужване и разчитат твърде много на спешната медицинска помощ. Мнозинството роми живеят при лоши жилищни условия. Често те населяват бедняшки квартали /гета/, разположени в

покрайнините на градовете или селата. Обикновено те са с лоша инфраструктура и условията в тях водят до рискове за здравето на населението, което живее там.

Според изследване на Институт „Отворено общество“ – София, от месец октомври 2007 г. повече от половината запитани роми определят здравето си като „задоволително“, „лошо“ или „много лошо“. Това е с 12% повече от средностатистическия показател за страната според данните на Евробарометър за България. (Евробарометър отчита, че към края на 2006 г. общо около 40% от българите определят като „задоволително“, „лошо“ или „много лошо“ здравното си състояние.

Същото изследване показва, че близо една трета са здравно неосигурени (37,3%) въпреки че голямата част имат лични лекари (83,4 %).⁷

Почти 11% от ромите признават, че никога не са били здравно осигурени. Данните от 2007 г. затвърждават трайна тенденция на незаплащане на здравни осигуровки от всеки 3-ти гражданин сред ромите (Почти същите са резултатите от изследвания, проведени съответно преди 4 и 6 години: според проучването “Ensuring Minority Access To Health Profile, Sociological Survey – Bulgaria, BG 0006.08/ICR”, проведено през 2003 г. делът на неосигурените роми-жители на 15 от най-големите градове в страната е 32%, а според изследване на ПРООН и АСА, осъществено през 2001 г. – неосигурени сред ромите в страната на възраст над 18 г. са 35%). По данни на ИОО от 2007 г. всеки пети от ромите над 15 г. е имал здравна осигуровка, но е спрял да я плаща – което е показателно за феномена “вливане-отлив” от здравноосигурителната система, свързан с мобилизаре на плащане на осигуровките за минал период на нуждаещи се от публични здравни грижи и прекратяване, след като проблемът е бил преодолян.

Регистрация при личен лекар

Имате ли ЛЛ? – роми на възраст над 15 г.	
	%
Имам	83,4
Нямам сега, но преди време имах	9,8
Нямам и никога не съм имал	5,2
Не знам	1,4
Непосочено	,1

Относително по-малък е делът на ромите, които нямат личен лекар. По данни на ИОО и Световната банка от 2007 г. приблизително 85% от ромите имат личен лекар, при българите този дял е почти 97%, а според изследването “Здравен статус на ромите” на ИОО над 5% не само нямат личен лекар в момента, но и никога не са имали такъв. За сравнение, по данни на Агенция “Факт Маркетинг” в края на 2001 г. 17% от

ромите в страната не са имали личен лекар, а според агенция АСА и ПРООН делът им през същата година е малко под 19% (при 6% от българите и 13% от турците). Тревожен е фактът, че 7 г. по-късно този дял остава почти същия, въпреки предприетите от правителството мерки в областта на интеграцията и въпреки относителното подобрене на социално-икономическия статус на ромското население.

Здравословни проблеми и заболявания

Според данните на ИОО от изследването „Здравен статус на ромите” (октомври, 2007 г.) през последния месец затруднения при извършване на обичайните дейности в личния си живот или в работата си, свързани с каквото и да било заболяване, обявяват почти 2/3 от ромите на възраст 15 и повече години. Най-голяма част от представителите на ромската общност споделят, че изпитват затруднения, свързани с болести на сърдечно-съдовата система, главоболие, заболявания на костите или ставите, на

⁷ Ромите в България – информационен справочник, с.40 - 42

храносмилателната система, психични заболявания, заболявания на дихателната система, очни болести и бъбречно-каменна болест.

Според проучването в над 30% от ромските домакинства е регистриран поне един човек с тежко или хронично заболяване или с получена определена степен на инвалидизация, а всяко шесто ромско домакинство формира дохода си от получаваната от член на домакинството пенсия за инвалидност (нетрудоспособност).

Фактори, оказващи негативно влияние върху здравето

Предизвикателствата пред здравния статус на ромите, свързани с рисковите за здравето фактори, също са сериозни. Сред факторите, които оказват негативно влияние върху здравето, следва да се отбележат недохранването и тютюнопушенето. На въпрос за оценката за сегашното състояние на консумацията на храна в домакинствата, зададен в проучване на ИОО и Световната банска през 2007 г., над 73% от ромите отговарят, че храната не е достатъчна, докато средно за страната делът на отговорилите по този начин е под 40%.

Как оценявате сегашното състояние на консумацията на храна във Вашето домакинство? (Дял на отговорилите “недостатъчна”)

Българи	Роми	средно за страната
30,7%	73,3	39,5%

По данни на ИОО към края на 2007 г. делът на пушачите сред ромите на 15 и повече години остава по-висок от дела на непушачите. Резултатите от преброяването на населението, проведено през 2001 г., сочат, че по този показател делът за страната като цяло е по-нисък с около 10% – според НСИ пушачите в страната през 2001 г. са 40,5% .

Средна продължителност на живота и детска смъртност

Изследванията през последните години сочат, че **средната продължителност на живот при ромите е с над 10 години по-ниска в сравнение със средностатистическия показател за страната и с над 15 години по-ниска от средната стойност за страните от Европейския съюз (ЕС - 27) към 2007 г..**

Данните на НСИ от последното преброяване показват, че едва около 3% от ромите доживяват до възраст 65 и повече години. Високи са и нивата на детската смъртност при ромите. Според НСИ през 2000 г. детската смъртност при българите е 9,9 на 1000; при турците малко под 18 на 1000, а при ромите достига 25 на 1000.

Влошеното здраве на ромите не се измерва само с личните страдания на боледуващите и техните близки. За обществото и държавата на практика то означава чувствителни загуби от разходи в системата на здравеопазване и от пропуснати ползи за обществото от живот прекаран в добро здраве на стотици хиляди граждани.

Изчисления, направени в рамките на изследване за икономическите ефекти от интеграцията на ромите в България, проведено през 2006 г. от екип икономисти и Институт “Отворено общество”, показаха, че само при изравняване на нивата на детска смъртност при ромите със средните за страната, само чисто икономическите ползи от придадената стойност, която носи на обществото спасения средностатистическия човешки живот за 10 годишен период биха могли да възлязат на 2,5 до 6,3 милиарда лева според различните допускания за броя на населението, раждаемостта и намалението на детската смъртност.

Предизвикателства и проблеми:

Здравното състояние на ромската общност има тенденция към постоянно влошаване, независимо от факта, че някои роми в градските общности (особено децата) ползват здравното обслужване. Като най-важна част от целия спектър от проблеми и предизвикателства могат да се открият :

- Високият дял на здравно неосигурени лица
- Липса на алтернативни форми на здравно обслужване и/или въвеждане на минимални пакети здравни услуги при здравнонеосигурените
- Продължаващи проблеми с обучението, квалификацията и особено назначаването на здравните медиатори
- Обвързване на здравните осигуровки със социалните помощи: това се оказва един сериозен проблем
- Липсата на ефективна здравна профилактика
- Липса на специализиран индивидуален подход към болните
- Липса на здравна информираност на ромската жена

НАГЛАСИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО И ДОСТЪПА ДО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Самооценка за здравето

Как оценявате своето здраве?	
	%
Много добро	12,7
Добро	32,8
Задоволително	27,3
Лошо	16,6
Много лошо	7,7

Според изследване на Институт “Отворено общество” - София от месец октомври 2007 г. повече от половината запитани роми определят здравето си като “задоволително”, “лошо” или “много лошо”. Това е с 12% повече от средностатистическия показател за страната според данните на Евробарометър за България. (Евробарометър отчита, че към края на 2006 г. общо около 40% от българите определят като “задоволително”, “лошо” или “много лошо” здравното си състояние. (Health in the European Union, 2007)

Не мога да преценя	1,4
Непосочено	1,4

По индикатора за дела на лицата, които определят здравето си като “добро” и “много добро” средностатистическият показател на Евробарометър за България през 2006 г. е 60%. Данните на ИОО от изследване на здравния статус на населението през 2007 г. сочат, че при ромите едва 45,5% определят здравето си като “добро” и “много добро”. Важно е да се има предвид, че като цяло ромското население е значително по-младо (а с увеличаването на възрастта е естествено да нараства относителният дял на лицата с влошено здраве). По данни на НСИ от преброяването на населението 2001 г. в ромската общност делът на лицата до 19 г. е около 44%, докато при българите е под 20%.

При ромите е налице и драстично по-нисък показател за **очаквана продължителност на живота**. Според данните на НСИ от преброяването на населението, проведено през 2001 г., едва около 5% от ромите достигат пенсионна възраст, а този дял е 5 пъти по-нисък в сравнение със средните стойности за България.

НОРМАТИВНА БАЗА В СФЕРАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО

През септември 2005 г. Министерски съвет одобри Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства: на практика това бе един от първите документи, одобрени от тогавашното правителство. Изработването на тази Стратегия бе резултат от активната работа на представители на Министерство на здравеопазването, НПО работещи в здравната сфера и експерти (включително ромски здравни експерти, напр. д-р Желязко Манолов и д-р Стефан Панайотов). Беше приет и План за действие 2005-2007 г. с ясно обозначени източници на финансиране, който беше актуализиран през юли 2011 г.

Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства

Одобрена е с Решение на Министерския съвет от септември 2005 г. Съдържа идеинтификация на проблемите, дейности за подобряване на състоянието на лица в неравностойно положение, ценности и ръководни принципи на стратегията, стратегически цели и направления за работа, срок, отговорни институции и механизми за мониторинг. Този документ не е насочен единствено към здравните въпроси, но засяга и проблеми като насилие над жените от ромското малцинство и тяхната равнопоставеност. Стратегията има пет основни цели, включващи здравен статус,

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

здравно образование и информираност, здравна грижа и дискриминация – главно на ромската общност. Главната задача е подобряване на здравната ситуация на ромските жени и деца, особено в областта на репродуктивно здраве, детската и майчината грижа и семейното планиране. Плануваната интервенция в тези насоки е:

Стратегическа цел 1: Преодоляване и прекратяване на негативните тенденции за здравния статус на хората в неравностойно положение, принадлежащи към етническите малцинства и създаване на условия за намаляване смъртността на младите майки; повишаване нивото на сексуална култура и репродуктивно здраве; прекратяване случаите на насилие над жените.

Стратегическа цел 2: Осигуряване на равен достъп до здравна грижа за хората в неравностойно положение, принадлежащи към етническите малцинства (включително заздравяване позициите на здравните медиатори).

Стратегическа цел 3: Увеличаване на здравните познания и осигуряване на достъп до здравна информация.

Стратегическа цел 4: Превъзможване на културните бариери в комуникацията и всички форми на дискриминация.

Стратегическа цел 5: Увеличаване броя на здравноосигурените хора в неравностойно положение, принадлежащи към етническите малцинства.

Подобно на предходните документи, Здравната стратегия няма специално бюджетно финансиране. Насърчават се различни отговорни институции да финансират част от дейностите ѝ в рамките на своите бюджетни разходни тавани. Като участници в изпълнението на Здравната стратегия са посочени Министерство на здравеопазването и неговите регионални структури, МОН, МТСП, други институции, общини и НПО.

Целият текст на стратегията може да бъде намерен на

<http://nccedi.government.bg/page.php?category=35&id=1280>

Планът за действие към Здравната стратегия 2011 и 2014 може да бъде намерен съответно на http://nccedi.government.bg/upload/docs/1_SG_ZDR_STR.doc **и на** http://nccedi.government.bg/upload/docs/1_SG_FR_ZDR.doc

ПРОГРАМИ И ДОБРИ ПРАКТИКИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ЗДРАВНИЯ СТАТУС НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Програмата за здравните медиатори в България

За развиване на модела на здравните медиатори в България е използван опитът на румънската ромска неправителствена организация "Романи Крис" и Министерството на здравеопазването на Румъния, както и опитът на Холандския институт по обществено здраве. В България моделът на здравните медиатори е въведен през 2001 г. от екипа на Фондация "Здравни проблеми на малцинствата" (ЗПМ).

През 2006-2007 г. е разработена нова обучителна програма с хорариум 150 академична часа и са лицензирани два медицински колежи за обучение на здравни медиатори в гр. Враца и гр. Пловдив. Институционализирането на новата професия "здравен медиатор"

намира място и в националния класификатор на професиите, приета е длъжностна характеристика на здравния медиатор (Единична група 3222; Код на длъжността: 3222-3002)

През април 2007 г. в гр. София е учредено Сдружение „Национална мрежа на здравните медиатори” – професионалната организация, която обединява практикуващите здравни медиатори. От 2008 г. Сдружението поддържа интернет страница и професионален форум на здравните медиатори: www.zdravenmediator.net . Към момента в България има назначени 105 здравни медиатора

Моделът на здравните медиатори е уникален за България, защото:

- Въвеждането на новата професия допринася за подобряване на достъпа до здравни и социални услуги за уязвими групи с фокус роми и преодоляване на културните бариери в комуникацията между ромското население и медицинския персонал по места, както и за преодоляване съществуващите дискриминационни нагласи в сферата на здравните услуги за роми по места.
- Здравните медиатори са незаменими фигури при оптимизиране на обхвата на профилактичните програми сред ромското население и особено сред малките деца.
- Здравните медиатори подпомагат здравното образование и здравната информираност на ромите и осъществяват активна социална работа вътре в общността.
- Здравните медиатори са незаменим ресурс в общността, защото са част от общността;
- Здравните медиатори са обединени в професионална организация, Националната мрежа на здравните медиатори

Конкретни резултати:

- Участие на здравните медиатори в национални имунизационни кампании.
- Повишен брой имунизации и ре-имунизации;
- Превенция на ранни раждания – здравните медиатори предоставят информация за контрацепция и семейно планиране; работят с родители и млади момичета
  - Подобрен достъп до първична и специализирана медицинска помощ;
  - Подобро изпълнение на профилактични програми, насочени към майчино и детско здравеопазване;
  - Участие в информационни кампании, фокусирани върху различни заболявания;
  - Подобро изпълнение на профилактични програми, насочени към майчино и детско здравеопазване;
  - Участие и подпомагане изпълнението на национални профилактични програми за профилактика на туберкулоза, сърдечносъдови заболявания, онкологични заболявания и наследствени заболявания
  - Участие в проекти и програми по превенция на изоставяне на деца в институции и намиране на приемни семейства от ромски произход

Моделът на Здравно-социалните центрове

Центровете са изградени със средства по Програма „Превенция и контрол на ХИВ/СПИН” чрез Глобалния фонд за превенция на туберкулоза, малария и СПИН в

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

рамките на Компонент 5 „Превенция и контрол на ХИВ в ромска общност”, както и по Програма PHARE. В момента ефективно функционират със средства на ППКХС 8 центъра, базирани в ромски махали - Варна, София, Бургас, Сливен, Стара Загора, Видин, Пазарджик, Кюстендил. Предстои откриване в Пловдив и Хасково. По Програма PHARE също има изградени здравни центрове, изградени от практики на общопрактикуващи лекари и кабинети на здравни медиатори.

Центровете следват подхода „работа в общността”, чрез изнасяне на услуги в общността, мобилизиране на ресурсите и повишаване на самоорганизацията на местната ромска общност. В допълнение, Центровете предметят ефективно сътрудничество между местната власт, неправителствените организации, работещи в общността и неформалните лидери / авторитети в общността.

Услугите, които предлага Здравно-социалният център са свързани с **обучение на здравно-образователни и лидерски групи**, индивидуални здравни консултации и насочване към здравни и социални служби. Конкретните дейности на ЗСЦ са за промяна на нагласите в общността, здравна просвета, превенция на заболяванията, предавани по сексуален път, за улесняване достъпа на представителите на ромското малцинство до здравните и социалните служби, като екипите предоставят безплатни медицински услуги на терен, консултиране и тестване за ХИВ/СПИН, сифилис, хепатит В и С.

Друга не по-маловажна функция на центровете е мобилизиране на общността при различни кампании и инициативи. Така например при епидемията от морбили изнесени центрове за профилактика и имунизация бяха именно тези Здравно-социални центрове с екипите на организациите, работещи по Компонент 5 „Превенция на ХИВ/СПИН в ромска общност”.

Центровете имат и социална функция, като реализират програми и проекти за общността и с нейното активно участие: например превенцията на институционализацията на деца и превенция на ранните женитби. По този начин нископраговите услуги подобряват здравно-социалния статус на общността и намаляват степента на сегрегационните процеси. Центровете участват активно в интеграционните процеси като са привлекли за партньори редица институции- РЗИ, Общини, Д”СП” и други.

Здравно-социалните центрове са организирани и успешно се координират и стопанисват от местни неправителствени организации. Министерство на здравеопазването предостави необходимото оборудване за дейността им. Общинските власти участват в процеса чрез предоставяне на помещения за дейността на ЗСЦ.

Екипът на всеки Център се състои от координатор, експерт-психолог или социален работник и сътрудници на терен, които непрекъснато повишават уменията и експертизата си за работа в здравно-социалната сфера. В някои от здравносоциалните

центрове, като напр. в гр. Сливен успешно работят медицински специалисти от ромски произход, лекари и сестри, и здравни медиатори. Това определя фигурата на здравния медиатор като независима и ползваща се с авторитет и подкрепа сред местната общност.

Стипендиантска програма за студенти по медицина и лекари – специализанти от ромски произход

Програмата стартира в България през 2009/2010 учебна година с финансиране от Проект „Ромско здравеопазване” на Институт „Отворено общество” Будапеща в сътрудничество със Стипендиантската програма на Ромски Образователен Фонд. В България тя се координира от Институт „Отворено общество”, като нейните отделни компоненти се изпълняват от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе”, Сдружение „Разнообразни и равни”, ПроМедия и Фондация „Здравни проблеми на малцинствата”.

Стипендиантската програмата е първата по рода си в региона и е насочена към подпомагане обучението на студенти от ромски произход, обучаващи се в медицински специалности и лекари-специализанти. Тя цели подобряване на качеството на предоставяните здравни грижи и преодоляване на проявите на дискриминация в системата на здравеопазването чрез предоставяне на примери за подражание, които да мотивират младите роми да се насочат към кариера в здравеопазването.

Стипендиантска програма за студенти по медицина и лекари специализанти от ромски произход е изградена от няколко взаимно допълващи се компонента:

- стипендии за студенти във висши медицински училища, професионални училища и колежи, както и за лекари-специализанти: покриват таксите за обучение и разходите за издръжка както по този начин отстраняват социалните пречки пред ромските младежи, които желаят да се обучават в медицински университети и колежи;

- кандидат-студентски курсове: по биология и химия за ромски младежи и девойки, които възнамеряват да кандидатстват медицински специалности включително работа със семействата и кандидат-студентите за развиване на тяхната мотивация за продължаване на образованието им във МУ и МК.

- наставничество на стипендиантите: то е от страна на наставници, които са преподаватели в съответните университети и колежи. Те подпомагат студентите за постигане на по-високи академични достижения, както и за по-лесната социална адаптация в университета;

- обучение в застъпничество: ежегодно студентите, участващи в програмата преминават мотивационно обучение, което включва теми от

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

ромската история и култура, специфика на работа в ромска общност, формиране на умения за разрешаване на конфликти, себеуважение и лидерски умения, запознаване с политиката за интеграция на ромите и в частност – в здравната сфера и др. Обучението утвърждава съпричастността на участниците с усилията за интеграция на ромите, както и развива техните индивидуални качества за успешна адаптация и изява;

- публично представяне и популяризиране на Програмата.

Стипендиантската програма е насочена към ромски студенти, които учат в Медицинските университети в София, Варна и Пловдив, в Медицинския колеж на Тракийския университет и лекари-специализанти, които се обучават в акредитирани от Министерство на образованието и науката на България учебни заведения и показват отлични постижения в професионалната си кариера.

През първата година на Програмата, която беше и пилотна, бяха подкрепени със стипендии общо 23 студенти в Медицински университети и колежи. През втората година на Програмата студентите подкрепени от Програмата със стипендии са вече 57. Специалностите, в които се обучават студентите са обща медицина, дентална медицина, здравен мениджмънт, акушерство, медицинска сестра, лаборант и рехабилитатор, фармация. Общо 31 са наставниците, които оказват подкрепа на студентите по академични и професионални въпроси. За академичната 2011 – 2012г. желаещите да получат стипендия са 117 като от тях 52-ма кандидатстват по програмата за втора или трета година.

Важен индикатор за успеха на Програмата е увеличаващият се брой на участниците в нея, което означава и увеличаващ се брой на ромите, обучаващи се в едни от най-трудните специалности – медицинските. Комплексното въздействие на програмата води до това, че приетите студенти не отпадат, а показват висок академичен успех. Допълнителен индикатор е активното включване на голяма част от студентите в дейности в ромска общност: превенция на ХИВ / СПИН, превенция на туберкулоза, кампании за превенция на ранните бракове и др. Налице е ясна тенденция чрез Програмата да се формира цяла генерация от специалисти от ромски произход.

Комплексна оценка на ефекта от Програмата бе направена през февруари 2011 г. от Деница Сачева. Оценката ясно показва постигнатите положителни резултати.

**СПЕЦИФИЧНИ УМЕНИЯ ,ОПИТ И МАТЕРИАЛИ,НЕОБХОДИМИ ЗА
ОБСЛУЖВАНЕТО НА РОМСКАТА ОБЩНОСТ
Д-Р СТЕФАН ПАНАЙОТОВ
ОПЛ**

Решението да се търси здравна помощ зависи от

- има ли към кого да се обърнеш-налично здравно обслужване,семеен лекар
- отдалеченост от здравните услуги-средства за транспорт-финансови загуби
- субективна преценка на тежестта на собственото си състояние
Субективна преценка на тежестта на собственото състояние
- ниво на здравна осведоменост,култура и ,убеждения
- отчитане на фактора –динамика в състоянието
- преценяване съотношението облаги/загуби
- макросоциалните и микросоциалните модели на боледуване

Специфични проблеми при снемането на анамнезата

- трябва да се отчита честото наличие на езикова бариера
- вербалното поведение е функция на здравните разбирания на пациента ,но при проблеми в езиковото общуване особено важно става невербалното общуване и разпознаването от лекаря на невербалните сигнали от страна на пациента
- често вербалните сигнали не се градират по такава важност ,каквато лекаря очаква и това налага повече търпение и емпатия у общопрактикуващия лекар,който обслужва роми

Специфични проблеми при снемането на анамнезата

• общопрактикуващия лекар ,обслужващ роми трябва да знае,че е необходимо да се работи със специфичните здравни разбирания на пациента при прегледа. Същевременно трябва да се стреми търпеливо и по ненаатраплив начин да развива тези здравни разбирания-тук важна роля играят достатъчните обяснения по здравния проблем на пациента. Добре би било лекарят да се опита да долови и да знае как е осмислил пациентът това,което му се е случило/неговите представи/ и да знае също естеството на притесненията му относно проблема и какво очаква той. Важен елемент от ефективността на лекаря ,обслужващ роми е способността му да помогне на пациентите си да полагат грижи за себе си,отчитайки трудно изграждащото се доверие на ромите към здравния персонал,състоящ се изключително от нероми. Много често здравното благосъстояние на ромския пациент зависи от неговите здравни разбирания и от това как се отнася лекаря към него-вербалното и невербалното му поведение,как обяснява здравния му проблем и доколко достъпно го прави.

Проблеми, свързани със здравето обслужване на ромската общност

А. Проблеми, свързани с директния контакт

- -ниска грамотност и невежество относно административните процедури въобще;
- -крайно изтощителен и времеемък емоционален контакт;
- -нужда от специфични умения при контакта
- -Недостатъчно развити здравни убеждения, късно обръщане към здравните служби, тежки и занемарени клинични случаи, често водещи до трайна нетрудоспособност и инвалидизация

Проблеми, свързани със здравето обслужване на ромската общност

Проблеми, произтичащи от липса на социална медиация и застъпничество

- -Ромите трудно се ориентират относно административните процедури, срокове и информацията за тях;
- -Усложнява се дейността на обслужващия здравен персонал, поради факта, че проблема често се превръща в изключително социален и изисква и нови умения, допълнителен персонал и допълнителни разходи. Много често превръщането на терапевтичния проблем в чисто социален влошава качеството на здравното обслужване и крайния му резултат.

Проблеми, свързани със здравето обслужване на ромската общност

Проблеми, свързани със здравната профилактика

- -главоломно увеличаване на броя на абортите като контрол на раждаемостта;
- -повишена опасност от възникване на епидемични взривове;
- -недостатъчно адаптирани в етноспецифичен план здравно –просветни програми сред ромската общност;
- -недостатъчното осъзнаване на Общинските власти и органи за местно самоуправление, че подобряване на здравния статус на ромите трябва да бъде приоритет, тъй като така ще се подобри здравето на цялото общество ще се минимизират опасностите от епидемични взривове

ПРОБЛЕМНИ ТОЧКИ НА СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ НА РОМИТЕ:
ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ
Д-Р СТЕФАН ПАНАЙОТОВ, Д-Р ЖЕЛЯЗКО МАНОЛОВ
ФОНДАЦИЯ "ЗДРАВЕТО НА РОМИТЕ"

I.Здравеопазване

●Проблеми и негативни тенденции:

-По-къса е средната продължителност на живота на лицата от двете големи етнически общности. По-висока е общата и детската смъртност.

-Делът на най-възрастните - хората над 60 години в ромската общност е около 4 пъти по-нисък, отколкото при българите.

I.Здравеопазване

●По данни на Националния статистически институт за 2003 г. детската смъртност е 9.9/1000 при българите; 17/1000 при лицата от турски произход и 28/1000 при лицата от ромски произход ;

●-Средната продължителност на живот на ромите е с повече от 10 години по-ниска в сравнение със средната за страната

I.Здравеопазване

●В ромската общност туберкулозата придобива по-високи от средните за страната стойности на разпространение. Поради неизградената или лошата инфраструктура в селищата и махалите им, лицата от ромски произход по-често боледуват от вирусен хепатит, стомашно-чревни заболявания, паразитози. (Международно представително изследване 2001 г. "Бедност, етничност и социално положение", под ръководството на проф. Селени от Йелския университет).

I.Здравеопазване

●Върху здравното състояние на лицата от ромски и турски произход косвено влияние оказва и по-ниското им образователно равнище. Те по-трудно могат да дадат обективна оценка на здравното си състояние и да обяснят от какво страдат. Около 40% от ромските деца изобщо не са посещавали училище или не са завършили начално образование; други 50% са само със завършено основно образование. Съответващите данни за българите са 0.5% и 5% и за турците – 3.5 % и 11 % (UNDP, Ромите в България. Internet: www.roma.undp.sk, стр. 24).

Конкретни мерки за ефективна социална интеграция на ромите *ФЗР

●ПРИОРИТЕТ 2: *ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ*

●-Омоществяване местните общности за участие в идентифицирането на ефективни и адаптирани здравни послания за радиопредавания, ТВ клипове и др. ;

●-Създаване и поддържане на регистър на ромските здравни медиатори в МТСП и РДСП

Конкретни мерки за ефективна социална интеграция на ромите *ФЗР

●ПРИОРИТЕТ 2: *ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ*

●-Създаване и поддържане на регистър на ромските здравни медиатори в МТСП и РДСП

●-Създаване на фонд за продължаващо обучение и повишаване квалификацията на ромските здравни медиатори

Конкретни мерки за ефективна социална интеграция на ромите *ФЗР

●Законодателни промени за въвеждане на бч.ежемесечно полагане на общ. –пол .труд на безработните/съгласно тяхното образование/ ,регистрирани в БТ,като финансовите средства да обезпечат мес. здравна осигуровка

ОСНОВНИ УМЕНИЯ НА ОПЛ Д-Р СТЕФАН ПАНАЙОТОВ-СЛИВЕН

Първична здравна помощ/СЗО/

- Жизнено необходима здравна дейност
- Според възможностите на дадена страна
- С методи-практични, научно издържани и социално приемливи
- ОПЛ е основен играч в ПЗП-принципи
- Достъпност и равнопоставеност
- Първи контакт
- Превантивност
- Мултидисциплинарност
- Етапност и приемственост
- Непрекъснатост
- Адекватност
- Вис. професион. И етика
- Автономност в решенията на пациента

Основни функции на ОПЛ

- Здравно-промотивни;
- Диагностични и леч. рехабилитационни
- Медико- социални
- Координационни
- Осигуряване на лекарства
- Организационни

Ключови позиции на ОПЛ

- Филтър към специализираната медицинска помощ
- Изграждащ мостове/Bridge maker/
- Екипен играч/team worker/

Ключови подходи на ОПЛ

- Личностно ориентиран
- Фокусиран към семейството
- Обществено ангажиран

Ключови функции на ОПЛ

- Взема първоначалното медицинско решение;
- Ангажиран е дълготрайно със здравния проблем
- Реализира здравна промоция

Ключови професионални знания

Медицински знания и умения

- Мениджърски знания и умения
- Комуникативни знания и умения

Комуникативни умения на ОПЛ

- 1. Контактуйвай-свържи се ,оцени рапорта
- 2. Обобщавай- слушай и питай/причини за визитата, чувства и оплаквания, договаряне, съгласие
- 3. Представи – говори
- 4. Предвиди-бъдещ план при добър или неочакван ход
- 5. Съхрани се –грижи се за себе си ,борба със стреса, добра кондиция

Благодаря за предоставената възможност!

- Д-р Стефан Панайотов-ОПЛ
- Сливен
- Ел. поща: stefpan@mail.bg

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

- “Препятствията са онези страшни неща, които виждаш, когато откъснеш очи от целта!” Хенри Форд
- Д-р Стефан Панайотов
- Д-р Желязко Манолов
- Фондация “Здравето на ромите”
- Общопрактикуващи лекари
- Сливен, кв. “Надежда”
- Намерете си наставници!
- В “Рийдърс Дайджест”, в статия, озаглавена “Някой да ви наглежда” / септември 1992 г. / Дейв Томас казва – “наоколо е пълно със свестни хора, готови да ви помогнат. Вместо да чакате някой да ви вземе под крилото си – размърдайте се и си намерете крило, под което да се сгушите”
- Намерете си наставници!
- Недейте да седите със скръстени ръце в очакване другите да ви помогнат – действайте и ще получите помощта, от която се нуждаете.
- Затова трябва да си намерите наставник – за помощ, съвет и закрила.
- Повечето от нас се боят да помолят за помощ – цял живот са ни учили, че да помолит за помощ е признак за слабост
- Истината е, че....
- Успелите познават силните си страни и разчитат на другите за слабостите си !
- Не се срамуват да открият хора с повече познания и /или опит и да ги помолят за помощ
- Как да си изберете наставници?

1. Проявете избиращост – изучете хората около вас и изберете човек достоен за вашата симпатия, възхищение, доверие и уважение

- 2. Не се страхувайте да се обадите или пишете
- 3. Упорствайте! – Човекът, с който искате да се свържете, вероятно ще оцени вашата настойчивост, освен ако не сте невероятно противни
- 4. Бъдете конкретни за онова, което искате да научите – запишете си областите, които ви интересуват и въпросите, които ви вълнуват
- 5. Проявете желание и готовност за работа – станете доброволец в някое трудно начинание и др
- Запомнете!
- 6. Че добрата услуга се заплаща с услуга – най-добрият начин, по който можете да се отблагодарите на своя наставник, е като сам станете преуспяващ
- Разберете!
- 7. Че повечето хора обичат да им задават въпроси – това е стара житейска истина
- Най-важният наставник !
- Ние можем и трябва да търсим другите за помощ, съвет и подкрепа. Но накрая да обърнем поглед навътре към себе си, защото само там ще открием духа на истинския победител! Вътре в себе си, в мислите си и в сърцата си, ние таим вярата, че можем да постигнем и най-смелите си мечти. Само трябва да надникнем достатъчно дълбоко...

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- “Както вълната не може да съществува сама, а е част от ревящата повърхност на океана, така и аз не бива да живея само за себе си, а винаги с онова, което става около мен. Това е неудобна доктрина, нашепната ми от върнатата етика. Ти си щастлив, казва тя; Затова си

Призван да даваш !!!”

Алберт Швайцер

- Една индийска легенда разказва...

Някога на земята всички хора са били богове. Ала хората пренебрегнали божествените духове, ругаели силата им и вършели грехове. Брама - върховният Бог, натъжен, решил да отнеме божествената искра от човечеството и да я скрие на толкова тайно място, че никой никога да не може да я намери и да се подиграва с нея.

- Една индийска легенда разказва.../2/

Един от боговете посъветвал Брама да я скрие дълбоко под земята. Брама не се съгласил, защото човекът би могъл случайно да я изкопае. Друго божество предложило да я потопят на дъното на най-дълбокия океан. Брама отново възнегодувал, като казал, че човекът може да се гмурне достатъчно дълбоко, за да я открие. Трети бог - предложил да я отнесат на най-високата планина.

- Една индийска легенда разказва.../3/

“Не-рекъл Брама, - защото един ден човекът ще се качи дори на най-високата планина на земята и пак ще намери божествената искра”. “Няма къде другаде да я скрием, така, че човекът да не я намери” - отчаяли се боговете. “Има - въздъхнал Брама. Ще я скрием дълбоко в самия човек. Той никога няма да се сети да я търси там”

- И какво оттогава?
- И оттогава насам човекът копае под земята, гмурка се в океана и изкачва най-високите планини в търсене на онова, което е скрито вътре в него!
- Независимо от всички хора, книги, касети, умения и техники - най-богатият източник е вътре в нас!
- Надяваме се, че сме полезни!

ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ

Добрите практики и възможности

Включване в регионални и национални кампании

Програма за подобряване на профилактиката, диагностиката и лечението на социалнозначими заболявания сред лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства

Сърдечносъдови

Захарен диабет

Дислипидемии

Включване в регионални и национални кампании

Програма за подобряване на профилактиката, диагностиката и лечението на онкологични заболявания сред лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етнически малцинства

Рак на шийката на матката

Рак на млечната жлеза

Други ракови заболявания

Включване в регионални и национални кампании

Програма за оптимизиране на детското здравеопазване сред лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етнически малцинства

Болести на дихателната система

Костно-мускулната система

Ендокринна система

Болести на отделителната система

Включване в регионални и национални кампании

Програма за скрининг и ранна диагностика на туберкулоза за лица в неравностойно положение

Програма за профилактика и контрол на ХИВ/СПИН, половопредавани инфекции, наркомании и зависимости

Включване в регионални и национални кампании

Участие на здравните медиатори в извънредни имунизационни кампании

Ваксипрофилактика против морбили 2009-2010

Ваксипрофилактика против полиомиелит 2011

Съвместна дейност с ДСП

Приемни родители

Многодетни семейства

Как правим кампания?

Подход и взаимодействие

Анализиране на ситуацията

Идентифициране на рискови случаи

Общопрактикуващи лекари

Общинска администрация

Регионални структури на МЗ
Регионални структури на МТСП
Разпространение на информация
Идентифициране на най-подходящите комуникационни канали
Включване на други заинтересовани лица от общността
Примери от практиката - ваксинапрофилактика
Участие при планова ваксинапрофилактика
Идентифициране на подлежащите на имунизация
Информация от РЗИ
Информация от ОПЛ
Обхождане и убеждаване на родителите
За масова имунизация
Работа случай по случай
Примери от практиката – ваксинапрофилактика 2
Участие при изпълнение на извънредна ваксинапрофилактика
Изготвяне на план за действие и изпълнение
Уточняване на график за съвместна работа с РЗИ и ОПЛ
Анонсиране на дата и час за имунизации на популярни в общността места /магазини, спирки/
Обхождане на идентифицираните случаи с пропуснати имунизации
Включване на доброволци
Проблеми, свързани с извънредната имунопрофилактика
Недобра комуникация между различните участници в процеса
Води до необходимост от отчетност до няколко институции
Майките не са наясно с имунизационния статус на децата
Наличие на предразсъдъци
Влияние на медиите при формирането на мнение в общността
Обучения за увеличаване на знанията и уменията на здравния медиатор
“Лобиране и работа с медиите”
“Превенция на ХИВ/СПИН, Хепатит В и Хепатит С”
Съвета на Европа организира обучение на 20 здравни медиатори за надграждане на нашите умения.

Петър Цветанов, Анифе Хасан, Ешреф Рустем - „Национална мрежа на здравните медиатори“

РОЛЯТА НА ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯТА МЕЖДУ УЯЗВИМИ ГРУПИ И ДЪРЖАВАТА

Медиатори - европейският опит

Испания, Франция, Словакия – здравни медиатори

Румъния и Молдова – санитарни медиатори

Финландия – интеркултурни посредници

Холандия – образователи на етническите

малцинства

Сърбия – теренни здравни работници

История на здравното медиаторство в Р. България

Румъния - "Романи Крист" и Министерството на здравеопазването на Румъния

Начало в Р. България 2001г.

2003 – 2007 – общо обучени 134 здравни медиатори;

ПРОФЕСИЯТА ЗДРАВЕН МЕДИАТОР – ЧАСТ ОТ ДЪРЖАВНАТА ЗДРАВНА ПОЛИТИКА КЪМ ГРУПИ В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ, ЕТНИЧЕСКИ МАЛЦИНСТВА

2005г. – национална здравна стратегия

2007 г. – в общините са назначени 57 ЗМ, чрез делегиан бюджет

2008 г. – назначени са 111 ЗМ, в т. ч. 19 новообучени ЗМ от Медицинския колеж в гр. Пловдив

2009 – 2011 г. – назначените ЗМ са 105 в 57 общини в страната – 28 новообучени ЗМ

Обучителна програма за здравни медиатори:

Утвърдена от МЗ;

Цел на програмата;

Изисквания към кандидатите;

Компетенция, базови знания и умения;

Хорариум 240 академични часа

Длъжностна характеристика на

здравния медиатор

А) Работа с клиенти:

Б) Подпомагане на процеса на достъп до услуги в сферата на здравеопазването за хора, нуждаещи се от здравна помощ:

В) Помощ при комуникациите със здравни институции:

Г) Помощ при комуникациите с Отдела за социално подпомагане, Агенцията за закрила на детето и Комисията за защита от дискриминация и други социални институции:

Д) Здравно образование и профилактика на населението:

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ ПО ОБЩИНИ

бюджет за делегирани дейности 2011 г.

Панагюрище 1

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

<i>Ракитово</i>	<i>1</i>
<i>Септември</i>	<i>2</i>
<i>Стрелча</i>	<i>1</i>
<i>Перник</i>	<i>1</i>
<i>Пловдив</i>	<i>2</i>
<i>Асеновград</i>	<i>1</i>
<i>Садово</i>	<i>1</i>
<i>Разград</i>	<i>1</i>
<i>Завет</i>	<i>1</i>
<i>Исперих</i>	<i>1</i>
<i>Кубрат</i>	<i>1</i>
<i>Ветово</i>	<i>1</i>
<i>Сливен</i>	<i>7</i>
<i>Нова Загора</i>	<i>1</i>
<i>София</i>	<i>3</i>
<i>Долна баня</i>	<i>1</i>
<i>Гълъбово</i>	<i>1</i>
<i>Ст. Загора</i>	<i>2</i>
<i>Казанлък</i>	<i>2</i>
<i>Хасково</i>	<i>1</i>
<i>Шумен</i>	<i>2</i>
<i>Каспичан</i>	<i>1</i>
<i>Никола Козлево</i>	<i>1</i>
<i>Нови пазар</i>	<i>1</i>
<i>Елхово</i>	<i>1</i>
<i>Ямбол</i>	<i>5</i>
<i>Стралджа</i>	<i>2</i>
<i>Тунджа</i>	<i>5</i>

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ ПО ОБЩИНИ
бюджет за делегирани дейности 2011 г.

<i>Бургас</i>	<i>1</i>
<i>Варна</i>	<i>5</i>
<i>Сатовча</i>	<i>1</i>
<i>Белоградчик</i>	<i>1</i>
<i>Видин</i>	<i>1</i>
<i>Враца</i>	<i>1</i>
<i>Козлодуй</i>	<i>2</i>
<i>Оряхово</i>	<i>1</i>
<i>Хайредин</i>	<i>1</i>
<i>Добрич</i>	<i>3</i>
<i>Тервел</i>	<i>2</i>
<i>Каварна</i>	<i>1</i>
<i>Шабла</i>	<i>1</i>
<i>Пазарджик</i>	<i>2</i>

<i>Кюстендил</i>	<i>5</i>
<i>Дупница</i>	<i>7</i>
<i>Бобов дол</i>	<i>1</i>
<i>Сапарева баня</i>	<i>1</i>
<i>Ловеч</i>	<i>1</i>
<i>Монтана</i>	<i>1</i>
<i>Берковица</i>	<i>1</i>
<i>Вълчедръм</i>	<i>2</i>
<i>Вършец</i>	<i>1</i>
<i>Лом</i>	<i>5</i>
<i>Медковец</i>	<i>1</i>
<i>Якимово</i>	<i>1</i>
<i>Велинград</i>	<i>2</i>
<i>Пещера</i>	<i>2</i>

ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА НА ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ

Отчетни форми на здравния медиатор;

РЕГИСТРАЦИОННА КАРТА № .....

/за индивидуална работа/

Дата

Място

Причина за търсене на помощта на ЗМ

Данни за лицето, потърсило помощ от ЗМ - (пол, възраст)

Действия на ЗМ

ОРГАНИЗАЦИЯ НА РАБОТАТА НА ЗДРАВНИТЕ МЕДИАТОРИ

Отчетни форми на здравния медиатор;

РЕГИСТРАЦИОННА КАРТА № .....

/за групова работа/

Дата

Място

Група (описание на групата)

Тема на срещата

Присъстващи – брой

Обсъждани въпроси

Активност на участниците – споделени проблеми и др.

Доклад за дейността на 67 ЗМ

Национална мрежа на здравните медиатори

2007г. – учредяване на Мрежата

Членство:

Здравни медиатори

Медицински специалисти

Съмишленици

Мисия:

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

Чрез ежедневната работа на ЗМ да подобрим
достъпа и качеството да здравни грижи и услуги за всички уязвими групи ;
Сайт: WWW. ZDRAVENMEDIATOR.NET

Защо Мрежата е уникална?

сериозно представителство на ромската етническа общност;
ежедневно извършване на теренна работа по здравни проблеми в гета, махали,
населени места, в които живеят уязвими групи;
разрешени сериозни казуси в областта на здравна и социална сфери;
изградено добро партньорство с местни и национални институции;

Основни дейности на Мрежата през годините

Участие в ежегодни работни срещи с представители на НССЕИВ, МТСП, МЗ, МФ за
координиране развитието на програмата;
Участие в мероприятия и срещи със съмишленици, организации, представители на
местни и централни здравни институции, представители на бизнеса, имащи отношение
към подобряване на здравния статус на уязвими малцинствени групи;
Повишаване капацитета на здравните медиатори;
Представяне на Българският модел за здравните медиатори извън страната;
Подържане на база данни за статута на работещите здравни медиатори в страната;
Организиране и координиране на обучения за нови здравни медиатори;

МИНИСТЕРСТВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО

Програма „Превенция и контрол на ХИВ/СПИН”

Компонент 5 „Намаляване на уязвимостта към ХИВ на хората от ромската
общност, които са в най-голям риск (12-25г.) чрез увеличаване на обхвата на
групата с услуги за превенция и насочване, базирани в общността”

- **Изпълнители: ромски НПО в 10 града**
- РОМСКИТЕ КВАРТАЛИ...
- СЪРВАЙВЪР...
- ИЗГРАДЕНИ ЗДРАВНО-СОЦИАЛНИ ЦЕНТРОВЕ
- В ЗАЛАТА НА ЦЕНТЪРА
- ДЕЙНОСТИТЕ...
- Работа на терен – осъществяване на първичен контакт
- Мотивиране за участие в малка група или преглед при лекар
- Оценка на потребностите на конкретния човек – дефиниране на проблем; ниво на знания за болестите; конкретни оплаквания; рисково поведение
- Придружаване до здравни институции и служби
- Участие в ежеседмични екипни срещи за планиране и анализ на работата
- Участие в обучения
- Водене на малка група
- Информация и обучение за здраве, специално за ППИ/ХИВ/СПИН
- Планиране и организиране на масови кампании
- КАМПАНИИТЕ...

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

- Изнесени кабинети за анонимно и безплатно консултиране и изследване на ХИВ/СПИН в здравно-социален център в квартал “Лозенец” град Стара Загора.
- Мотивиране на хора за изследване.
- Изследвани клиенти за ХИВ/СПИН и ППИ.
- Консултиране за ХИВ/СПИН и ППИ.
- Информирание на младежи за опасностите от рисковите сексуални практики.
- Повишаване информираността за изследванията за ХИВ-статус.
- ПЪРВИ ИЗНЕСЕН КАБКИС В
ЗДРАВНО-СОЦИАЛНИЯ ЦЕНТЪР 13.02.2006г.
- И ПАК...И ПАК..
- МНОГО ИМА ОЩЕ...
- ВАЖНО Е ДА ЗНАЕШ!
ЧОВЕШКО Е ДА ОБЩУВАШ!
- РАБОТА НА ТЕРЕН...
- ОБУЧЕНИЯ С МЛАДЕЖИ...
- АХ, ТАЗИ МЛАДОСТ...
- ЛИДЕРИТЕ НИ...
- Здравни групи и медии...
- ОБУЧЕНИЯ В РИОКОЗ...

□ Програма “Подобряване на контрола на туберкулозата в България”

Компонент 5: “Подобряване откриването на случаи и успехът при лечението на туберкулозата в ромска общност”

Сдружение с нестопанска цел

„Свят без граници”

Стара Загора, ул. Х. Д. Асенов” № 96, ет. 3, ап. 13

GSM: 0878700511, E-mail: veselrom@abv.bg

Skype: veselrom

www.sviatbezgranici.org

- Подобряване откриването на случаи
- Установяване на контакти с ромските общности на територията на областта, в които има заболяемост от туберкулоза
- Скрининг с въпросници за суспектни по отношение на ТВ
- Работа със семейства и лидери за поддържане на здравната мотивация на засегнатите лица
- Съдействие на патронажната сестра за провеждане на изследване за бацилоносителство при суспектните
- Подобряване на успеха при лечението на туберкулозата
- Мотивационна работа с лицата и семействата:
  - При долекуване на пациенти;
  - При преждевременно напускане на лечебното заведение;
  - Проследяване на контактните на бацилоносителите;
  - Съдействие за получаване на социална подкрепа на нуждаещите се;
- Подкрепящи дейности в общността

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

- ❑ Организиране на кампании за повишаване на информираността;
  - ❑ Текущо раздаване на образователни материали;
  - ❑ Събиране на групи от общността за провеждане на беседи по проблема;
  - ❑ Индивидуални консултации при работа на терен
  - ❑ Развитие на човешките ресурси в ромските екипи
  - ❑ Участие в годишни обучения, организирани от Програмата
  - ❑ Супервизия на работата от патронажната сестра и персонала на лечебното заведение
  - ❑ Активно включване в планирането и оценяването на ефективността на дейностите
  - ❑ Отчетно-административна работа
-
- Проблеми на здравните услуги на ромската общност
  - Жилищни и битови условия, социален статус
  - Проблеми на здравното обслужване
    - 40% - 50% от ромите не са здравно осигурени
    - 10% нямат свой личен лекар
    - отдалечени здравни служби
    - отдалечена специализирана помощ
    - затруднена спешна помощ
  - Достъп до здравните услуги
  - Проблеми на медицинското обслужване
  - **ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ДОСТЪПА ЗА ЗДРАВНИ УСЛУГИ**
  - 1. Утвърждаване на новата професия здравен медиатор като държавна политика, в национален мащаб. Повишаване капацитета на здравните медиатори чрез регулярни обучения
  - 2. Проучване локалните здравни нужди на различните уязвими етнически общности в цялата страна. Идентифициране на конкретните здравни проблеми по места и предприемане на конкретни мерки за решаването им.
  - **ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ДОСТЪПА ЗА ЗДРАВНИ УСЛУГИ**
  - 3. Разработване на нови подходи за осъществяване на здравно-информационна и профилактична дейност, включително с участие на здравни медиатори и местни НПО. Запознаване с най-добрите здравни практики и разпространение на информация за тях. Подобряване специализираната помощ за отдалечени и маргинализирани малцинствени общности чрез използване на мобилните медицински единици.
  - 4. Повишаване качеството на здравните грижи, осигурявани от ОПЛ, чрез провеждане на курсове по етномедицина, запознаване с културните специфики на етническите малцинства, и механизмите за преодоляване на културните бариери. Повишаване мотивацията на ОПЛ за работа с уязвими малцинствени общности и групи, вкл. и чрез допълнително финансово стимулиране.
  - **ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ДОСТЪПА ЗА ЗДРАВНИ УСЛУГИ**

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

5. Повишаване обхвата на здравно-осигурените лица, принадлежащи на уязвими етнически малцинства чрез предприемане на законодателни мерки.
6. Създаване на комисия с представители на МЗ, МТСП, МОН, МФ, ДЕДВ, Сдружения на общините, НЗОК, БЛС, представители на неправителствения сектор, която да мониторира и координира изпълнението на Плана за действие към Здравната стратегия за лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства.

ОСНОВНИ КОМПЮТЪРНИ УМЕНИЯ

Работа с MS Word ПРАВИЛА ЗА КОМПЛЕКСНА ТЕКСТООБРАБОТКА

Защо да използваме програми за текстообработка.

До няколко години във всеки дом ще има компютър и ще е необходимо да работим с програми за текстообработка. Непрекъснато използваме и попълваме някакви документи на различни места (молби, нареждания, доклади).

Целта е:

- * да можем сами да оформим представената информация в подходящ вид, според изискванията.
  - * Да е разбираем, да набива идеята и прави впечатление.
- да се научим:
- * Да въвеждаме и редактираме текста.
  - * Да го оформяме по наше желание. Отнася се за всички символи, думи и страници на документа.
  - * Как да го съхраняваме и ако се наложи да го отпечатам като работим с принтер.

Предимства:

- * Можем да изразим идеята си по ясно подчертавайки главното в нея което не става при стандартните документи.
- * Прилагаме похвати като образи и картинки, диаграми, контраст на цветовете, размера и подчертаването на символите.
- * Всичко е готово само трябва да бъде вмъкнато в документа, а веднъж написан всеки документ може да се използва многократно цял или части от него.
- * Ако сгрешим на хартия документа става невалиден или нечетлив докато на компютърът можем да правим промени и накрая като получим желания вид да го отпечатам.
- * Не е необходимо да пишем всичко отново само за да направим промени от няколко думи.
- * В електронен вид документите заемат много по малко място и за секунди можем да намерим търсения документ по параметри свързани с документа. Компютърът изважда документите отговарящи на посочените параметри.

Елементи на документ

Всеки документ се състои от:

- * СИМВОЛИ са букви, числа, знаци и др.
- * ДУМИТЕ се образуват от група символи имащи смисъл. Думите се отделят помежду си чрез празен символ (интервал).
- * РЕД са символи разположени на 1 хоризонтална позиция, а ИЗРЕЧЕНИЕ е последователност от думи завършващи с препинателен знак и интервал.
- * КОЛОНА е множество разположено в няколко реда един под друг.
- * АБЗАЦА(ПАРАГРАФ) се състои от думи отделени с ENTER и образуват

самостоятелна конструкция отнасяща се за обект, даваща част от обяснението, самостоятелен елемент на цялото.

* СТРАНИЦАТА се състои от абзаци и е с размер на стандартна хартиена страница размер А4.

* РАЗДЕЛ са няколко оформени страници.

* ДОКУМЕНТА се състои от страници и раздели и съдържа информацията която искаме да въведем.

* БЕЛЕЖКА е поясняващ текст отделен от основния с черта.

* ПОСТОЯННО ЗАГЛАВИЕ се отпечатва под или над всяка страница.

Действия:

ФОРМАТИРАНЕ на документа означава оформяне на видът на всеки елемент на документа и разположението между елементите в страницата.

МАРКИРАНЕ е посочване на символ, дума, абзац за форматиране.

ЕТАПИ ПРИ ТЕКСТООБРАБОТКА

Въвеждаме и форматираме последователно всеки параграф:

* Разстоянието между предния и следващия абзац.

* Разстоянието между редовете на абзаца.

* Подравняване спрямо лявото и дясното поле на страницата (центриране, по 1 от двете полета или подравнявани по 2 полета за сметка на разстоянието между редовете).

* Отстъп спрямо полетата на страницата.

* Отстъп на първия ред на абзаца.

Форматираме символите и думите в параграфа.

* Тип на шрифт (символите имат определени характеристики, обединени в едно цяло).

* Стил на шрифта (удебелен, наклонен, нормален, подчертан).

* Размер на символът

* Разстоянието между символите.

* Цвят на символите.

* атрибути

* Положение спрямо нормалната позиция на редът във вертикална посока.

Форматираме страницата.

* Разстоянието между края на текста и края на листа.

* Отстояние за захват на листа в папка(и огледален).

* Автоматично страниране.

* Автоматично задаване дължина на ред. Зависят от задаването на отстъпите спрямо 4 края на листа.

- * Размер на листа за отпечатване.
- * Задаване на номерация на страниците и видът и.
- * Задаване на рамки в страниците.
- * Номера на страниците за печат и броя копия от тях.

РЕЖИМИ НА РАБОТА В ПРОГРАМАТА ЗА ТЕКСТООБРАБОТКА MS WORD

Има 1 основен прозорец за приложението и в него могат да се отворят много работещи едновременно прозорци за всеки документ. В началото се отваря бяла бланка с много редове и това е нов документ без конкретно име и след въвеждане на информацията на файла документа се съхранява като се задава ИМЕ. Основния прозорец има още:

- * Заглавен ред
- * Лента с падащи менюта наречен управляващ ред
- * Лента с бутони за подаване на команди и бързо форматиране. (Включват се и се изключват от меню VIEW, TOOLBARS или с десния бутон на празно място в лента).
- * Линийка с хоризонтална и вертикална скала.
- * Ленти за превъртане отдолу и вдясно.
- * Информационна ивица показваща действията които се вършат и активните режими в момента-AT отместване на маркера, LN, COL линия и колона на маркера, OVR режим въвеждане на текст. EXT е SHIfT режима постоянно.

ЗАПИСВАНЕ, ОТВАРЯНЕ И ТЪРСЕНЕ НА ДОКУМЕНТ.

За създаване на нов документ се избира FILE, NEW. Отваря се нова бланка като програма та прави необходимото за създаване на нов файл като му определя служебно име и папка в която да се съхрани по подразбиране. Първото нещо е да смените това име с такова което да подсказва за съдържанието на документа и във вашата папка. След въвеждане трябва да го запазим.

ЗАПИСВАНЕТО става с FILE, SAVE AS като му поставяме ново име. Избираме устройство или папка в която да се съхрани документа в поле SAVE IN и му се дава име в FILE NAME. Ако променим типа на файлът ще го конвертираме, но можем да загубим някои форматиращи параметри от SAVE AS TYPE. Накрая натискаме бутона SAVE или ENTER.

аписваме текущите промени и документи със същото име само с SAVE. Ако забравим да запишем документа програмата ни пита дали искаме да го запишем. ОТВАРЯНЕТО следващия път става с FILE OPEN като в кутията LOOK IN посочваме папката където е съхранен документа. С мишката може да изберем желания документ и бутона OPEN. Кои документи ще се показват в текущата кутия с файловете на папката зависи от 4 полета:

FILES OF TYPE за разширенията на файла, TEXT OR PROPERTIES за съдържание и

свойства

LAST MODIFY за последната промяна. Това е като бързо търсене като резултата винаги се показва с FIND NOW.

В ADVANCED може да направим допълнително търсене по няколко параметъра. С иконите може да показваме параметрите на списъка с файлове по различен начин на детайлност, направо да създадем нова папка, покажем свойства на файл, да го отворим само за четене или отворим и копираме COMMANDS AND SETTINGS, да видим съдържанието без да отваряме документа PREVIEW.

РЕЖИМИ: Включват се от бутоните вляво на долната лента за превъртане или от меню VIEW

- * NORMAL игнорира форматирането на страницата и служи за въвеждане на текста.
- * PAGE LAYOUT показва как ще изглежда страницата при отпечатването, зачита форматирането и, показва документа на страници.
- * ONLINE LAYOUT само слага черта за край на страница и зачита форматирането.
- * OUTLINE разделя страницата на структурните и елементи и може да ги размества и препореджда (абзаци).
- * MASTER DOCUMENT може освен да размества елементите на документа и да вкарва елементи от други документи.
- * PRINT PREVIEW е режим показващ как ще се отпечата от принтера. Ако се изключи MAGNIFIER от лентата може да се работи директно в този режим.

ВЪВЕЖДАНЕ И РЕДАКТИРАНЕ.

Вмъкване чрез INSERT от клавиатурата

ПРЕВЪРТАНЕ.

CTRL + стрелките се работи с елементите на документа. Разширява действието им от символ на дума.

HOME, END начало и край на ред, PAGE DOWN, UP превърта екрани.

СЕЛЕКЦИЯ, МАРКИРАНЕ

SHIFT за маркиране на блок(В началото и края на блока) или с влачене с мишката до долния край на зоната.

CTRL +SHIFT+ стрелките маркира дума. Пак се разширява действието на маркирането, отнася се и за HOME, END, PAGE DOWN, UP, CTRL+ дума маркира текущото изречение.

2 пъти върху ред маркира текущата дума, 3 пъти върху ред маркира цял абзац.

ПИСАНЕ

Използваме разделния подход и първо с максимална скорост **ВЪВЕЖДАМЕ** текста и след това внимателно се прочита въведеното и се извършва необходимото **РЕДАКТИРАНЕ**.

ФОРМАТИРАНЕТО започва едва след като се убедим, че имаме добре редактиран текст.

Всички знаци трябва да са прилепени до предната дума и отделени от следващата с интервал или обратното прилепени за следващата и отделени с интервал от предната за левите кавички и скоби.

Интервали се оставят само между думи и редове **ENTER** се натиска само за нов абзац параграф, а редовете автоматично се прехвърлят. **SHIFT+ ENTER** нов ред в текущия абзац, **CTRL+ ENTER** нова страница. **CTRL+SHIFT+ ENTER** нова колона. **GO TO** бързо отиване на желаното място като ред, страница и всякакви елементи на документа. **CHANGE CASE** промяна на вида и големината на маркирани символи.

КОПИРАНЕ И ПРЕМЕСТВАНЕ.

Първо маркираме желаната област и избираме командите за копиране и преместване отиваме на желаното място(или влачим с мишката до там) и командата **PASTE(COPY HERE)**. Избираме командите за копиране и преместване от няколко места:

- * от меню **EDIT**
- * от ивицата с бутоните за бързо изпълнение
- * лелящото меню на десния бутон на мишката
- * Също **CTRL+X, C** и **V** от клавиатурата.
- * **ВЛАЧЕНЕ** с мишката, **CTRL+мишката** копира.
- * **ВЛАЧЕНЕ** с десния бутон и където искаме да преместим или копираме избираме от появилото се меню **MOVE HERE** или **COPY HERE**.

ТЕХНИКИ за ускоряване на въвеждането.

РЯЗАНЕ и ЛЕПЕНЕ

* Първоначално изграждане на текста чрез използването на по стари готови текстове. Отварят се едновременно няколко документа и се копират парчета от стария текст в подходящ ред в новия документ. С редакционните възможности на техниката **РЯЗАНЕ** и **ЛЕПЕНЕ** е възможно бързо преподреждане на парчета текст в необходимия ред взети от стари ваши копия с подобно съдържание.

* ТЪРСЕНЕ и ЗАМЕСТВАНЕ

Подходяща е ако в старият текст многократно се среща дума или фраза която трябва да се замести с друга дума или фраза. Става с **REPLACE, EDIT** който е разширена команда

FIND като в 1 поле се казва какво да се намери, може да се търси по специални символи(SPECIAL) и по форматирането на текста(FORMAT), да се работи с глобални символи и с цели думи. Да търси в целия документ или нагоре и надолу. Във второто поле се дава думата или фразата с която ще заместим намереното.

* ЗАМЕСТВАНЕ НА ДУМА

за многократно повтарящи се комбинации избираме един от специалните знаци и при въвежда не на думата вместо нея вкарваме знака.

След края използваме техника 2 и чрез търсене и заместване променяме знака на еквивалента му дума. Всяко срещане на знака се замества със съответната му дума или фраза.

* КЛИПБОРДА

ФРАЗА която се среща често се вкарва там и при следващото срещане на фразата се вмъква в текущата позиция с командата PASTE.

* КУХИ БЛАНКИ -стандартни документи.

Когато се налага многократно да бъдат изработвани еднотипни документи в които се запълват с нови данни само отделни полета. Тези данни които са еднакви и е малка вероятността да се променят се вкарват в кухня образец.

* СТИЛОВЕ Създаваме за всеки вид абзац при форматиране стил и после за съответния абзац прилагаме приготвения за него стил.

* AUTO TEXT За често употребявани думи се маркира думата и се вкарва в AUTO TEXT с NEW и когато е нужна се извиква от там. Има и стандартни думи.

КОНВЕРТИРАНЕ

Ако искаме да прехвърлим документ от 1 текстообработваща програма в друга можем да загубим форматирането. Затова добре е да ползваме преносни формати като RTF които запазват форматирането при пренасяне и то не се губи.

ФОРМАТИРАНЕ И ОФОРМЯНЕ НА СТРАНИЦИ.

Документа може да се оформи така, че да е по лесен за четене, да се открият важните му части или да отговаря на зададени изисквания. Оформянето на документа по определен начин се нарича ФОРМАТИРАНЕ.

ФОРМАТИРАНЕ НА СИМВОЛИ, ЗНАЦИ

Включва промяната на ШРИФТА, СТИЛА и РАЗМЕР и други форматиращи параметри.

Видът на шрифта се определя от изгледа на текстовите знаци, стилът от начина на представяне, а размерът от големината на знаците. Имаме пропорционални и непропорционални шрифтове в зависимост от това дали широчината на всеки знак е постоянна, или зависи от всеки знак. Стандартните стилове са REGULAR, ITALIC, BOLD, UNDERLINE (обикновен, наклонен, удебелен или подчертан) може и комбинация между стандартните. Големината се измерва в пунктове като 1 инч е 72 пункта.

меню FORMAT, FONT -преградка FONT

ШРИФТА, СТИЛА, РАЗМЕР, ЦВЯТ, ПОДЧЕРТАВАНЕ избираме в падащите менюта :

FONT, FONT STYLE, SIZE, COLOR, UNDERLINE

Изборът на подчертаване може да е с непрекъснати линии или прекъсната и състояща се от различни последователности от точки и тирета.

в EFFECTS -УКРАСА на шрифта с различни ефекти като задраскване, скриване, тримерни ефекти, малки и главни букви, ИНДЕКСИРАНЕ горно и долно (SUPERSCRIPT, SUBSCRIPT)

PREVIEW показва как ще изглежда текста след форматиране при избран шрифт, стил и размер, различните ефекти.

преградка CHARACTER SPACING на диалоговия прозорец FONT и меню FORMAT, FONT

- * ШИРИНАТА НА ЗНАЦИТЕ-SCALING
- * МЯСТО МЕЖДУ ЗНАЦИТЕ-SPACING
- * ВИСОЧИНАТА НА РАЗПОЛАГАНЕ НА ЗНАЦИТЕ НАД ИЛИ ПОД РЕДА-POSITION
- * АВТОМАТИЧНО НАСТРОЙВАНЕ НА РАЗСТОЯНИЕТО МЕЖДУ НЯКОИ ДВОЙКИ СИМВОЛИ-KERNING FOR FONT

3 преградка ANIMATION

Кара маркирания текст да се движи, мига и трепти и има смисъл само когато текста е на компютърът.

FORMAT PAINTER копира символни атрибути.

ФОРМАТИРАНЕ НА АБЗАЦ(ПАРАГРАФ)

Форматират се всички изцяло или частично форматирани абзаци. Ако няма маркиран се форматира само абзаца на който е текстовия маркер.

меню FORMAT, диалоговия прозорец, PARAGRAPH, преградка INDENT AND SPACING

ПОДРАВНЯВАНЕТО се нарича промяна на разполагането на текста на абзац между лявото и дясното поле на страницата

Всички редове започват или завършват на една и съща позиция или се разполагат на

равни разстояния от 2 края, а може и да започват и завършват на една съща позиция като редовете се настройват автоматично.

Биват подравняване ОТДЯСНО, ОТЛЯВО ЦЕНТРИРАН, ЦЕНТРИРАН и от 2 СТРАНИ(от падащо меню ALIGNMENT- ALIGN LEFT, ALIGN RIGHT, CENTER, JUSTIFY).

. ОТСТЪП -IDENTATION

Между началото и края на страницата и началото и края на текста на абзаца.

- * Превъртащи менюта-LEFT, RIGHT за отместване спрямо начало и края.
- * менюта SPECIAL и BY дават отместването на първия ред спрямо абзаца.
- * РАЗСТОЯНИЕ МЕЖДУ АБЗАЦИ, РЕДОВЕ НА АБЗАЦИ-SPACING.
- * Менюта BEFORE, AFTER дава разстоянието преди и след абзац
- * менюта LINE SPACING и BY е разстояние между редовете на абзац.

2 преградка LINE AND BREAK в диалоговия прозорец FORMAT, PARAGRAPH

Чрез нея може да се управлява разполагането на абзаци те на последователните страници като всички редове на 1 абзац да са на 1 страница, 1 ред на абзац да не е последен на страница и обратно последния ред да не е първи на страница. опциите:

KEEP LINES TOGETHER, KEEP WITH NEXT, PAGE BREAK BEFORE

Или от меню INSERT, BREAK същите операции.

Изпълнение на най-често използваните команди чрез клавиатурата

Стил и подчертаване - CTRL. + N, B, I, U

Подравняване- CTRL. + L, E, R, J

Отстъп - CTRL + M, и CTRL +SHIFT + M обратно

Промяна вида на буквата - SHIFT + F3

Отмяна на операция -CTRL + Z и CTRL + Y обратно

Маркиране на целия текст - CTRL + A

Долен и горен индекс - CTRL + . = и CTRL + +

Запис и Отваряне, NEW - CTRL + S и CTRL + O, CTRL + N

НОМЕРИРАНИ СПИСЪЦИ И СПИСЪЦИ С ТОЧКИ

Използват се в случаите когато се изреждат последователно някакви неща. За създаване на списък от точки при вече съществуващ и маркиран текст избираме иконата

BULLETS от ивица за форматиране. Иконата NUMBERING създава номериран списък по време на въвеждане на нов текст или форматиране на съществуващ.

Също от меню FORMAT, BULLETS AND NUMBERING като от тук може да се избира и какъв символ да се поставя пред списъкът с точки. Преградката BULLETS поставя еднакви символи, а NUMBERING след всяко извикване на абзац увеличава цифрата или буквата във възходящ ред.

Диалоговия прозорец CUSTOMIZE прави потребителски списък като можем да изберем СИМВОЛ (диалогов прозорец BULLETED и можем да променим всеки от 6 символа по подразбиране чрез таблица на символите).

РАЗМЕР НА СИМВОЛ, ШРИФТ(FONT...) ПОЗИЦИЯ НА СИМВОЛ И ТЕКСТ(PPOSITION)- като отстъп спрямо начало на абзац. Автоматичен отстъп на текста на 1 ред спрямо символа.

Преградката NUMBERED има възможност да увеличи поредицата в списъкът и 1, 2, 3 да стане 4, 5, 6 и обратно да върне предните стойности CONTINUE PREVIOUS LIST и RESTART.

Избор на цифрена или буквена поредица и от кой номер да започне NUMBER STYLE, START.

Преградката OUTLINE NUMBERED

Представява списъци които съдържат подсписъци и така до 9 вградени поднива(LEVEL).

Най-често използваните команди при форматиране са отделени в лентата FORMATING-избор на шрифт, стил, подравняване, булети и номерация, отстъп, рамки, чертане на цвят, цвят на символ

СТИЛОВЕ

Избраното форматиране може да бъде запомнено като знаков стил(FORMAT, STYLE) с избрано от вас име и след това да се прилага върху произволни маркирани части от текст

Абзацния стил е комбинация от избран изглед на текста, подравняване, разстояние между абзаците и редовете на абзац. Може да се създаде абзацен стил за всеки вид абзац в документа и след това да се прилагат различните стилове за форматиране на абзаците от 1 вид.

Има няколко предварително дефинирани стилове(FORMAT, STYLE GALLERY) и могат да се видят примери(EXAMPLE) и как ще изглежда документа ви в този стил(DOCUMENT)

След маркиране на избрания текст стилът му може да бъде променен в един от предварително избраните стилове от меню STYLE.

Нов стил избираме NEW в отворения диалогов прозорец на STYLE след маркиране. За модифициране на вече създаден стил MODIFY и после във FORMAT променяме някои от параметрите на стилът.

AUTOFORMAT създава автоматично форматиране на документ като от OPTION се задават параметрите.

ТАБУЛАЦИЯ

Текста може да се подравнява и чрез табулация. При натискане на клавиша TAB курсора и текста след него се отместват до 1 позиция за табулация, стандартно разположени на 0.5 инча една от друга върху размерната линия. Повторно натискане на TAB премества до следващата. Символите се вмъкват след TAB. Работи се с него от FORMAT TAB. или с мишката се поставят табулации на размерната скала. TAB POSITION задава нестандартни позиции на следващата табулация(произволен брой)и определя параметрите и като вид подравняване на маркирания текст. Прави се SET за всяка табулация, и ОК.

CLEAR се изчистват всички маркирани табулации., DEFAULT TAB POSITION дефинира стан дартното разстояние през което се разполагат табулациите. LEADER указва символа който ще запълни мястото заемано от символа за табулация.

СЪЗДАВАНЕ НА НЕ ТЕКСТОВИ ОБЕКТИ.

СЪЗДАВАНЕ НА ПРОСТА ТАБЛИЦА С TAB.

* Въвежда целия текст като между 2 колони ще се поставя само 1 табулация. Текста се вкарва по редове и всички редове са абзаци.

* Маркират се всички абзаци за таблицата и се определя броя на табулациите.

* Определя се видът на подравняване на текста спрямо всяка табулация.

* Нанасят се табулациите върху размерната скала или в меню FORMAT, TAB, TAB STOP

* Във всеки абзац се поставя курсора на мишката зад последния символ на 1 колона и се натиска TAB

* Тази операция се повтаря за всички колони на абзаца и за колоните на другите абзаци (последователно за редовете на 1 колона или за колоните на 1 ред). Предварително за всеки абзац сме запомнили позициите на поредните табулации.

СЪЗДАВАНЕ НА ТАБЛИЦИ

Често използван начин за структуриране на информацията са таблиците. Може да се дефинира таблица чрез меню TABLE, INSERT TABLE като в диалоговия прозорец се

задават броя на редовете и колоните на таблицата.

Създава се празна таблица като ширината на колоните може да се зададе явно или да се остави на програмата да го направи автоматично. Пунктирните линии не се печатат затова върху тях трябва да се постави рамки, може и да променят размерите на колони и редове ако се влачат с мишката и се определи тяхната индивидуална широчина. Допуска се реструктуриране на вече направена таблица чрез:

- * Маркиране на ред, колона, таблица-SELECT ROW, COLUMN, TABLE. След това маркираните обекти могат да се копират и преместват, вмъкват и изтриват.
- * Сливане на съседни клетки(TABLE, MERGE CELLS)
- * Разделяне на 1 клетка на няколко клетки (TABLE, SPLIT CELLS)
- * Вмъкване и изтриване на нови редове и колони INSERT ROWS INSERT COLUMN и чрез DRAW TABLE след което се появява молив с който може да се чертаят пунктирни линии в редове, колони и клетки и да създават нови редове, колони и клетки в тях(еквивалентно е на SPLIT CELLS).

Всяка клетка на таблицата се разглежда като отделен абзац и за нея могат да се правят всички видове форматиране. Така може да се разполага текст на произволни места на работното поле и ако не се поставят рамки не се разбира, че текста е в таблица. Първо се определят частите на документа и се заделят толкова клетки Второ чрез разместване на границите на клетките обектите се поставят на точното място. Трето всяка част от документа може да се обработва отделно.

При избрано CELLS WIDTH AND HEIGHT можем да променяме широчината на клетки редове и колони(и чрез влачене на границите) като автоматично можем да стигнем до желаното място и дори да напаснем автоматично с AUTOFIT.

Най-често използваните операции при работа с таблици са отделени в лентата TABLES and BORDERS-молив и гума за чертане и изтриване на линии на нов ред, колона в таблица та, падащи менюта за видът и дебелината на линиите, SHADING COLOR запълване на клетка, сливане и разделяне на клетки, подравняване спрямо вертикала.

РАМКИРАНЕ и ЗАЩРИХОВАНЕ.

Ефектни са рамкиране и заштриховането на таблица или части от нея. Всяка клетка може да бъде поставена в рамка с различни по вид и дебелина линии в меню FORMAT, BORDERS и SHADING. Можем да поставим линия над, под, встрани на абзац или да го оградим в рамка и чрез иконата OUTSIDE BORDERS

Определя се вида, цвят и заштриховане на оградения участък. Винаги трябва да определим към коя част на текста, абзаца или таблицата се отнася рамкирането и заштриховането.

За страниците можем да рамкираме и с готови вградени графични изображения в

преградката PAGE BORDER, ART

Рамката може да бъде заместена с TEXT BOX или таблица с 1 ред и 1 колона за да използваме предимството на независимото форматиране на всяка клетка, абзац.

ДЕКОРАТИВНА БУКВА

При форматирането на абзац може да се уголемим първия знак на абзац с диалоговия прозорец DROP CAP меню FORMAT и от кутията се определя големината, разположението и шрифта. Първия ред на абзаца се подравнява по горния край на декоративния символ. Задава се дали под долния край на знака да има редове или те да се подравняват по 1 ред. Задава се и дистанцията до текста (POSITION, DISTANCE).

ИЗОБРАЖЕНИЯ

Увеличава се активността чрез картинки, графики, чертежи. Вмъкват се чрез:

Меню INSERT, PICTURE галерия от картинки (CLIP ART).

Избира се векторното изображение на картинката (колкото и да се увеличава тя запазва качеството си.) чрез бутона INSERT. Изображението се държи като прозорец.

Копиране на част от графично изображение от отворен графичен файл в PAINT чрез стандартния COPY, PASTE механизъм. Цялото изображение от файл да се вмъкне с INSERT, FILE.

Възможностите на лентата с инструменти DRAWING:

- * Като вмъкване на готови прости изображения (AUTOSHAPES).
- * Вмъкване на геометрични фигури, линии и стрелки (LINE, ARROW, RECTANGLE, OVAL).
- * Избиране на обекти, маркиране на много обекти (стрелката SELECT OBJECT)
- * Въртене на обектите в пространството (ROTATE).
- * Наслагване на слоеве обекти един върху друг (DRAW, ORDER)
- * Подравняване на обектите един спрямо друг (DRAW, ALIGN OR DISTRIBUTE)
- * Тримерни ефекти върху букви, символи и фигури (3-D)
- * Художествен текст (WORDART).
- * Текстови кутии (карета-TEXT BOX).
- * Групиране и обединяване на обекти (GROUP, UNGROUP от десния бутон върху маркираните обекти) за да се вършат действия върху всички едновременно.

Може да си създадем нов обект като използваме простите фигури, запълването им. Определя се начина на прекриването им (ORDER) и накрая чрез GROUP обединяваме маркираните обекти в нов обект.

Възможностите на лентата с инструменти PICTURE :

- * Вмъкване на готова картинка(ININSERT PICTURE)
- * Превръщане на картинка в черно бяла, сива, воден знак(IMAGE CONTROL)
- * Контрол на контраст и яркост(CONTRAST, BRIGTLINESS)
- * Изрязване, поставяне рамка, запълване(CROP, SEMITRANSSPARENT, LINE STYLE)
- * Разполагане спрямо останалите обекти(WRAPPING)
- * Параметри на форматирането на обекта(FORMAT OBJECT)
- * Възстановяване старите параметри на обекта(RESET PICTURE)

Възможностите на лентата с инструменти WORD ART:

- * Вмъкване на художествен текст(ININSERT WORD ART, GALLERY)
- * Смяна на текста, промяна на обвивката на текст(EDIT TEXT, WORD ART SHAPE)
- * Параметрите на обекта(FORMAT OBJECT)
- * Ротация, еднакви букви, вертикално положение, разстояние между буквите. (FREE ROTATE, SAME, VERTICAL, AV)

ФОРМУЛИ

Чрез вграден редактор за формули FORMULA. EQUATION EDITOR

ВЛОЖЕНИ КАРЕТА(TEXT BOX)

Това е текст или изображение заобиколени от рамка. Карето е средство за разполагане на различни обекти като част от текст, графика, рисунка на определено място в документ. Може да бъде поставено на произволно място в текста и да се избере и начина на разполагане на околния текст около карето. Промяна на размерите на карето преподрежда така текста че да го изпълни. Форматира се самостоятелно от околния текст.

Избира се INSERT, TEXT BOX (или иконата в лентата DRAWING) и избираме мястото там се появява каре, вкарваме обектите и после 2 пъти върху рамката на карето за да настроим параметрите му(десния бутон и FORMAT TEXT BOX).

Преградката WRAPPING и параметрите WRAPPING и WRAP са за начина на поставяне на каре то върху текста и околния текст се разполага около карето.

DISTANCE е разстоянието на текста от вътрешните стени на каре.

В преградката TEXT BOX обратно между околния текст и външните стени.

В преградката COLOR AND LINES са параметри на рамката, цвят и заштриховане.

А от FORMAT, TEXT DIRECTION се определя начина на разположение на текста, коя стена да е хоризонтална горната или страничните.

За да може TEXT BOX да се постави върху текст, таблица, картинка трябва от WRAPPING да се избере поле NONE

ОФОРМЯНЕ И ФОРМАТИРАНЕ НА СТРАНИЦИ.

Оформяне на изгледа върху страница и подготовката му за отпечатване също е свързано с определено форматиране, което се извършва от различни команди.

КОЛОНИ

Части от текста могат да се визуализират в повече от 1 колона чрез командата `FORMAT, COLUMN`. В `PRESETS` може да се избере някой стандартен вариант с 1, 2 и 3 колони или с 2 колони с по голяма лява(дясна) колона.

`NUMBER OF COLUMN` дава броя колони при повече от 4, а `WITH, SPACING` променят размери те на колоните и на разстоянието между тях. Като опцията `EQUAL COLUMN WITH` прави размерите на колоните равни и при промяна на размера на 1 колона другата получава същия размер за сметка на разстоянието между колоните. При изключена горна опция увеличаването на размера на 1 колона води до намаляване на размера на 2 колона, а разстоянието между тях е постоянно. Когато 2 колона достигне минимума си започва да се намалява и разстоянието между тях. Опцията `LINE BETWEEN` изчертава линия между колоните.

Могат да се заместят с Таблица с необходимия брой колони.

НОМЕРАЦИЯ НА СТРАНИЦИТЕ

Може да се поиска номериране на страниците с указване къде да се отпечата поредния номер и вида на номерацията от `INSERT, PAGE NUMBERS`. Като `POSITION` определя положението на номерацията от горе или долу(`TOP, BOTTOM`).

`ALIGNMENT` определя подравняването спрямо страницата. Има и вътрешно и външно подравняване за листове(`INSIDE, OUTSIDE`).

Прозореца `FORMAT` определя вида на номерацията в падащия списък `NUMBER FORMAT`.

Меню `START AT` показва от коя страница да започне номерацията. Може и да се включат раздели телни символи в номерацията чрез `INCLUDE CHAPTER. SHOW 1 PAGE` показва номерация и на 1 страница.

ПОСТОЯННИ ЗАГЛАВИЯ

Допуска се появата на специални текстове или графики, които да се появяват в начало то(`HEADER`) или в края(`FOOTER`) на всяка страница.

Избираме меню `VIEW, HEADER AND FOOTER`. Появява се ивица от която можем да

вмъкваме заглавия номер на страница, дата и време, думи от AUTO TEXT и да преминаваме между заглавията на всяка страница.

БЕЛЕЖКИ

Става с INSERT, FOOTNOTE като бележките се номерират автоматично. Бележките под черта започват със специален символ зададен от вас. Бележки могат да се задават и към точно определен текст или част от документа. Тогава при посочване на символа и се показва каре със скритата бележка(BENEATH TEXT).

ОРИЕНТАЦИЯ НА ТЕКСТ В СТРАНИЦА

Разполагането на текста върху листа за печат изисква да се определят размерите и ориентацията на страницата в FILE, PAGE SETUP. Има 4 групи преградки в диалоговата кутия:

MARGINS определя размера на празните полета между края на листа и печатните страници(TOP, BOTTOM, LEFT RIGHT), положението на постоянните заглавия и дали страницата е огледална като 2 страни на на лист (MIRROR).

Колкото по-малки са граничните празни полета от 4 страни на страницата толкова повече текст ще се побере на 1 страница. Така общия брой страници на който ще се отпечати документа ще намалее. Колкото по-малък е размера на шрифта толкова по-малко страници са нужни.

PAGE SISE дава размера на листа за принтера и ориентацията на страницата в листа(хоризонтално или вертикално като променя ширина и дължина на стандартните формати.

PAGE SOURCE показва начина на подаване на първата и останалите страници и източника на хартията като автоматично подаване или не.

LAYOUT показва откъде да стартира отпечатването кога да отпечата заглавия и номера ция и накрая прави вертикално подравняване на страницата в листа по върхът, центри рано и центрирано за сметка на съдържанието в страница(става по малко).

ОТПЕЧАТВАНЕ

Преди отпечатване трябва да се провери как ще изглежда страницата върху листа чрез PRINT PREVIEW и да се направят промени ако е необходимо.

Ако натиснем иконата **PRINT** ще стане отпечатване с подразбиращи се параметри. С FILE, PRINT ги променяме като в PRINT WHAT посочваме зоната за отпечатване.

В PAGE RANGE посочваме кои страници да отпечатаме (всички, текущата, посочените с цифра или част от документ, all, current, page, selection).

COPIES дава броя копия от всяка страница и реда на отпечатване (COLLATE първо

печати всички копия на 1 страница после копията на следващата).

PROPERTIES са свойства на принтера. Може да се зададе качеството на принтиране в DEVICE OPTION като DRAFT е ниско качество и се ползва за проба. Задават се и интензитета на цвета между бялото и черното при отпечатване, формат, ориентация и източник на хартия за принтера.

PRINT TO FILE преобразува файла в принтерски готов за отпечатване от всеки компютър с принтер. OPTION задава допълнителни параметри като освен документа да отпечата и бележките, код, свойствата на документа.

СВЪРЗВАНЕ С ДРУГИ ПРИЛОЖЕНИЯ И ВГРАЖДАНЕ.

С INSERT, OBJECT може да се създаде обект с друго приложение или да се използва вече създаден такъв и след това да се вгради или свърже към текущия документ. СВЪРЗВАНЕ означава, че обекта е свързан с източника файл на обекта и всяка промяна на източника води до промяна на обекта в документа. Така може да се променя само на 1 място, а промяната се отразява на всички места където е свързан в 1 или много документи. Става като се включи параметъра LINK TO FILE.

ВГРАЖДАНЕТО означава премахване на връзката с източника и ако искаме да го променим с 2 пъти върху обекта се отваря приложението което може да обработва този обект, но промените са само тук и не се отразяват във файла източник. Може обекта да се показва и като икона. С BROWSE намираме файла източник.

ЦИРКУЛЯРНИ ДОКУМЕНТИ

Обикновено трябва един и същи текст да се изпрати до много служители като в писмото до конкретния служител се поставят специфични стойности на някои от параметрите Може да се направи чрез образец и ръчно въвеждане на специфичните стойности.

Но може и да се създадат СЛЕТИ ДОКУМЕНТИ които изискват 2 отделни компонента. Източника на данни се създава еднократно и се обновява когато се появи нов обект. Когато се налага се създава основен документ с исканото съдържание. Накрая основния документ се слива с източника на данни за да се получи слетия документ. Започваме със създаването на източник на данни. Това е проста таблица на проста база данни с записи. Те са последователност от именувани полета. Определяме какви полета ще има източника и какви ще бъдат имената им. От меню TOOLS, MAIL MERGE и от групата DATA SOURCE избираме бутона GET DATA, CREATE DATA SOURCE. Тук има примерен списък с имена на полета. Избираме тези от тях подходящи за случая и изтриваме останалите с REMOVE.

Ако няма подходящо пишем името в текстовата кутия отляво и с бутона ADD го прибавяме в списъка. ОК съхранява празен източник с избрано име. За добавяне на запис избираме EDIT DATA SOURCE. След 1 въведен запис с бутона ADD NEW преминаваме към нов запис до попълване.

За създаване на основния документ избираме MAIL MERGE, MAIN DOCUMENT, CREATE. Въвеждаме и редактираме текста като на всяко място където искаме да бъде

поставена данна от източника изписваме името и между << >> или го вмъкваме с INSERT MERGE FIELD. Когато текста е готов избираме 3 функция MERGE от MAIL MERGE като на местата на имената на полетата се появяват данните от 1 запис и можем да го съхраним и редактираме.

Създаване на безплатен уебсайт

Да създаде **уеб сайт** вече е лесна задача дори за човек, който не разбира нищо от програмиране и дизайн. Можете по един лесен и достъпен начин да създавате нови страници, да правите подстраници, да местите, променяте, триете. Можете лесно да добавяте различно по вид съдържание, да форматирате, подреждате и размествате. Може да променяте визията на сайта си, да го направите уникален!

Създаване на нов уеб сайт

С един акаунт може да създадете **неограничен брой уеб сайтове**. Следвайте тези стъпки, за да се сдобие бързо с качествен и безплатен сайт.

Регистрация на акаунт и вход в системата

За да си създадете акаунт в www.alle.bg, кликнете върху бутона "**регистрация**". Ще се появи форма, в която трябва да въведете желаното потребителско име и парола, както и имейл за потвърждение на регистрацията. Ако **вече сте регистриран потребител**, кликнете върху бутона "**вход**" и въведете Вашето потребителско име и парола. При успешна регистрация и идентифициране пред системата ще бъдете прехвърлени към началната страница на вашия акаунт. Като логнат потребител Вие имате достъп до контекстното меню на www.alle.bg в горен ляв ъгъл на прозореца на брауъра. Чрез бутона "**настройки на профила**" може да смените данните от Вашия акаунт: **имейл и парола**.

Създаване на уеб сайт

От линка "**моите сайтове**" се отваря началната страница на Вашия акаунт, която съдържа **списък с всички Ваши сайтове** и **форма за добавяне на нов уеб сайт**. Формата съдържа едно-единствено поле, в което трябва да въведете името на сайта. То трябва да бъде изписано с **латински букви и цифри**.

Пример

За сайта www.romskozdrave.alle.bg, трябва да въведете думата "romskozdrave". Изписване на "ромскоздраве" е невалидна операция.

Изтриване на уеб сайт

Кликнете върху "моите сайтове". Под формата за добавяне на нов уеб сайт има **връзка за изтриване на сайт**. Когато кликнете върху нея, ще се отвори страница, съдържаща списък на всички Ваши сайтове. Можете да изтриете всеки от тях, като предварително системата ще Ви попита за потвърждение.

Внимание! Информацията, въведена в сайта ще бъде безвъзвратно загубена, ако изтриете сайта!

Настройки на дизайна

Има възможност да избирате между много и различни **дизайнерски теми**, както и да правите промени по тях. Чрез смяната на основната картинка (хедър) на сайта, фона, цветовете на менюто и текста и др. можете да създадете **уникален уеб сайт**.

Разполагате с няколко полезни инструмента, чрез които може да създадете изгледа на вашия сайт, така както най-много Ви харесва. Тези инструменти са достъпни чрез бутона "Дизайн" от главното меню. Когато кликнете с мишката върху този бутон под главното меню ще се появят възможните опции:

1. Избор на предварително дефинирана тема
2. Възможност за промяна на текущата тема

Избор на готова тема

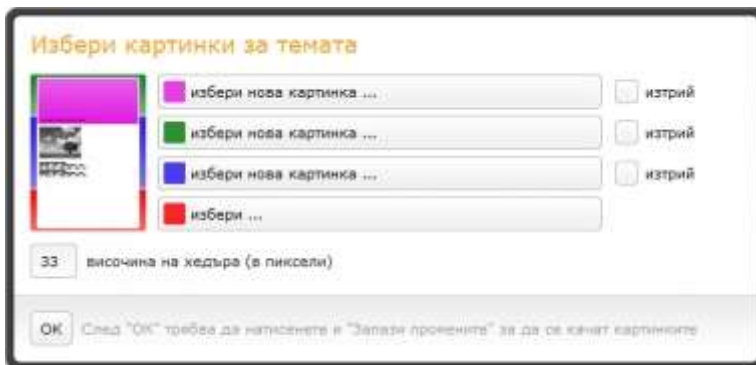

Може да изберете някоя от **готовите дизайнерски теми**. Кликнете върху линка "Разгледай темите". По подразбиране се показват първите пет теми. За да разгледате и останалите използвайте инструмента за странициране под тях. Когато се спрете на някоя тема, кликнете с мишката върху нея и тя автоматично ще бъде приложена към Вашия сайт. Може да смените избраната тема по всяко време като просто кликнете на друга.

Промяна на тема

Всяка тема може да бъде променяна. Кликнете върху линка "**Редактирай текущата**". Ще се отвори меню, което Ви позволява да калибрирате текущата тема. Направените промени ще бъдат приложени, когато кликнете върху бутона "**Запази промените**".

Внимание! Ако сте направили някаква промени по текущата тема и изберете нова, промените ще бъдат загубени!

Менюто **Редактирай текущата** ви позволява да смените следните елементи на дизайна:

Хедър - С **лилаво** е показано мястото на хедър-а във Вашия сайт. Може да изберете нова картинка и да промените **размера на заглавната част**

на сайта (хедъра). За целта въведете желаните размер в текстовото поле под формата за избор на картинка. Минималната височина на хедъра е 33px, а максималната - 450px.

Бекграунд - Основата на сайта е разделена на три части (означени със **зелено, синьо, червено**), което ви дава възможност да изберете различни картинки за най-горната част, основната част и съответно дъното на сайта.

Изтриване на елемент - Всеки от тези елементи би могъл да бъде изтрит, като по този начин ще се възстанови първоначалния изглед на сайта. За да изтриете даден елемент, сложете отметка в чекбокса в дясно от полето за избор на картинка. Този чекбокс се показва, само когато има избрана картинка за дадения елемент.

Промените се запаметяват когато кликнете върху бутона **ОК**, но ще бъдат приложени само ако потвърдите промените, чрез бутона "**Запази промените**".

Смяна на цветове

Използвайте падащите менюта за цвят, за да смените цветовете на **менюто, текста, заглавието и краткото описание** на сайта.

Промяна на заглавието

Освен цветовете на заглавието и краткото описание, може да смените и техните **размери**. За целта изберете необходимия размер (в пиксели) от падащото меню за размери на съответния елемент.

Можете да скриете заглавието и описанието чрез бутоните "**скрий**" и съответно да ги покажете чрез бутоните "**покажи**".

Изграждане на структурата

Много е важно структурата на сайта да бъде логически добре организирана, за да бъде сайта **удобен за разглеждане**. Можете да създавате неограничен брой страници, да редактирате, триете и преподреждате, да скривате недовършените и да публикувате готовите.

Създаване на страници

Можете да създадете неограничен брой страници, с различно ниво на вложеност. За да създадете страница кликнете върху бутона "**Създай страница**" в главното меню на www.alle.bg. Ще се отвори диалогов прозорец, в който задължително трябва да попълните името на страницата (то ще е видимо за потребителя) и нейната родителска страница.

По подразбиране родителската страница е избрана да бъде текущата отворена за редакция страница, но Вие може да я смените с друга, произволно избрана от падащия списък.

Публикуване на страница

По подразбиране всяка новосъздадена страница е публикувана, тоест видима за потребителя. Ако желаете дадена страница да не е видима, премахнете отметката "**Публикувана**" в елемента за добавяне/редакция на страница.

Скриване на страница от менюто

По подразбиране всяка новосъздадена страница е достъпна от менюто. Ако желаете дадена страница да не е достъпна посредством менюто на сайта, премахнете отметката "**В менюто**" в елемента за добавяне/редакция на страница.

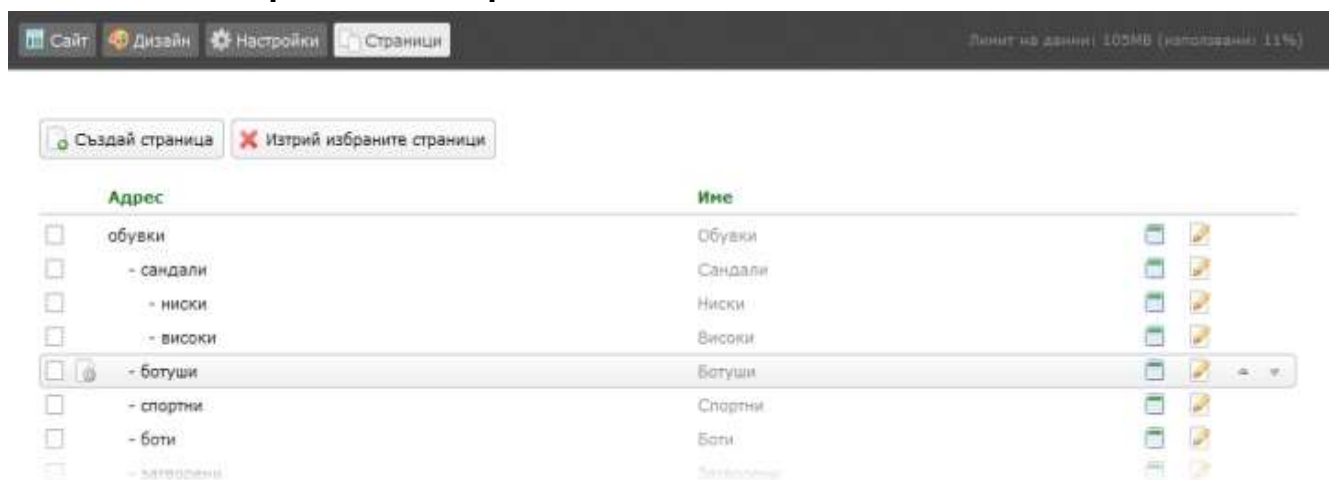
Ако премахнете страница от менюто, ваша е грижата да осигурите връзка към тази страница от друго място в сайта. За целта може да ползвате елемента **[Връзка](#)**.

Когато създавате страница, системата автоматично добавя заглавие на тази страница, което по подразбиране съвпада с името на страницата. Ако искате това заглавие да има различно съдържание, в полето **"Заглавие"** въведете желания текст.

"Ключови думи" и **"Описание"** на страницата са важни елементи, които ще позволят Вашия сайт да бъде по-добре позициониран при търсене с интернет търсачките.

Редакция и изтриване на страници

Адрес	Име
☐ обувки	Обувки
☐ - сандали	Сандали
☐ - ниски	Ниски
☐ - високи	Високи
☒ - ботуши	Ботуши
☐ - спортни	Спортни
☐ - боти	Боти
☐ - затворени	Затворени

Структурата на сайта е достъпна от главното меню, чрез бутона **"Страници"**. Разполагате със списък на всички страници във Вашия сайт. Всеки ред от него представлява една страница, като подредбата на страниците в списъка, съответства на подредбата им в менюто. Структурата на сайта е показана в дървовиден вид, като вложените страници са изместени с една позиция надясно от техните родители. Всеки ред съдържа:

- чек-бокс за избор на реда
- бутон за редакция на характеристиките на страницата
- адрес на страницата, име
- иконка, показваща дали страницата е видима в менюто
- бутон за редакция на съдържанието на страница
- бутони за преместване на страницата съответно с една позиция нагоре или надолу.

Изтриване

За да изтриете дадена страница, трябва първо да я маркирате, чрез избор на чекбокса в началото на реда. След това кликнете върху бутона **"Изтрий избраните страници"**. Може да изтриете повече от една страници наведнъж.

Внимание! Информацията от страницата, която изтривате ще се загуби и няма да може да бъде възстановена!

Редакция на характеристиките на страница

До чекбоса на всеки ред от списъка на страниците има иконка-бутон за редакция на характеристиките. Когато кликнете върху бутона ще се отвори модален прозорец, където може да смените **името, адреса, родителя на страницата, видимостта в менюто, публичността на страницата**. Може също да добавяте, премахвате, редактирате мета таговете и мета описанието на страницата.

Същият модален прозорец е достъпен и чрез бутона **"Настройки на страницата"** в главното меню на www.alle.bg.

Редакция на съдържанието на страница

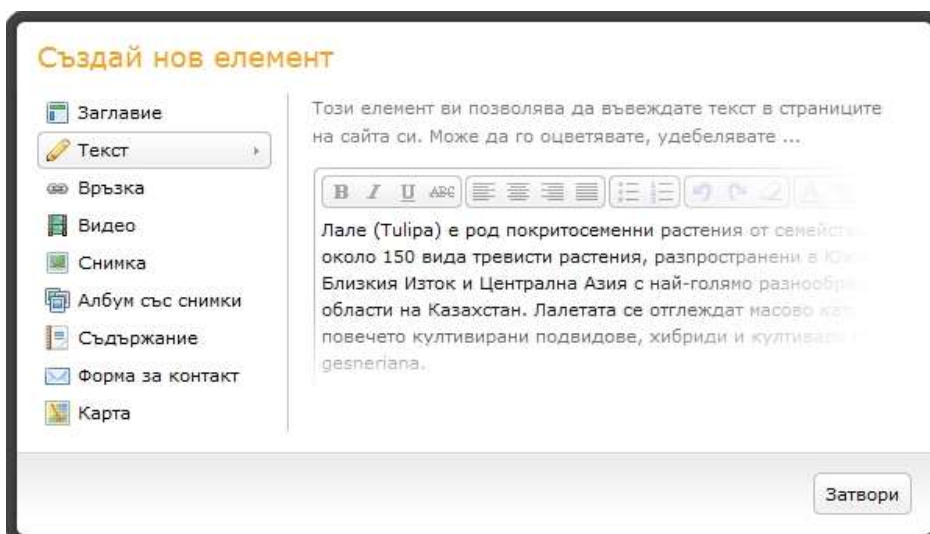
Бутона за редакция на страница ще ви отведе в самата страница, в режим "редакция". (Съдържанието на страницата е достъпно за редакция и от бутона **"Сайт"** в главното меню)

Преместване на страницата

Чрез стрелките може да премествате дадена страница нагоре или надолу в списъка със страници, в рамките на родителската страница. По този начин се променя подредбата в менюто на сайта.

Добавяне на съдържание

За да влезете в режим на редакция на съдържанието на сайта, кликнете върху бутона **"Сайт"** от главното меню. Влезте в желаната страница. На последния ред в страницата има бутон **"Създай нов елемент"**. Кликнете върху бутона и ще получите списък от

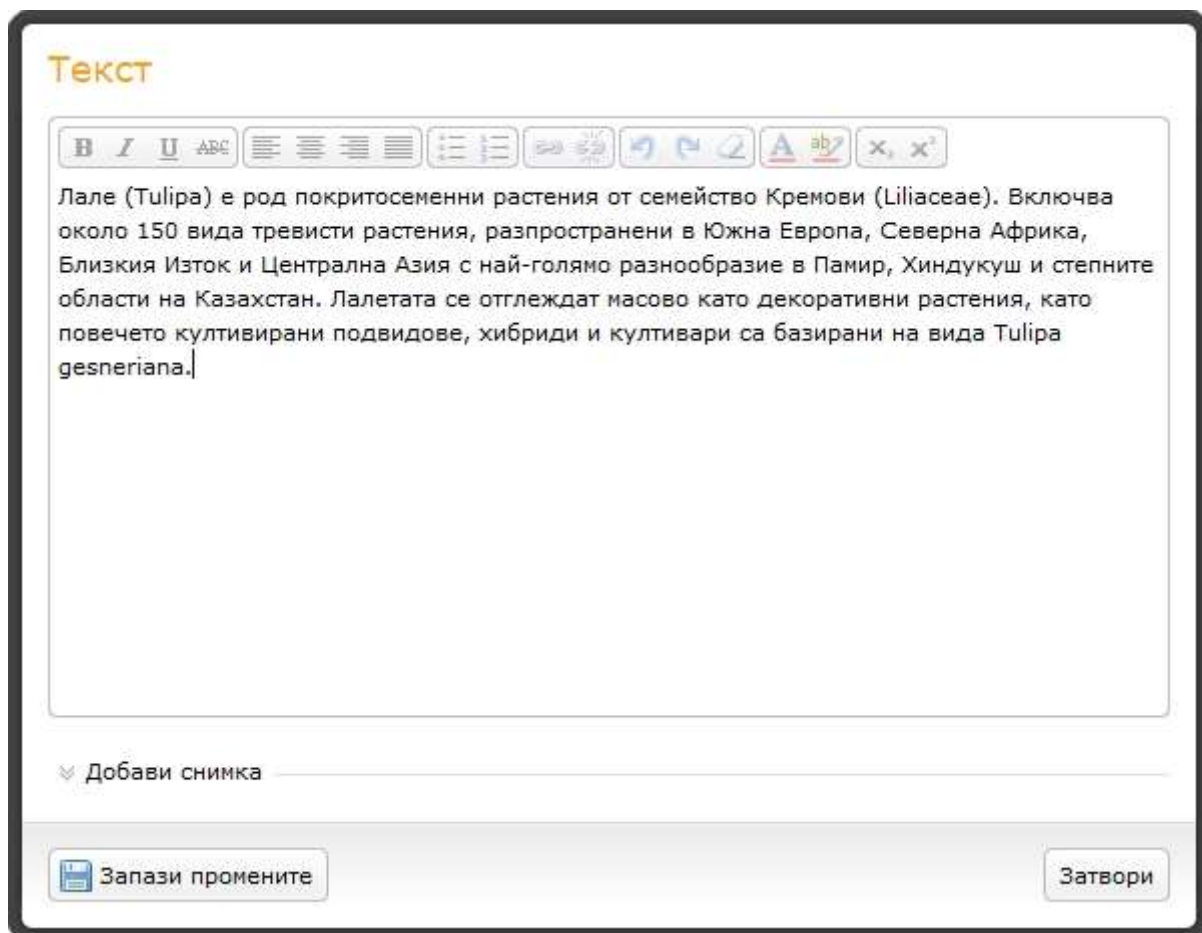

елементи, с чиято помощ ще конструирате страницата си. Елемента ще бъде поставен **на последно място** в страницата. Ако не желаете да добавяте нов елемент просто затворете прозореца. Можете да създавате

елемент на определено място в страницата. Позиционирайте мишката върху елемент от страницата, над който желаете да поставите новият елемент. В менюто за редакция

на елемента, кликнете върху втория бутон(създай елемент над този). Така създадените елементи със съдържание на страницата могат да бъдат редактирани, изтритвани или премествани на друга позиция. Когато минете с мишката върху елемента забележете, че той се маркира и в горния десен ъгъл на маркираната област се появява меню за редакция.

Първият бутон - "**молив**" - служи за редакция на данните. Вторият бутон - "**създай елемент над този**" - служи за създаване на нов елемент, преди текущия. "**стрелка нагоре**" премества елемента с една позиция напред, преди предходния елемент, "**стрелка надолу**" премества елемента с една позиция назад. Последният бутон - "**X**" - служи за изтриване на елемента.

The screenshot shows a text editor window titled "Текст". At the top, there is a rich text toolbar with icons for bold (B), italic (I), underline (U), text color (ABC), background color, bulleted list, numbered list, link, unlink, undo, redo, and font size (x, x²). Below the toolbar is a text area containing the following text: "Лале (Tulipa) е род покритосеменни растения от семейство Кремови (Liliaceae). Включва около 150 вида тревисти растения, разпространени в Южна Европа, Северна Африка, Близкия Изток и Централна Азия с най-голямо разнообразие в Памир, Хиндукуш и степните области на Казахстан. Лалетата се отглеждат масово като декоративни растения, като повечето култивирани подвидове, хибриди и култивари са базирани на вида Tulipa gesneriana." Below the text area is a "Добави снимка" button. At the bottom of the editor, there are two buttons: "Запази промените" (Save changes) and "Затвори" (Close).

Избора на елемент става като кликнете с мишката върху него. Елемента бива добавен към страницата и в същото време ще Ви се отвори прозорец за редакция на съдържанието в елемента. Когато приключите с редакцията на съдържанието натиснете бутона "**Запази промените**". Ако се откажете да редактирате данните натиснете бутона "**Затвори**" - промените няма да бъдат запазени а на страницата ще се появи елемент със съдържание "Няма видимо съдържание в този елемент", който може да бъде редактиран или изтрит по-късно.

Елементи

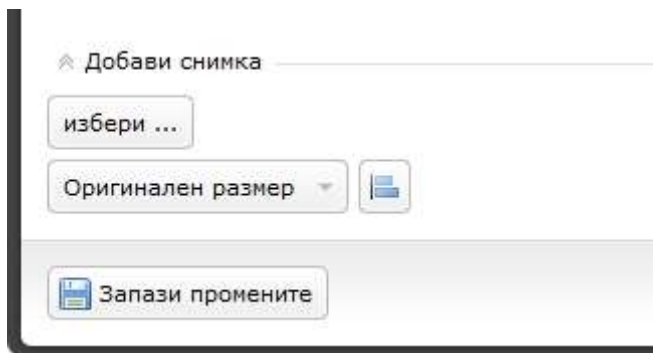
Заглавие - Елемента **Заглавие** позволява да слагате заглавия на съдържанието в страницата. Заглавията могат да бъдат форматиращи с различна големина, което допринася за по-добрия външен вид и четимост на страницата.

Създаване. Кликнете върху бутона "**Създайте нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Заглавие**". В текстовото поле въведете желаното заглавие, а от падащото меню изберете колко голямо да бъде заглавието. Големината, както и текста на заглавието могат да бъдат променяни по-късно.

Текст - Елемента **Текст** служи за добавяне и форматиране на съдържание към текущата страница. Позволява добавяне на графичен елемент към даденото съдържание.

Създаване. Кликнете върху бутона "**Създайте нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Текст**". В текстовото поле въведете желания текст. Можете да го форматирате, използвайки лентата с инструменти.

Добавяне на картинка към текста

Ако желаете да добавите картинка, снимка или какъвто и да е друг графичен елемент използвайте бутона "**Добави снимка**", който се намира под текстовото поле. Ще се отвори малка форма за избор на картинка. Кликнете върху бутона "**избери ...**" и изберете картинка. По подразбиране тя ще бъде с оригинален размер, ляво подравнена спрямо текста. Ако

желаете, може да смените размера и подравняването и спрямо текста. Имате избор между голям, среден, малък и оригинален размер, а подравняването може да бъде в ляво или дясно спрямо текста.

Връзка - Елемента **Връзка** служи за добавяне в страницата на интернет връзки към съдържание от други сайтове. Кликнете върху бутона "**Създайте нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Връзка**". В полето за адрес, въведете адреса на страницата, която искате да се отвори, когато потребителят кликне върху линка. В полето за име, въведете текста, който потребителят ще вижда.

Видео - **Видео** елемента осигурява възможност за вграждане на видео клипове, предоставени от най-различни източници като youtube.com, vbox7.com и други.

Кликнете върху бутона "Създайте нов елемент". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "Видео". В текстовото поле въведете адреса на желаното видео. За да получите валиден линк може просто да отворите видеото в сайта на доставчика и да копирате неговия адрес.

Снимка - Елемента **Снимка** позволява да добавите различни по размер и формат графични елементи като снимки, картинки, графики, както и да добавите описание към тях. Кликнете върху бутона "Създайте нов елемент". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "Снимка". Чрез бутона "избери..." изберете картинката, която желаете да поставите върху страницата. Изберете нейния размер от падащото меню. Имате избор между малък, среден, голям и оригинален размер. В дясно от падащото меню се намира бутонче за избор на **подравняване**. Имате възможност да подравните картинката в ляво или дясно на вашата страница. Може да добавите текст към картинката, чрез бутона "Добави текст"

Редакция/Изтриване

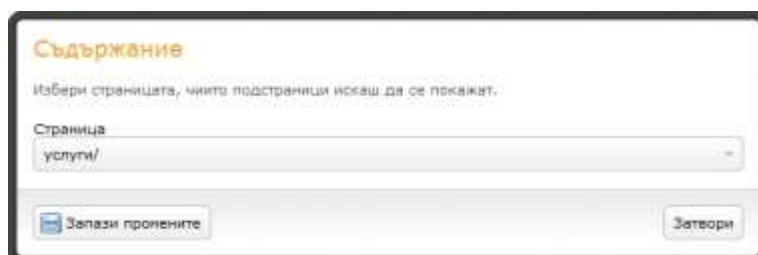
За да редактирате минете с мишката върху избрания елемент. В резултат той ще бъде маркиран, а в горен десен ъгъл ще се появи контекстно меню за редакция. Кликнете върху иконката **молив**. Ще ви се отвори модален прозорец със заредено съдържанието на елемента. Когато привършите редакцията, кликнете върху "Запази промените" и промените веднага ще станат видими на страницата.

Албум със снимки/Галерия - **Галерия** е елемент, чрез който можете с едно действие да добавите цяла галерия от графични елементи като **снимки, картинки, графики**. Максимално допустимия размер памет за качване на графични елементи е 10MB. В горния десен ъгъл на сайта ще бъде изписано какъв процент от паметта вече използвате и колко още има свободна. Кликнете върху бутона "Създайте нов елемент". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "Албум със снимки". Кликнете върху бутона **изберете...** . Когато се отвори диалоговия прозорец за избор на картинки, маркирайте с мишката всички желани картинки и кликнете върху бутона "Запази промените".

Редакция/Изтриване

За да изтриете снимка/снимки от галерията трябва да поставите отметка в полето **Изтрий предишните снимки**. **Внимание! Ще се изтрият всички качени преди това снимки.**

Съдържание - **Съдържание** е мощен инструмент, който предлага възможност за добавяне на списък от подстраниците на дадена страница.

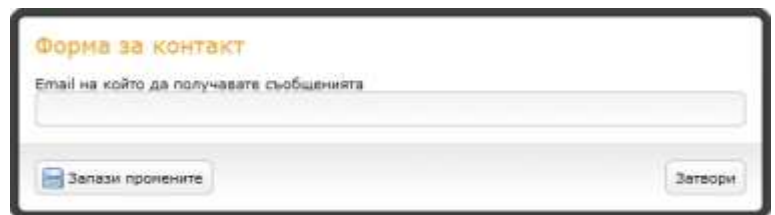

Чрез него се улеснява достъпа до всяка страница и разглеждането на сайта в дълбочина. Кликнете върху бутона "**Създай нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Съдържание**". От падащото меню изберете страницата, в която ще поставите списъка от подстраниците и. Така поставения списък от подстраниците ще бъде автоматично актуализиран при добавяне или премахване на подстраница.

Пример

Ако имате например страница "Продукти" и съответно подстраница "Бяла техника", "Телевизори", "Фотоапарати" и т.н, при добавянето на елемент "**Съдържание**" изберете страницата "Продукти" за родителска. Ще получите списък от връзки към нейните подстраница. Така лесно и бързо ще може да се разглежда нейното съдържание. Освен това, всяко добавяне и изтриване на подстраница автоматично ще актуализира списъка от подстраница в родителската страница.

Форма за контакт - *Форма за контакт* дава възможност на потребителите на сайта Ви да се свържат с Вас по и-мейл. Може да предоставите повече от един електронен адрес за връзка при необходимост. Кликнете върху бутона "**Създай нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Форма за контакт**". В диалоговия прозорец въведете валиден и-мейл, към който ще бъдат насочвани писмата на Вашите потребители.

Ако желаете да посочите повече от един и-мейл, може да го направите, като за разделител използвате символа ";" В резултат ще получите форма за обратна връзка, която потребителите могат да използват, за да се свържат с вас.

Редакция/Изтриване

Може да добавите, промените или изтриете Вашия и-мейл за контакти по всяко време, като използвате контекстното меню за редакция на елемент.

Карта - Чрез елемента *Карта* може да предоставите точното разположение на даден обект върху картата. Може да изберете произволна точка от земното кълбо и да я визуализирате.

Кликнете върху бутона "**Създай нов елемент**". Когато се отвори формата за добавяне на елемент кликнете върху "**Карта**". За избор на обект на картата може да използвате два подхода. Първият е чрез двойни кликове с мишката да навигирате до желаното местоположение. Вторият е, ако знаете точните географски координати да ги въведете в двете полета под картата: дължина и ширина. Може да определите какъв да е **мащаба на картата** като въведете стойност в полето map zoom или с помощта на мишката промените позицията на скрол елемента в ляво на картата. В последствие Вашите потребители ще имат възможност чрез скрол елемента да променят мащаба така, както е най-удобно за тях.

Редакция/Изтриване

При отваряне на диалоговия прозорец за редакция, в полетата под картата ще се заредят координатите на обекта, както и мащаба на картата. Може по всяко време да изберете друг обект, да доуточните координатите на текущия или да смените мащаба на картата. Променете ръчно стойностите в полетата или навигирайте с мишката до желаното местоположение, след което запаметете промените чрез бутона "**Запази промените**".

Как да популяризирам сайта си?

www.alle.bg има **вграден механизъм за оптимизация (SEO)** на Вашия сайт за търсещи машини. Вие може да допринесете за по-доброто позициониране на Вашия сайт като направите следното:

1. Във всяка страница маркирайте с удебелен шрифт (**bold**), ключовите думи в съдържанието.
2. При **създаването** (или редакция на страницата) въведете данни в полетата **Заглавие**, **описание** и **ключови думи**. Това трябва да са думи, които кратко и ясно да описват основното съдържание в страницата. Тези думи трябва да присъстват и в текста на страницата.
3. В полето **ключови думи**, от менюто за настройки, въведете ключовите думи, които описват съдържанието в началната страница на сайта. Избирайте внимателно ключовите думи, защото разполагате с ограничен брой! Те трябва максимално точно да описват съдържанието в сайта и да са такива, които потребителите биха ползвали за търсене в google.
4. Публикувайте сайта в директорията: [http://dir.alle.bg/](http://dir.alle.bg)
5. Ще постигнете още по-добър ефект, ако публикувате линкове към Вашия сайт и в други сайтове или директории (например dir.bg, сайтове за безплатни обяви и т.н).
6. Използвайте заглавия за текстовете, които въвеждате. Желателно е да има точно едно заглавие с 'голям' размер и то да съдържа всички ключови за страницата думи. Използвайте повече заглавия със 'среден' и 'малък' размер.

Добри практики и препоръки

Препоръки за структуриране на сайта

Добре е сайта да бъде подреден, а информацията в него - правилно структурирана. Това ще помогне на Вашите потребители да се ориентират по-добре в структурата и съдържанието му. Това е важно, за да печелите все повече постоянни посетители.

1. Организирайте добре менюто на сайта. Имената на страниците трябва да са говорещи и кратки, както и точно да описват основната идея на съдържанието в тях.
2. Важна е подредбата на страниците в менюто. То трябва да бъде организирано така, че логически най-важните страници да са най-отпред.
3. Началната страница трябва да представлява кратко резюме на най-важните теми, които потребителите ще могат да открият в сайта. Трябва да дава ясна информация за това какво да очакват потребители от Вашия сайт и къде да го намерят.
4. Правете страниците възможно най-кратки. Ако имате съдържание, което би могло да бъде обособено в подтема, създайте подстраница с подходящо за подтемата заглавие и поставете там релевантната информация.
5. Добре е да имате страница с Вашите контактни данни и/или форма за обратна връзка и тя да бъде разположена на последно място в менюто.

Работа с картинки

6. Добра практика е да пазите копие на всички графични елементи, които използвате в сайта си, на Вашия компютър (картинките от дизайна, галерии и т.н.)
7. При работа с елемента **Галерия** бъдете внимателни, когато поставяте отметката за триене на предишни снимки. Това означава, че всички досега качени снимки ще бъдат изтрети. Организирайте снимките от галерията в директория на Вашия компютър, където ще може да добавяте, триете снимките с помощта на Windows file manager. Качвайте снимките една по една или накуп, като преди това сте се уверили, че точно това са снимките, които желаете да покажете.
8. Ако добавяте картинка, чиито оригинален размер е по-голям от максимално допустимия за страницата и желаете да я добавите в оригинален размер то размера и автоматично се свежда до максимално допустимия. В този случай опциите "голям размер" и "оригинален размер" са идентични.

<http://www.vbox7.com>

Vbox7 е един от най-популярните сървъри, където могат да бъдат качвани и гледни видеоматериали. И тъй като материали, насочени към интеркултурно образование, както и материали за популяризиране на ромската култура и повишаване на толерантността в обществото са рядкост, **VBox7** предоставя възможност да променим именно това като качваме повече позитивни материали. Работата във **VBox7** е лесна и отнема само няколко минути.

Регистрацията в сайта дава възможност:

- 1 да качвате видеоклипчета,
- 2 да пишете коментари и да получавате такива към своите клипове,
- 3 да си разменяте съобщения с другите потребители на сайта,
- 4 да участвате в групи,
- 5 да модифицирате вида на профила си спрямо личните си виждания,
- 6 и най-вече да изградите своя индивидуалност в сайта, да общувате с хора от цяла България и те да гледат вашите клипове – кой знае може би дори ще промените нагласите на част от тях :)

За да се регистрирате в сайта е необходимо да кликнете на линка [Регистрация](#), намиращ се на главната страница в горния десен ъгъл.

Попълнете полетата:

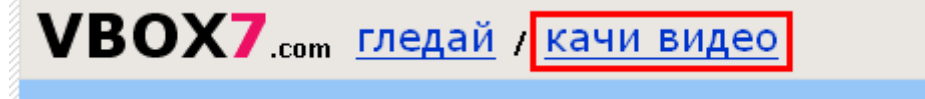
1. Потребителско име
2. Парола
3. Име и Фамилия
4. ВАЛИДЕН eMail адрес, на който да получите код за активиране на профила.

След като приключите натиснете **“Регистрирай ме!”**. Проверете посочената от Вас поща за активиращ линк и завършете регистрацията.

Менюто с настройките се намира в горния ъгъл на страницата, вдясно от потребителското име.

За да качите видео клип при нас е необходимо да се [Регистрирате](#) в сайта.

Ако вече имате регистрация и желаете да преминете директно към качването на клип, то трябва да кликнете на надписа [КАЧИ КЛИП](#) намиращ се в горната част на сайта.

VBOX7.com [гледай](#) / [качи видео](#)

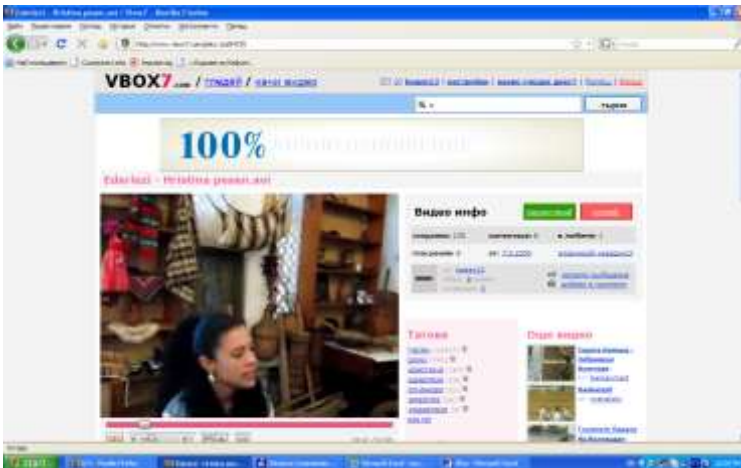
Съветваме Ви преди да качите клип, да прочетете правилата за [Етично съдържание](#) и [Общи условия за ползване](#)

Уверете се, че на компютърът, който ползвате е инсталиран, по възможност последна версия, Adobe Flash player. Ако въпреки това не успявате да гледате клипове, опитайте следното:

- 1 Ако ползвате софтуер блокиращ рорърс, пробвайте временно да го изключите.
- 2 Уверете се, ако ползвате, файървол програма, че тя позволява зареждането на плеъра на Vbox7.
- 3 Уверете се, че друг софтуер като Quicktime, iTunes, Real Player, или Windows Media Player не са поставени като default streaming application.

За да редактирате клип е необходимо да влезнете в клипчето и в горната дясна част на страницата ще откриете зеления линк за редакция.

След като кликнете на “Редакция” ще влезнете в контролното меню на клипчето, което искате да редактирате и от там ще може да нанесете нужните промени по настройките.

Ето и някои от материалите, които ние сме качили:

<http://www.vbox7.com/play:e0e05ac8> – Обучение на студенти по медицина (2009/2010)

<http://www.vbox7.com/play:02a4a5a5> – Петльовден

<http://i48.vbox7.com/p/e0e808443.jpg> - Бабинден

<http://www.vbox7.com/play:fc727e80> – Бари Богородица (Голяма Богородица)

<http://www.vbox7.com/play:78de11ff> - Гергьовден

<http://www.vbox7.com/play:da6b9e48> – Отбелязване на 8 април

<http://www.vbox7.com/play:2bb0ae26> – Между Сцила и Харибда: за идентичността на миллета

<http://www.vbox7.com/play:470b74c1> – Кукери в Стралджа

<http://www.vbox7.com/play:1ffee95a> – Първият учебен ден

<http://www.vbox7.com/play:9e719bce> - Василица

<http://www.vbox7.com/play:d9852078> – Василица

<http://www.vbox7.com/play:c81ff99e> - Василица

<http://www.vbox7.com/play:d3b0b547> - Василица

<http://www.vbox7.com/play:4cc2909c> - Василица

<http://www.vbox7.com/play:180c55df> – Василица във Водолей

ПРЕДИМСТВАТА НА FACEBOOK

Facebook (произнася се *Фейсбук*) е уебсайт, предоставящ безплатна социална мрежа. Отворен е на 4 февруари 2004 година, управляван и притежаван от частната фирма „Facebook, Inc“ със седалище в Силициевата долина, Калифорния, САЩ.

Потребителите на социалната мрежа се групират по географско положение, месторабота, учебни заведения, интереси и други. Всеки потребител избира каква информация да въведе за себе си, както и какви групи или личности могат да имат достъп до нея. Комуникацията между потребителите в мрежата се осъществява по много начини, включително изпращане на лични съобщения, покани за участия в мероприятия, споделяне на снимки, текст, хипервръзки, видеооткъси, създаване и участие в групи по интереси, сравнение на резултатите от тестове, участие в различни игри.

Facebook страница

Страниците във Facebook (т.нар. “Фен страници”) дават възможност на всеки потребител да създаде за по-малко от 1 минута специална страница за своите интереси, бизнес, сайт, продукт или марка. Могат да се създават фен страници по всякакви други теми, около които може да се събере и обедини група от членове (фенове, последователи).

За да създадете Facebook страница, следва да сте логнати във Facebook акаунта си и да посетите този адрес – <http://www.facebook.com/pages/create.php>. Следва да направите своя избор каква точно фен страница желаете да създадете. За създаване на фен страница за бизнес, марка, продукт и т.н. е добра идея да сте представители на съответния бизнес, марка или продукт, като за целта декларирате това в специално поле с текст *“Please certify that you are an official representative of this brand, organization, or person and that you are permitted to create a Facebook Page for that subject.”*

Кои са някои от по-характерните плюсове/предимства на Facebook:

- Те позволяват да се създаде общност от последователи (фенове) в рамките на Facebook и всеки път, когато публикувате нещо във фен страницата под ваш контрол, то ще се публикува на “стената” в профилите на всички членове на вашата Facebook страница.
- Броят на членовете на една Facebook страница може да е неограничен.
- Съдържанието, което публикувате във фен страницата във Facebook може да е разнообразно – текст, снимки, видео, линкове към външни сайтове. Ако някои от тези линкове са към вашия сайт, това дава възможност на членовете на фен страницата ви да кликнат върху този линк и да посетят вашия сайт.
- Фен страницата във Facebook ще бъде индексирана от търсачките, в т.ч. и от Google и хора, които търсят информация в Google могат да попаднат на вашия сайт през фен страницата ви. Имайте предвид, че Facebook е сайт с огромен авторитет в очите на Google и фен страниците с подходящо съдържание, подходящи ключови думи в

уеб адреса (и други неща, разбира се) могат да се индексират добре (високо) в Google.

- Администраторът на една Facebook страница има възможност да изпраща масов е-мейл до всички нейни членове, както и да рекламира страницата в рамките на Facebook (платена реклама) или извън него.
- Администраторът на една Facebook страница може да я обогатява по свой избор с най-различни приложения – текст, фото, видео, форуми за дискусии между членовете и др.

Към всяка фен страница във Facebook има чудесна статистика – с разбивки по пол, възраст и най-разнообразна активност на членовете на страницата. Тази статистика е достъпна само за създателя (администратора) на страницата.

Facebook група

Групите във Facebook са по-класическият начин за изграждане на общност в рамките на тази социална мрежа. Групите представляват почти същото като Фен страниците, с тази разлика, че:

- Не се индексират от Google.
- Новите публикации в групата не излизат на “стените” на членовете на групата.
- Липсва статистика за членовете на групата.
- Липсва възможност за кратко име (кратък уеб адрес).

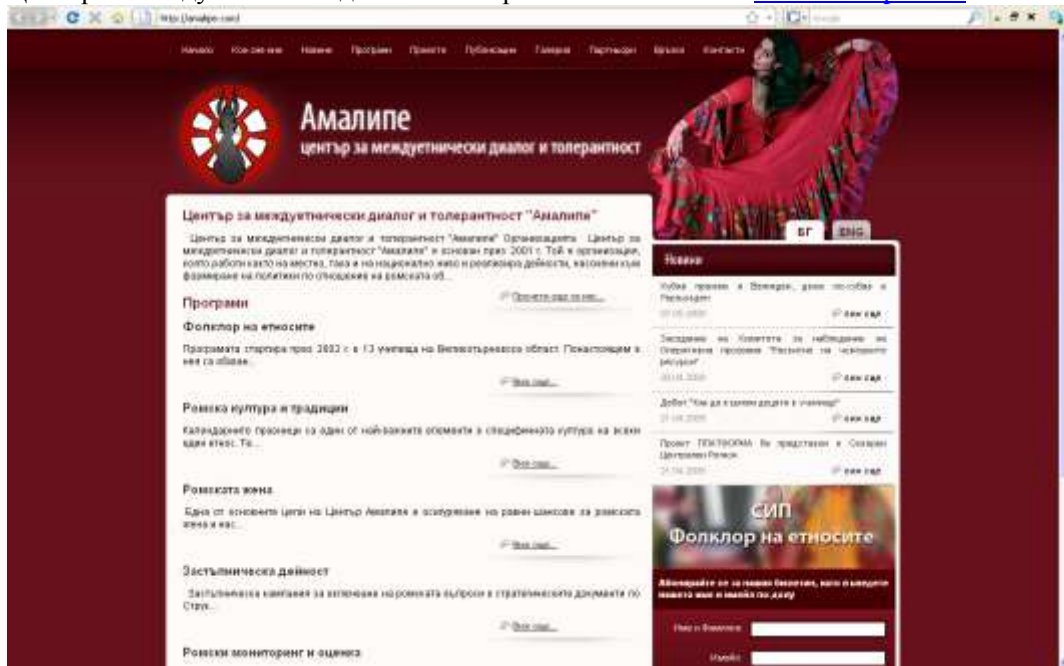
Ето как изглежда създадената от нас група на Амалипе във Facebook:

Групите във Facebook са по-подходящи в случаите на форма на “ограничено членство”, в което се обменя информация сред относително по-тесен кръг хора. Това между другото е възможно да се направи в настройките на всяка Facebook група, като може да се избира измежду отворена група, затворена и дори тайна група. Важно е също да се знае, че администраторът на една Facebook група може да изпраща масов е-мейл до всички членове, но само ако размерът на групата не надвишава 5000 души.

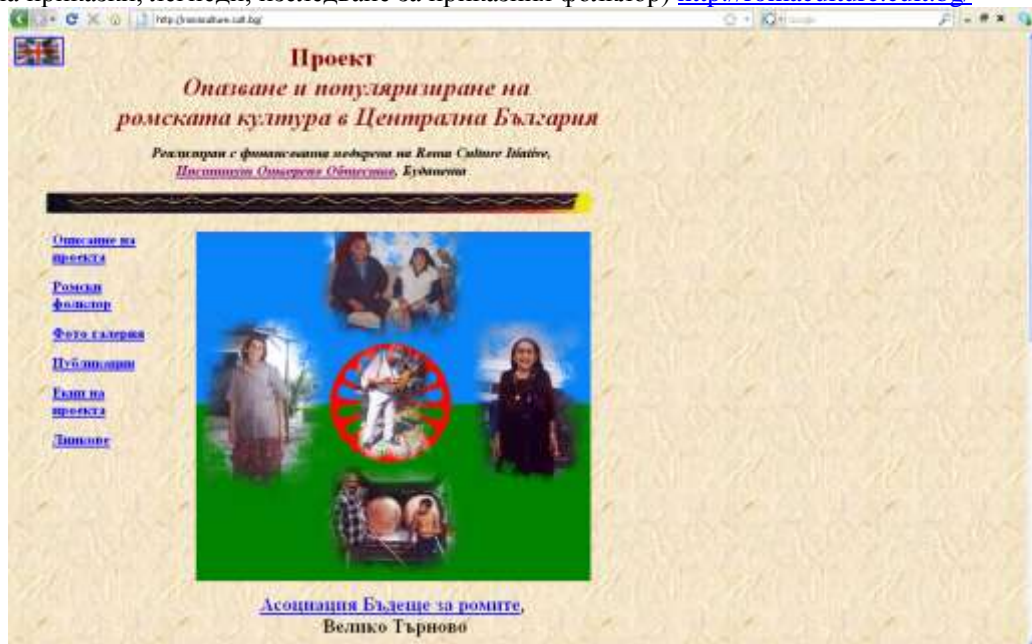

Интернет ресурси за ромската култура и традиции

- Център за междуетнически диалог и толерантност "Амалипе" www.amalipe.com

- Проект за опазване и популяризиране на ромската култура в Централна България (текстове на приказки, легенди, изследване за приказния фолклор) <http://romaculture.cult.bg/>

- <http://www.ric-bg.info/bg/news.php> - Ромски Информационен Център

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографски въпроси
www.nccedi.government.bg
- Ромски танцов състав "ШАМ" – Монтана - <http://zoom.bg/sham>
<http://www.zazz.bg/play:6b3d5414>
<http://www.vbox7.com/play:9ac7bf85>
<http://www.vbox7.com/play:accb76cd>
- <http://bg.romafashion.net> - Инициативата Roma Fashion е демонстрация на талант и креативност подкрепена от професионалисти в сферата на дизайнерство, мода и визуални ефекти. Roma Fashion представя красотата и достойнството на ромската култура чрез уникално и емоционално представление. Спектакълът е изложба на автентични женски ромски дрехи от цял свят, както и тяхната интерпретация в съвременната мода, придружена с гласовете на международна ромска музика и поезия.
- <http://www.crimsongypsy.com/> - различни елементи от костюми, представя различни кройки от частите на костюми. Представени са по-скоро руските ромски костюми. На английски
- <http://www.amyluna.com/> - ромски и производни на ромските танци
<http://www.taboomedia.smugmug.com/gallery/1190133#55675434> – (Индийски танци)
- Етнографски институт с музей при БАН <http://hs41.iccs.bas.bg/>
- Специализираната библиотека с архив "Студии Романи" <http://212.72.210.65/sr-www/>
- Портал на етническите малцинства в България <http://www.ethnos.bg>
- Студентско общество за развитие на междуетническия диалог
<http://www.ssdid.informano.com/>
- Gypsy Lore Society <http://www.gypsyloresociety.org>
- Romlex (Romani Lexicon) <http://romani.kfunigraz.ac.at/romlex/>
- Romani Linguistics and Romani Language Projects
<http://www.llc.manchester.ac.uk/Research/Projects/romani/>
- The Romani Archives and Documentation Center <http://www.radoc.net>
- Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma <http://www.sintiundroma.de>
- The Patrin Web Journal: Romani Culture and History
<http://www.geocities.com/~patrin/patrin.htm>
- Muzeum Romske kultury (Brno) <http://www.rommuz.cz/>
- Cyganie - Historia i Kultura. Muzeum Etnograficzne (Tarnow)
<http://www.muzeum.tarnow.pl/etnogr/etnograf.htm>
- Цыгане России <http://zigane.pp.ru/menu.htm>
- Rombiblio <http://www.rombiblio.ru>
- European Roma Information Office <http://www.erionet.org>
- RomNews <http://www.Romnews.com>
- Sdruzeni Dzeno <http://www.dzeno.cz>
- Roma Education Found <http://www.romaeducationfund.org>
- www.osi.bg - Институт "Отворено общество" - София

Медиация, преговори и управление на конфликти

ФАСИЛИТАТОРЪТ – ЧОВЕКЪТ, КОЙТО СТРОИ МОСТОВЕ МЕЖДУ ХОРАТА Татяна Дронзина

Когато конфликтът е особено интензивен, а чувствата – горещи, воденето на пряк диалог е трудна, да не кажем, невъзможна работа. В подобни ситуации хората се раздразнителни, склонни са да си разменят обиди, а кавга може да пламне по всеки незначителен повод. Дали има смисъл да подтикваме страните в диспута да седнат заедно на масата на преговори, ако не са готови за това? Опитът показва, че отговорът е по-скоро “не”. Далеч по разумно е някой, който е уважаван и се радва на доверието на страните и който няма специални интереси от изхода на спора, да им помогне да постигнат взаимно изгодно споразумение. Този някой /или някоя, ако става дума за група от хора/ се нарича “трета страна”.

Третата страна е човек или група от хора, които помагат на страните в конфликта да започнат диалог, целящ постигането на взаимно приемливо решение

В зависимост от функциите си, третата страна може да има различни роли. Тук ще се спрем на една от тях: фасилитатор. Тази дума – съжелявам, че не мога да намеря по-благозвучна българска, с която да я заменя - произхожда от английския глагол facilitate, който означава улеснявам. Следователно фасилитаторът като трета страна има задачата да улесни контакта между страните или да подпомогне възстановяването на комуникацията между тях в случай, че е прекъсната. Неговата дейност обикновено се нарича фасилитиране.

Фасилитаторът улеснява или съдейства за подновяването на комуникацията между страните и им помага да започнат/подновят прекия диалог.

Дейността на фасилитатора е доброволна частна дейност. Никой не може да накара никого против волята му да я упражнява. Също така фасилитаторът не може да бъде наложен на страните в конфликта – те трябва доброволно да го приемат.

Дейността на фасилитатора е доброволна и частна; за да може успешно да я изпълни, той трябва да бъде приет от всички страни в спора.

Нека приемем, че страните са приели услугите на фасилитатора. Какво следва след това? Процедурата по фасилитирането обикновено се състои от три етапа. Най-напред фасилитаторът провежда кратка обща среща със страните, след това организира индивидуална среща с всяка от тях и най-сетне свиква обща среща за започване или възстановяване на прекия диалог между въвлечените в конфликта.

Кратката обща среща със страните се провежда в удобно за всички време, на място, предложено от фасилитатора и прието от всички участници в спора. То трябва да е подбрано така, че да не подчертава различията и противоречията, а по-скоро да акцентира на общото или пък да се възприема като “неутрална територия”. Това може да бъде работния кабинет на фасилитатора, ако има такъв, неговият дом, офисът на авторитетна

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

неправителствена организация с утвърдено добро име и уважавана от всички, клуб или което и да било друго място, отговарящо на следните условия: да предразполага към дискретен и доверителен разговор /ако всички слушат за какво си говорим, едва ли ще бъдем искрени/; да е комфортно и да не е задимено /може би някои от присъстващите е непушач/; да не е сцена на събития, които отвличат вниманието /мислите ли, че ще работим ефективно, ако някой от участниците непрекъснато поглежда към телевизията, защото в момента предават мач/; и най-сетне, то не трябва да събужда неприятни спомени или асоциации, които да влошат нещата. Освен това, фасилитаторът трябва да организира нещата така, че да има достатъчно технологично време. Никой от присъстващите не бива да се чувства притиснен или притиснат от липсата на време, а да е сигурен, че може спокойно, обмислено и без напрежение да изложи своето мнение.

Кратката съвместна среща не е време за излагане на позиции, виждания и дълбок анализ на спора. Тя има технически характер, не бива да продължи дълго – не случайно се нарича кратка съвместна среща - и акцентира върху разясняването на процедурата. Затова фасилитаторът внимателно и тактично, но решително трябва да направлява страните в желаната посока като отклонява опитите им да навлизат в подробности. Това не е отказ да ги изслуша – просто сега не е моментът.

Събирането на страните в конфликта заедно е голям успех а фасилитатора. Но то не е гаранция, че спорът ще бъде решен. Тези първи съвместни моменти всъщност са доста кризисни – всеки знае, че когато на едно място се съберат хора, които имат негативни чувства един към друг, във въздуха започват да прехвърчат искри на напрежение. Важна задача на фасилитатора на този етап е да неутрализира негативните емоции и създаде подходяща атмосфера на доверие. Той може да направи това с умереното си и уравновесено поведение, а също така и чрез уводните думи, с които ще отрие кратката съвместна среща.

Първата кратка съвместна среща има следните задачи: да потвърди готовността на страните за диалог, да им даде възможност да потвърдят, че приемат услугите на фасилитатора и да внесе яснота по процедурите на фасилитирането.

Уводните думи на фасилитатора биха могли да бъдат следните: “Здравейте, госпожо Иванова. Здравейте, господин Петров. Аз съм Татяна Дронзина. Благодаря ви, че се съгласихте да участвате в днешната среща. Вярвам, че това е израз на доброто желание да се изясни ситуацията и нещата да се направят по-добри, отколкото са в момента. Сега, когато сме заедно, бих искала още веднаж да потвърдите, че приемате моите услуги като фасилитатор. Госпожо Иванова, приемате ли моите услуги като фасилитатор? Благодаря Ви за положителния отговор. Господин Петров, приемате ли моите услуги като фасилитатор в този спор? Благодаря Ви. Бих желала да ви уверя, че ще бъда неутрална и безпристрастна в съвместните ни опити да постигнем взаимно приемливо решение. Това решение ще бъде взето от вас и ще бъде валидно само ако удовлетворява всички страни. Вие носите отговорността за него. Аз само ще помагам според силите си да го постигнете. Нека обясня какво следва оттук нататък. След този наш първи съвместен контакт, и за да мога да ви бъда по-полезна, аз ще се срещна индивидуално с всеки от вас. Редът на срещите ще определим заедно, но какъвто и да е той, няма да окаже влияние върху хода на

**ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ**

съвместната ни работа. Всички срещи, които ще проведем, са поверителни. Казаното ще си остане тук и няма да се използва или съобщава публично без ваше съгласие и знание. След това отново ще се срещнем заедно, за да обсъдим възможностите за решение.”

Навярно сте забелязали, че езикът на тази уводни коментари от страна на фасилитатора е доста специфичен. Най-напред в него няма думи и изрази, които са негативно натоварени. Не е ли това неискрено и фалшиво? Не, не е. Всички знаем, че конфликт съществува. Отрицателните чувства и напрежението са факт. Те неизбежно ще се проявят по време на индивидуалните срещи. Защо трябва допълнително да ги засилваме сега? Напротив, следва да се опитаме да ги неутрализираме, а това може да бъде постигнато само с отмерен и точен словесен израз, чрез който да създадем положителни нагласи към предстоящите ни задачи и да засилим увереността на страните, че могат да се справят с този спор по един добър начин. Мислите ли, че можем да го постигнем, ако, като фасилитатори, непрекъснато повтаряме колко е тежка ситуацията и колко е сериозен проблемът. По-скоро не, нали? И аз смятам така. Затова се опитвам да насърча позитивното мислене у страните и да ги накарам да открият всички аргументи в полза на това, че те са в състояние да намерят заедно удовлетворяващ изход. За жалост, хората често правят обратното – с упорство изброяват всички възможни пречки пред решаването на спора. Това негативно мислене не е в полза на работата ни. Затова фасилитаторът трябва да се стреми да покаже позитивно мислене, той самият трябва да го е овладял. Той трябва да може да погледне и да накара страните да погледнат на конфликта от различна гледна точка. Конфликтът не е само събитие, което ни причинява неприятни преживявания и напрежение. Той е шанс да променим нещо в отношенията си, да изясним позициите си и да направим нещата по-добри отколкото са в момента. Конфликтът кара нещата да се случват, той създава движение и развитие. Конфликтът ни дава много шансове. От нашите умения да го решаваме зависи как ще ги оползотворим. Да вземем следния пример. В един град, който хипотетично ще наречем Бисерово, сервитьор в заведение, което – също хипотетично – ще наречем Мелинда, отказва да обслужва клиенти защото са роми. Ромската общност предприема бойкот, защото се чувства пренебрегната и дискриминирана. В резултат собственикът понася сериозни загуби, тъй Бисерово е малък град и всеки клиент е ценен. Ромската общност също е губеща, защото в Мелинда цените са приемливи, предлагането – разнообразно, а всеки четвъртък и петък има младежка дискотека, на която млади хора могат да се съберат и да потанцуват. Сега, след бойкота, те трябва да ходят на другия край на града и то в заведение, което е значително по-скъпо. В крайна сметка представители на ромската общност и собственикът се съгласяват на среща, фасилитирана от местен уважаван човек. В хода на срещата става ясно, че проблемите са се натрупвали с месеци. Въпросният сервитьор е създавал напрежение с изявленията, че не обича роми, но в същото време момичета от персонала се оплакват, че след употреба на алкохол младежи от ромски произход си позволяват доста свободно поведение. Освен това са много шумни. Какво да кажем по повод на този конфликт? Най-напред той показва, че в отношенията нещо не е наред. Той дава шанса да си кажем какво именно не е наред и да си дадем сметка, че ако не пристъпим към разрешаването му, всички сме губещи- собственикът, защото губи клиенти, клиентите, защото трябва да ходят другаде, където е по-скъпо и по-далече. След всичко това може би ще се научим да ценим повече добрите и спокойни контакти, да бъдем по-толерантни и по-разбиращи към другите. Какъв е изходът? Нека оставим страните сами да го намерят, а ние, като фасилитатори, да им помогнем да подновят диалога си и да

разберат, че всяко друго решение, освен взаимноприемливото, е по-лошо, по-неизгодно и по-скъпо струващо.

Завършихме кратката индивидуална среща с уговорката, че фасилитаторът ще се срещне с всяка от страните и че редът на срещите няма значение. Все пак този ред трябва да бъде определен. Има много начини това да стане. Аз бих предложила на страните заедно да го определят. Така споделяме отговорността и насърчаваме тяхното участие в процеса. Ако този начин е неприемлив, можем да хвърляме жребий, можем да проведем консултации и тогава, като фасилитатори, да направим предложение; а можем да насърчим и страните да направят свои собствени предложения. Характерът на случая, опитът и рутината на фасилитатора ще му подскажат кой е най-добрия вариант.

И така, редът на индивидуалните срещи вече е определен. Фасилитаторът се нуждае от тях за да получи повече информация за конфликта. Това ще му помогне да изпълни своята задача по-добре. Аз започвам индивидуалните срещи приблизително така: “Заповядайте, г-н Петров. Настанете се където ви е удобно. Как предпочитате да се обръщам към Вас – по фамилия или по малко име. Благодаря Ви, Илия, вие също можете да ме наричате Татяна. Предлагам нашата среща да продължи 40 минути. Това приемливо ли е за Вас? Разбира се, ако това време не ни е достатъчно, можем да продължим разговора си толкова, колкото е необходимо. Разкажете ми, ако обичате, какво всъщност се случи.” За да може да получи необходимата информация, фасилитаторът трябва да бъде добър, активен и непредубеден слушател и внимателен наблюдател. Човек говори не само с думи – той говори с интонацията си, с езика на тялото, с изражението на лицето, с мимиката, с жеста. Трябва да се научим да разбираме този невербален език, защото той носи послания, които може да се окажат много важни за разрешаването на конфликта. В хода на индивидуалните срещи фасилитаторът трябва да даде възможност на всеки да разкаже “своята” история на конфликта. Това е важно, защото в ситуация на диспут поведението на хората най-често се определя не от фактите, а от тяхната оценка и мнение за фактите. Ето няколко малки правила, които фасилитаторът трябва да спазва по време на индивидуалните срещи:

1. Не прекъсвайте говорещия – колкото повече говори, толкова повече информация за конфликта ще получите. Освен това, ако го прекъсвате, ще го накарате да се чувства неудобно.
2. Не си позволявайте да бъдете съдник – вие не сте съдник, а фасилитатор. Затова не съдете постъпките и действията на говорещия, не определяйте кое е добро и кое е лошо, кое е справедливо и кое не. Това е недопустимо в нашата работа. Ако има нужда от такива квалификации, той ще отиде в съда, не при вас. Но той е дошъл при вас, следователно има нужда от нещо друго – от помощ, от съдействие за да поднови диалога си с другата страна и да възстанови добрите си отношения с нея.
3. Задавайте насърчаващи въпроси, които ще окуражат говорещия да ви разказва за случилото се колкото се може повече. В хода на разказа вие ще си изясните много неща; а може би ще успеете да му помогнете да постигне по-голяма яснота със себе си. Насърчаващите въпроси могат да звучат така: “Разбирам. Бихте ли ми казали малко повече за...” Или: “ Бихте ли повторили още веднаж този момент от Вашия разказ, просто за моя по-голяма яснота?” Или какъвто и да било друг въпрос, който ще засили убеждението у говорещия че вие го разбирате, че сте добронамерен и че сте готов да му съдействате.

4. Бъдете добър слушател и слушайте с емпатия.
5. Бъдете добър наблюдател и се научете да разчитате невербалния език – понякога той казва повече от думите.
6. Бъдете дискретен – вече сте поели задължението да не споделяте и да не оповестявате публично казаното без съгласието на страните. Тази информация е поверителна. Следователно, когато започне индивидуалната среща с другата страна или страни, вие не можете да кажете “Говорещият преди вас каза това и това”, без да сте получили неговото разрешение. Ако го направите, ще нарушите правилата на професионалната етика, да не говорим какво ще се случи с вашия авторитет и колко бързо ще се стопи доверието на страните към вас.
7. Намерете начин да се уверите, че правилно сте разбрали казаното. Това може да стане чрез задаване на “свервяващи” въпроси като: “Да видим дали съм ви разбрала правилно. Вие казахте, че...” Или: “Нека повторя това което казвате, за да се уверим заедно че съм схванал точно идеята Ви.” Или: “Както разбирам, Вие имата предвид...” Преповторете със свои думи казаното, за да се уверите, че сте го разбрали правилно.

По време на индивидуалните срещи фасилитаторът трябва да даде възможност на страните да разкажат “своята” история за конфликта.

И така, индивидуалните срещи са приключили успешно. Всяка от страните е разказала своята история, вие вече разполагате с повече информация както за събитието, така и за възприятията, мненията и оценките на страните и сте готов за срещата, която ще постави началото на диалога за постигане на взаимно приемливо решение. Фасилитаторът е отговорен за логистиката на тази среща – място, време, кафе и безалкохолни напитки, дневен ред, процедура, изработване на общи правила на воденето на диалога, канцеларски материали за писане. Когато се подготвям за началото на такава среща, аз правя подробен списък на всичко, което смятам, че е необходимо, а след като го осигуря, още веднаж проверявам дали не съм пропуснала нещо – винаги можеш да забравиш някакъв детайл, защото конфликтът създава напрежение не само за вълечените в него, но и за фасилитатора. Той работи в ситуация на натиск и стрес и това не може да не окаже влияние върху него.

Фасилитаторът има задължението да открие срещата с няколко удовдни думи. Те трябва да насърчат доверието между страните и да укрепят увереността им, че могат да се справят с конфликта. Последното е особено важно, тъй като от сега нататък работата на фасилитатора е да улеснява диалога между страните, да им съдейства да формулират предложенията си, а не да ги прави вместо тях; да ги накара сами да вземат решенията, а не да ги взема вместо тях; да им покаже тяхната собствена отговорност, а не да я поема върху себе си. Неговата задача е не да премахне различията, а да им помогне да се разберат въпреки тези различия. Представете си, че конфликтът е като пропаст, която разделя страните. Фасилитаторът не може да я запълни – той просто не разполага с ресурс за това. Но той може да прехвърли мост над пропастта. Така пропастта – тоест, различието, остава, но вече не е страшно, защото сме построили мост, по който да преминем, да намерим път един към друг, да постигнем разбирателство и съгласие.

Фасилитаторът не взема решения вместо страните – той им помага да решават заедно и да носят отговорност за това.

След няколко уводни думи, които са наистина няколко, а не цяла реч, тъй като целта е страните да се изслушват взаимно, а не да слушат фасилитатора – аз обикновено предлагам да изработим съвместно правила на диалога. Те целят да направят процеса по-ефективен, а за да са работещи, трябва да са приети от всички. Те са елементарни, но безкрайно важни. Ето как може да изглежда сборът от правила, които аз записвам с големи букви /например на дъска или хартия/ и гледам да поставя на видно място, така че да се виждат от всички. Знам, че в последствие често ще ни се налага да ги припомним. Ето някои от правилата, които може би ще намерите за полезни:

1. Да се изслушваме
2. Да не се прекъсваме
3. Да не употребяваме обидни думи
4. Да не повишаваме тон
5. Да спазваме тези правила.

Изглеждат елементарни, нали? Но само изглеждат така. Още при първия си опит като фасилитатор ще се уверите колко е трудно да бъдат спазвани.

След изработването на този документ, който понякога предлагам на страните да нарекат “Нашите правила” или “Правила на нашия диалог” – защото това е наистина документ, който ще регламентира нашите отношения по време на срещата – предлагам на страните да направят предложения за процедурата. Процедурата е важен момент във фасилитирането, защото тя определя начинът, по който ще се случват нещата. Детайлите на процедурата включват: кой ще започне; как ще продължим; по колко минути ще говорим; какво ще стане, ако диалогът се окаже в задънена улица; как ще се формулират предложенията, как ще се изготви споразумението и разбира се, какъв ще бъде дневният ред.

В началото страните обикновено се обръщат към фасилитатора. С течение на времето обаче той все по-решително трябва да ги пренасочва към директен разговор, като постепенно се оттегля. Ако вие като фасилитатор установите, че диалогът върви, моят съвет е да не се намесвате в него. Колкото по-бързо страните установят, че могат без вас, толкова по-добре сте си свършили работата. Вече знаем, че фасилитаторът няма за цел да контролира диалога.

Фасилитаторът е само човек, който строи мостове между хората.

ОСЕМ СТЪПКИ ЗА ЕФЕКТИВНО РАЗРЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТИ

(по Дъдли Уикс)

1. Създайте партньорска атмосфера
2. Изяснете възприятията
3. Фокусирайте се върху индивидуалните и споделените нужди
4. Създайте споделена позитивна власт
5. Фокусирайте се върху настоящето и бъдещето, поучете се от миналото
6. Създайте опции
7. Направете малките неща, които могат да се направят незабавно
8. Сключете взаимноизгодни споразумения

ИНСТРУМЕНТ НА ТОМАС -КИЛМАН

Инструкции

Представете си ситуации, в които вашите желания са различни от тези на другия човек. Как обикновено реагирате в такива ситуации?

На следващите страници са дадени двойки съждения, описващи възможни поведенчески реакции. Моля, заградете А или Б съобразно това, кое от двете отговаря повече на характеристиките на вашето собствено поведение

В много случаи нито съждение А, нито съждение Б са типични за вашето поведение; моля, изберете онази реакция, която е по-вероятна за вас.

1.
А. Има моменти, в които оставям другите да поемат отговорност за разрешаването на проблема
Б. Вместо да преговарям за нещата, върху които имаме несъгласие, аз се опитвам да акцентирам на онези, върху които и двамата сме съгласни.
2.
А. Опитвам се да намеря компромисно решение.
Б. Опитвам се да се съсредоточа върху интересите на другата страна
3.
А. Обикновено съм настойчив в преследването на моите цели.
Б. Мога да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя нашето отношение.
4.
А. Опитвам се да намеря компромисно решение.
Б. Понякога жертвам собствените си желания заради желанията на другия.
5.
А. Постоянно търся помощта на другия в постигането на решението.
Б. Опитвам се да направя необходимото за да се избегне ненужното напрежение.
6.
А. Опитвам се да не си създавам неприятности
Б. Опитвам се да си извоювам позиция.
7.
А. Опитвам се да отложам проблема за когато имам свободно време, за да го обмисля.
Б. Правя компромис по някои пунктове, в замяна на компромис по други.
8.
А. Обикновено съм настойчив в преследването на моите цели
Б. Опитвам се да разбера всички интереси и проблеми още в началото.
9.
А. Смятам, че не винаги трябва да се притесняваме от различията.
Б. Правя определени усилия да убедя другите в моята правота
- 10.

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- А. Настойчив съм в преследването на моите цели.
Б. Опитвам се да намеря компромисно решение.
11.
А. Опитвам се да разбера всички интереси и проблеми още в началото.
Б. Мога да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя нашето отношение.
12.
А. Понякога избягвам да заемам позиция, която би създавала спор.
Б. Ще оставя другите да си имат собствена позиция ако и те ме оставят аз да имам своя.
13.
А. Предлагам междинна позиция
Б. Настоявам на своята позиция
14.
А. Казвам на другия моите идеи и питам за неговите.
Б. Опитвам се да покажа на другия логиката и ползите от моята позиция.
15.
А. Мога да се опитам да успокоя чувствата на другия и да запазя нашето отношение.
Б. Опитвам се да направя необходимото за избягване на напрежението.
16.
А. Опитвам се да не наранявам чувствата на другия.
Б. Опитвам се да убедя другия в достойнствата на моята позиция.
17.
А. Обикновено съм настойчив в преследването на моите цели.
Б. Опитвам се да направя необходимото за избягване на напрежението.
18.
А. Ако това прави другите щастливи, мога да ги оставя да запазят своите възгледи.
Б. Ще оставя другите да запазят някои свои позиции, ако те ме оставят да запазя някои мои.
19.
А. Опитвам се да разбера всички интереси и проблеми още в началото.
Б. Опитвам се да отложам проблема за когато имам свободно време, за да го обмисля.
20.
А. Опитвам се незабавно да се заема с нашите различия.
Б. Опитвам се да намеря справедлива комбинация от печалби и загуби за двама ни.
21.
А. При преговори се опитвам да взема предвид желанията на другия.
Б. Винаги пристъпвам към директна дискусия на проблема.
22.
А. Опитвам се да намеря средна позиция между моята и на другия.
Б. Изразявам моите желания.
23.
А. Много често се стремя всички наши желания да бъдат задоволени.
Б. Има случаи, в които оставям другите да поемат отговорност за разрешаването на проблема.
- 24.

ИНСТИТУТ
ОТВОРЕНО
ОБЩЕСТВО
СОФИЯ

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Център Амалипе

А. Ако позицията на другия изглежда много важна за него, бих се опитал да отговоря на неговите желания.

Б. Опитвам се да склоня другия на компромис.

25.

А. Опитвам се да покажа на другия логиката и ползите от моята позиция.

Б. При преговори се опитвам да взема предвид желанията на другия.

26.

А. Предлагам междинна позиция

Б. Почти винаги се стремя да удовлетвори всички наши желания.

27.

А. Понякога избягвам да заемам позиция, която би създавала спор.

Б. Ако това прави другите щастливи, мога да ги оставя да запазят своите възгледи.

28.

А. Обикновено съм настойчив в преследването на моите цели.

Б. Обикновено търся помощта на другия при намирането на решението.

29.

А. Предлагам междинна позиция.

Б. Смятам, че не винаги трябва да се притесняваме от различията.

30.

А. Опитвам се да не наранявам чувствата на другия.

Б. Винаги споделям проблема с другия, така че да можем да работим върху него.

Резултати

Моля, заградете буквите, които сте заградили при отговорите във въпросника.

1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А		Б	
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А
	Конкурентен	Кооперативен	Компромисен	Избягващ	Приспособяващ

Комуникиране чрез медиите

Communication strategy

RHSP Programme Bulgaria, Academic Year 2010/2011
ProMedia

1. Основна цел

Включване на повече млади роми в Програмата и в медицинската професия;
Подобряване на имиджа на ромската общност;
По-добро здравеопазване за ромите в България.

2. Конкретни цели

- Да се повиши информираността сред завършващите училище, както и сред младите ромски студенти по медицина през учебната 2010/2011 год., а също и сред завършилите средно и по-високо образование и техните родители за възможностите да кандидатстват за целогодишни стипендии за млади роми, решили да учат медицина;
- Да се усъвършенства постигнатото при кампанията от 2009/2010 година и да се засили представянето на успехите на стирендиантите;
- Да се работи за преодоляване на негативните стереотипи за образователните и интелектуални възможности на младите роми;
- Да се стимулира подкрепата на партньарски организации – академични и държавни – за ефективното изпълнение на стирендиантската програма;
- Да се изградят и наложат позитивни модели за професионална реализация на хора от ромски произход;
- Да се повиши информираността за предизвикателствата, свързани с предоставяне на равен достъп до качествени здравни услуги на ромското население;
- Да се популяризират целите и постиженията на Програмата RHSP.

3. Основни послания:

- Търсят се: лекари от гетото. Посланието има за цел да популяризира престижната лекарска професия сред **младите роми**, като им помогне да разберат, че да учат медицина е напълно осъществимо с помощта и финансовата подкрепа „Стипендиантската програма за студенти по медицина и специализанти от ромски произход”;
- Медицината е вече достъпна. Посланието е насочено главно към **младия ромски елит** – хора със сравнително по-добри образователни перспективи, които са стояли настрана от възможността да учат медицина поради финансови и други съображения;

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- Бъдещи ромски лекари, започнали от „нула“ Посланието е към **масовата аудитория** и цели да съдейства за изграждане на по-добър имидж на ромската общност, както и да формира позитивни примери за подражание сред ромите;
- Колкото по-достъпна е медицинската професия за ромите, толкова по – достъпно ще бъде и качествено здравеопазване за ромската общност. Посланието е насочено към **специализирани аудитории** – академични и правителствени институции и цели да съдейства за засилване на тяхната подкрепа за инициативата.

4. Целеви групи:

- Завършващи през тази година училище и млади роми със средно и по-високо образование; родители на ученици и студенти, отговарящи на условията за кандидатстване за стипендии;
- Настоящи стипендианти;
- Завършили специалности, свързани с медицинската професия – медицински сестри, специализирали химия, биология и др.
- Ромската общност, като цяло;
- Хора, свързани със здравеопазването;
- Ректори, декани и преподаватели в медицински колежи и университети;
- Правителствени институции – Министерство на здравеопазването, Министерство на образованието и т.н.
- Масовата аудитория - цялата общественост

5. Комуникационни канали:

- За **завършващи през тази година** училище и млади роми със средно и по-високо образование; родители на ученици и студенти, отговарящи на условията за кандидатстване за стипендии – пряко разпространение на печатни материали (листовки, дипляни), преки контакти по места, разпространение на плакати в училища, Internet
- За **завършили специалности, свързани с медицинската професия** – медицински сестри, специализирали химия, биология и др. – Internet, директна поща, специализирани списания и други периодични издания
- За **ромската общност**, като цяло: местни информационни кампании в предварително селектирани райони; посредничество на преподаватели по химия/биология и директори на училища с преимуществено ромски и смесени класове;
- За **хора, свързани със здравеопазването** – директни контакти, писма

- За **ректори, декани и преподаватели** в медицински колежи и университети – лични срещи, директни контактир писма, специализирани списания и други периодични издания;
- За **държавни институции** – срещи
- За **масовата аудитория** – публикации в пресата, радио и телевизионни новинарски и други предавания – чрез средствата за масова информация

6. Конкретни дейности

Компонент – Публично представяне на Програмата:

Основната цел на стартиралата през 2009 година Програма е подобряване на предоставянето на здравни грижи на намиращи се в неравностойно положение представители на ромската общност у нас и преодоляване на дискриминацията в системата на здравеопазването.

Наред с това, или по-скоро - като важно средство за постигане на тези цели, е създаване на условия и представяне на достойни примери за подражание, които да мотивират младите роми да се насочат към кариера в здравеопазването. И това е може би най-важният елемент, залегнал в разработената стратегия по компонент „Публичност”, за която като партньор в проекта, работи ПроМедия.

Комуникационната стратегия съдейства за постигане на основните цели - подобряване на качеството на предоставяните здравни услуги и интеграция на младите роми в медицинската професия. Наред с предвидените конкретни дейности за инфирмационно обезпечаване на проекта – създаване и разпространение на информационни и печатни материали и конкретни послания към определените различни целеви групи, тя цели да изведе и популяризира, както сред общността, така и пред обществото ценни примери, достойни за подражание. Така тя ще съдейства за издигане на самочувствието и подобряване на имиджа на ромската общност в България.

В този смисъл, ролята на онези от вас, които ще бъдат селектирани от специално създадения за целите на Програмата - Национален комитет за подбор на кандидатите стипендианти е от изключително значение. Затова вие ще преминете специализирано обучение, което ще ви помогне чрез предоставяне на здравни услуги в райони с преобладаващо ромско население, да работите от една страна за приобщаване и включване на хората в системата на здравеопазване, а от друга – за повишаване на тяхното самочувствие и мотивация като пълноценни български граждани.

Вашата подготовка ще включва изграждане на умения, свързани с развитие на личността, осведоменост по отношение на правото на достъп до здравеопазване, законодателство за защита срещу дискриминацията, елементи от съответното българско и европейско право.

Според Стратегията на компонент „Публичност” именно вие ще бъдете посланици както на идеите, залегнали в основата на Проекта, така и на своята общност – пред българското общество.

С това вие, бъдещи стипендианти, ще направите възможно постепенното приобщаване на представителите на ромската общност в неравностойно положение, ще съдействате за преодоляване на съществуващите дискриминационни практики и нагласи.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОЗИТИВНИ ОТНОШЕНИЯ С МЕДИИТЕ

/Материалите са по наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

Много организации не харесват медиите, като обвиняват журналистите за това, че „търсят сензации” или „изопачават фактите”.

Журналистите, от своя страна, понякога се чувстват манипулирани. Защо? Защото организациите очевидно очакват от тях да дават „пълна гласност” на въпросите, които не винаги са толкова ценни като новина. В същото време, журналистите са обвинявани в проявяване на „негативно отношение”, когато задават въпроси, които читателите, слушателите или зрителите биха искали да попитат!

Понякога това е непечеливша ситуация.

Но каквото и да е емоционалното ни чувство на безсилие, ние **имаме нужда от медиите и медиите имат нужда от нас**. По някакъв начин всички ние трябва да намерим начин да работим заедно по – конструктивно – да изградим позитивна, професионална връзка, основана на уважение.

Първо, трябва да разберем **какво искат журналистите**.

Отговорът е прост: те искат **новини**. Как да се научим да откриваме и разпознаваме новината в нашите истории?

Ако започнем да мислим като журналист, това се оказва не чак толкова сложно.

Добрият журналист знае, че когато пише статия, трябва да си отговори на два въпроса:

1. Какво се случва?

2. И какво от това?

Вторият въпрос е по важен, защото той определя облика на новината.

Сега вече разбираме от какво имат нужда журналистите. Но как да започнем да изграждаме позитивни отношения с медиите?! Ето някои насоки:

- Създайте тясна група от журналисти, с които бихте могли да работите: от печата, радиото и телевизията. Научете **кога** е най – подходящо да им се обаждате (журналистите имат свободно време преди крайните си срокове). Също така можете да ги каните често на кафе, да се срещате с тях, за да ги информирате какво правите, какво планирате да направите.
- Ако имате добро отразяване на новина, обадете се на журналиста, за да му благодарите.
- Ако нямате, решете как да се справите с това. Дали си струва да вдигнете шум и после да се оплачете на редактора?! А можете ли да намерите по – дипломатичен начин, за да се оплачете – без да си създавате постоянни врагове?
- Не търсете просто медийно присъствие за събития или кампании: мислете мащабно. Дали Вашият местен вестник приема половин мнение?! Предложете да напишете статия за настоящата Ви кампания или използвайте страницата „Писма до редактора” по пълноценно.
- Бъдете предвидливи и действайте! Не чакайте медиите да Ви доближат; поемете инициатива. Преди това, обаче, уверете се, че не им губите времето! С други думи, уверете се, че имате ценна новина, която да предложите!

ЗАПОМНЕТЕ: Здравето е сложна тема. Терминологията често е трудна за разбиране. Съществуват много абривиатури и много трудни медицински понятия.

Журналистите работят под голямо напрежение. Обикновено те нямат време да правят проучвания. Това е причината, поради която те често имат погрешни представи по здравните въпроси. Понякога, журналистите използват езика на сензациите, когато пишат по темата, защото мислят, че това ще звучи по-„интересно”.

Като комуникатори, ние имаме нужда да *разберем* трудностите, които срещат журналистите, за да можем да им *помогнем* да станат по – големи професионалисти и по – отговорни към дадената тема.

Ние самите трябва да бъдем добър пример, което означава, че когато говорим с медиите по нашите въпроси, трябва да сме **по-ясни и точни**. Също така трябва да имаме по-сложната информация на хартиен носител (като брошура или снимков фактов материал), за да могат журналистите да го прилагат за прецизност и уточняване.

Ето малко ДОПЪЛНИТЕЛНИ насоки, за да Ви помогнат да изградите по – добри взаимоотношения с журналист, който Ви интервюира:

НЕ КАЗВАЙТЕ:

"Искам да видя списъка с въпросите, които ще ме попитате".

ЗАЩО НЕ?

Журналистът ще почувства, че се опитвате да го цензурирате или ограничите. Журналистите усилено опитват да бъдат независими. Вие трябва да разберете това.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА КАЖЕТЕ ВМЕСТО ТОВА?

"Бихте ли ми казали въпросите, които Ви интересуват по – специално? Тогава бих могла/могъл да подготвя информацията, която Ви е нужна."

НЕ КАЗВАЙТЕ:

"Ще се съглася на интервю, само ако ми покажете какво сте написали преди да го пуснете в печат"

ЗАЩО НЕ?

Отново, изглежда, че Вие се опитвате да контролирате това, което ще напише журналиста. Как бихте се почувствали ВИЕ, ако ВИЕ бяхте журналист и някой се отнася с Вас по този начин?

КАКВО МОЖЕТЕ ДА КАЖЕТЕ ВМЕСТО ТОВА?

В края на интервюто: *"Благодаря за Вашия интерес. Моля, чувствайте се свободен да ми се обадите по – късно, ако се нуждаете от повече информация или ако искате да изясним някое от обсъдените неща. По всяко време можете да ми се обадите на този номер".*

ОЩЕ ЕДНА НАСОКА: Журналистът изглежда ли напълно объркан? Притеснявате ли се, че той или тя не разбира важна информация или въпрос? Не ги карайте да се чувстват глупаво! Вместо това, кажете нещо подобно:

"Хората често смятат туберкулозата за доста объркваща. Ето най – важните точки, които бихме искали хората да разберат...."

Уверете се, че имате под ръка написани материали (брошури или снимков фактов материал), за да го дадете на журналиста, което би могло да му изясни въпроси или информация.

Още малко идеи от здравни комуникатори:

- Няма нужда да „подкупвате” журналистите да разкажат историята Ви.
- Не се свързвайте с журналистите само тогава, когато искате конкретна история да бъде разказана. Поддържайте каналите на

общуване отворени: например, като се включите в местното си радио, за да се представите.

- Особено за телевизията, научете се как да давате истински силен 30 секунден коментар, дори 20' секунден е по – добре! Подгответе думите си, за да може да го кажете уверено и силно.
- Медиите обичат ИСТОРИИТЕ ЗА УСПЕХА – не само истории за „жертви“!
- Обученията не са интересен материал за новини, но човешките истории са. Но едно обучение може да осигури на медиите *добра почва* за по - дълбока история.
- Ако поканите „важни хора“ на събитие, уверете се, че са подходящи и че няма да „отвлекат“ Вашето събитие за тяхна сметка!
- Ако правите прес брийфинг, уверете се, че сте подготвили ясно, кратко и информативно прессъобщение, което да поднесете на журналистите, които присъстват.

МЕДИЙНИ КАМПАНИИ

/Материалите са по наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

Преди да можете да направите ефективна медийна кампания, Вие трябва да разберете Вашите местни медии, както и какво мислят те за вас. Пробвайте своето познание като отговорите на следните въпроси:

- 1) Кои радиостанции са достъпни до Вас? Кой слуша тези радиостанции?
- 2) Кой е човекът, който Ви свързва с радиото?
- 3) Кои честоти на радиостанциите осигуряват възможност за реклама? Кои радио програми не сте пробвали?
- 4) Относно местното радио, кой е връзката ви с него?
- 5) Кои телевизионни програми сте използвали / бихте могли да използвате?
- 6) Избройте вестниците и списанията, които са Ви достъпни. Кой е Вашият човек за връзка с тях?
- 7) Познавате ли човека за контакти, с когото да се свържете в националната медийна агенция?

- 8) Каква мислите, че е представата на медиите за Вас/Вашата група/Вашата организация? Защо? Как бихте искали да промените това?

Когато можете да отговорите на тези въпроси, тогава може да започнете да планирате своята кампания.

1. Идентифицирайте Вашата **ЦЕЛ** – каква информация искате да предадете? Какво искате вашата публика да направи с тази информация? Искате да променят възгледите си ли? Или да предприемат нещо друго?!
2. Определете своята **целева публика**. Защо биха могли да не са отворени за Вашето послание? Как можем да ги убедим да ни слушат?
3. Определете своите **ключови теми и** мислете над това да звучи като **новина**: „кукичката”, която да привлече интереса на журналистите.
4. Определете кои медии искате Вие да **привлечете, как и кога**.
5. Открийте **ЧОВЕШКОТО ЛИЦЕ** в историята си – истинските примери ще съживят историята Ви.
6. Помислете за **факти и доказателства**, които да подкрепят Вашето послание.
7. Помислете за ключови **фрази и послания**, които да помогнат на хората да запомнят Вашето послание.
8. Погледнете в **миналите публикации на медията**. Били ли са някога **изопачени** или **представени по погрешен начин** в миналото от съответната медия? Нуждаете ли се от контрол над това? **Как? Каква?**
9. Бъдете подготвени да отговаряте на враждебни хора със спокоен, уравновесен тон.
10. Преди да направите интервю, проиграйте какво ще говорите, но с колега. Дори можете да ползвате ролева игра за това, като помолите свой колега да бъде журналист.

ЗАПОМНЕТЕ:

Ние можем да използваме различни възможности, за да предадем посланията си – особено международните празнични дни (денят на жената). Ние трябва и да сме подготвени. Журналистите могат да ни се обадят за малък коментар... Подготвени ли сме да им отговорим?!

ПИСАНЕ НА ПРЕС - СЪОБЩЕНИЯ

/Материалите са по наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

Ето и нещо, което може би не бихте искали да чуете: 90% от всички прес - съобщения завършват в кошчето за боклук! Защо? Защото често организациите объркват ценните, с тези истории, в които няма новина. Те забравят да се съобразят с това, от което се нуждаят журналистите. Това е жалко, защото ако пишете наистина ДОБРО прес - съобщение, може да откриете, че е пуснато и то без някакви големи промени по него. Има изказвания от журналисти за това, какво **харесват те** и какво **не харесват** относно прес - съобщенията, които получават.

A. КАКВО НЕ ХАРЕСВАТ ЖУРНАЛИСТИТЕ:

- Прес-съобщенията понякога са прекалено дълги – една страница е достатъчна.
- Прес-съобщенията не пристигат навреме при журналистите, за да ги публикуват в срок.
- Има прекалено много ЖАРГОН(объркваща терминология).
- Прес-съобщенията не пристигат на място достатъчно бързо.
- Хората забравят да сложат информация за **важни детайли** (като време, дата, място на срещата и др.)
- Хората понякога забравят да оставят повече от един телефонен номер за контакти: често е трудно да се свържеш с офис телефони.
- Хората често объркват ‘ценните’ истории с ‘журналистически ценните историята’! Тогава се опитват да накарат журналистите да се чувстват виновни, ако не отразят историята.
- Повечето от прес-съобщенията не отразяват НОВИНА.
- Хората не мислят за различните нужди на СЕДМИЧНАТА и ДНЕВНА преса, или пък за нуждите на един НАЦИОНАЛЕН вестник.

B. КАКВО ХАРЕСВАТ ЖУРНАЛИСТИТЕ

- Журналистите харесват ЦИТАТИ в прес-съобщенията – може и да не ги използват, но поне имат възможност да го сторят.
- Добре е да дадете снимки от хубави, успешни моменти – или поне тези, които вече са налице.
- Ако е подходящо, предложете хора, които биха могли да бъдат интервюирани (журналистите може да поискат да напишат подробности).
- **ПОДДЪРЖАЙТЕ ЧЕСТИ ТЕЛЕФОННИ РАЗГОВОРИ!** Но не се отказвайте, ако журналистите нямат време, за да разговарят с Вас.

Журналистът често се опитва да победи времето. Разберете кога МОГАТ да разговарят с Вас.

- Вземете под внимание включването на фактология във Вашето прес – съобщение – където е подходящо.
- **Поддържайте и обновявайте** листа си с медийни контакти... изглежда непрофесионално, ако продължавате да пращате съобщения до някой, който вече не е на тази работа!

ЗАПОМНЕТЕ:

- Прес-съобщенията могат да бъдат ефективен начин да позволим на медиите да знаят нещо, което искаме да разпространим – но то трябва да бъде **КРАТКО, ЦЕННОСТНО КАТО НОВИНА И ЯСНО**.
- Много внимателно трябва да преценим **КОЛКО** медийно внимание всъщност искаме - не всички медийни реклами са полезни.
- Понякога е по – добре да намерим други начини, за да предадем посланията си: като директна комуникация с целевата ни аудитория.
- Ако медията разбере историята ни „погрешно”, трябва да решим дали да отговорим или не – дали да поправим този проблем, или да го игнорираме, за да **НЕ** привличаме допълнително внимание?

ТЕЛЕВИЗИОННИ ИНТЕРВЮТА

/Материалите са по наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

Ето и някои съвети от други здравни комуникатори за това как да се справим на телевизионно интервю. Какво мислите Вие за техните идеи?

"Не бива да се опитваме да звучим като експерти или „големи хора” , а просто приятелски".

"Има различни видове усмивки, така че дори да говорим за нещо сериозно, все пак трябва да предложим на слушателя усмивка за утеха или съчувствие, за да отворим сърцата им."

"Можем да говорим за нашия собствен опит, без наистина да идентифицираме себе си. Можем да кажем, например: 'Познавам жена, която се депресираща толкова много, след като разбра, че е серопозитивна, че се опита да се самоубие.

Е, това беше преди три години, а днес, тази жена управлява група за самопомощ за други хора от нейната общност, живеещи с ХИВ/СПИН.” Ние наистина говорим за себе си, но по някакъв начин това запазва анонимността ни.”

ЕТО И НЯКОЛКО ОСНОВНИ НАСОКИ:

- Не хабете думи – **изказвайте се кратко и просто.**
- Говорете **ясни и позитивни изречения.** Опитайте се да не сте негативни.
- Представете си, че говорите на **ЕДИН зрител** и направете изказването истинско за нея или за него.
- Избягвайте безсмислени статистики. Вместо това, намерете **човешката страна на въпроса.**
- Опитайте се да не звучите като „експерт” или „официално”. Запазете **приятелски и професионален тон.** Вие винаги трябва да излъчвате представата за Вашата **ОРГАНИЗАЦИЯ** във всичко, което казвате от нейно име.
- Ако сте **нервни**, поемете дълбоко въздух и успокойте вратът и раменете си.
- Когато свършите, **спрете! Ако е необходимо, журналистът ще Ви зададе и друг въпрос.**

ЗАДЪЛБОЧЕНИ ИНТЕРВЮТА:

- Преди да започнете, помолете журналиста да Ви каже **накратко** какво тя или той искат от Вас. (колко дълго искат да продължи интервюто? Какви основни теми биха искали да обхванат?). Не очаквайте журналиста да Ви осигури листа с въпросите – това не е тяхната работа!
- Преди да започнете, помислете за **КЛЮЧОВИТЕ послания**, които бихте искали да предадете – дори ако не са Ви зададени точно въпросите, които сте искали. **НИКОГА** не опитвайте да предавате повече от три послания: публиката Ви няма да е в състояние да ги запомни!
- Ако журналистът не Ви зададе въпросите, които бихте искали, **внимателно насочете разговора** така, че да можете да отбележите ключовите си въпроси.
- **Не се ядосвайте** ако журналистът задава трудни или предизвикателни въпроси; това е нещото, което те трябва да правят, а това не значи, че Вие сте на „противоположни страни”.
- Непрекъснато си припомняйте за **„Вашия един специален зрител”** и говорете на него или нея – дори, ако отговаряте на въпроси на журналиста.
- **СПОКОЙНО** – Вие сте тук, за да общувате!

ЗАПОМНЕТЕ: когато се подготвяте за интервю, помислете за въпросите, които **НЕ БИХТЕ ИСКАЛИ** журналистът да Ви зададе! Преди самото интервю, упражнете се как да отговорите на тези въпроси, за да звучите спокойно и професионално.

ЗАПОМНЕТЕ: Камерите понякога са жестоки. Ако сте неспокойни, зрителите няма да могат да се фокусират над посланието Ви. Вашето появяване може да е ключът към успеха или провала.

Ето няколко съвета, които да помогнат да изглеждате професионално и спокойно по телевизията:

- **Не носете нищо искрящо** – избягвайте много ярките цветове, големи шарки, райета и разсейващи вниманието бижута (които отразяват светлината).
- **Белите дрехи** могат да причинят **проблеми**.
- **Не носете слънчеви очила** – карат Ви да изглеждате злобно.
- Ако сте интервюирани в **студио**, помнете, че светлините са много **горещи**. Носете нещо, което няма да Ви накара да се изпотите.
- Запомнете: **‘Гърбът ми е дълъг и широк’**
- **Никога не изглеждайте отегчени** – дори, когато наистина сте!
- Гледайте интервюиращия в **очите** – и не се страхувайте да се усмихнете или да жестикулирате, когато е нормално да го направите. **Избягвайте широко разперените жестове**, които може да Ви накарат да изглеждате недостойно.
- Бъдете **естествени, топли и човешки**. Не се опитвайте да впечатлявате, а по скоро се концентрирайте над възможно най – **опростено себеизразяване**.

ПОСЛАНИЕ

/Материалите са по наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

Запомнете: **ЗЛАТНОТО ПОСЛАНИЕ** е вид послание, което Вие можете (би трябвало) да повтаряте колкото се може по – често – винаги, когато имате възможност за това! Те могат да са: (1)**Осведомителни** послания, които **ВИНАГИ** можем да повтаряме; (2) Послания за поправка на **„погрешните представи“**; (3) Послания за **нещата, които искаме да направим/променим СЕГА** (застъпнически послания).

Добре е ако различни активисти и организации, работещи по въпросите за здравето на ромите са съгласни със същите Златни послания, така, че хората да чуват тези послания от различни организации и гласове!

Златните послания би трябвало да **са простички** и **лесно запомнящи** се. Те също така би трябвало да отговарят на интересите на Вашата „целева група“.

Пример:

“Ако си мислите, че имате полово предаваща се болест, съвсем нормално е да се чувствате изплашени. Но само опитайте да поговорите с лекар или с приятел, на когото вярвате! Животът Ви е ценен: за Вас и Вашето семейство!”

Понякога организациите си служат по скоро със „студени“ думи, за да опишат хората, за които работят: Като например, думи като – „клиенти“, „ползватели“ или „бенефициенти“.

Думи като тези не са ни полезни. Защо? Защото те ни карат да забравим, че общуваме с **човешки същества** : хора, които имат свои собствени идеи – много свой опит и мъдрост.

Истинската комуникация е двупосочен процес. Това не е просто говорене, а също и слушане както една традиционна пословица казва:

'Имаме две уши и само една уста, така че би трябвало да слушаме два пъти повече, отколкото да говорим !'

Когато общуваме, не е достатъчно да имаме добро и ясно послание. Трябва да си зададем и следните въпроси:

- Доколко хората са готови да получат нашето послание?
- Какви предходни познания имат те?
- Кое може да блокира или предотврати да са отворени за нашето послание?
- Какво може да ги убеди да ни слушат?

ЗАПОМНЕТЕ: ние искаме да **използваме** медиите, за да **достигнем до хората**, които имат най-голямо значение за нас. Затова, преди да създадем нашето послание, ние трябва да разберем какво хората вече чувстват, от какво се нуждаят и какво знаят.

"Слушането - дълбоко, цялостно и активно - е критическо; това значи задаване на въпрос, запазване на мълчание и работейки да чуеш какво човекът, с когото говориш се опитва да ти каже."⁸

КАКВО МИСЛИТЕ ЗА ИДЕИТЕ ПО ДОЛУ ?

- Общуването не е просто това, КАКВО ние казваме, но и КАК го казваме! - Езикът на тялото е важна част от това.
- Първо имаме нужда да се почувстваме УВЕРЕНИ и СИГУРНИ - тогава наистина можем да бъдем ОТВОРЕНИ за другите. Когато сме отворени за другите, ние можем да „разчетем сигналите“, които аудиторията ни дава. Можем да видим дали са заинтересовани, объркани, доскучало ли им е или пък са вдъхновени и можем да отговорим адекватно.
- Езикът на тялото е КЛЮЧЪТ към успешното общуване - хората несъзнателно се копират един други. Това може да е добро или лошо. Така, ако *общуваният* изглежда (звучи) нервен и объркан, хората не биха приели посланията или информацията сериозно.

Предаване на посланието: лист за проверка

Ето и един лист за проверка, за да Ви помогне да планирате ефективно начините да разгласите Вашите послания. Използвайте чеклиста, когато обсъждате комуникационните стратегии на Вашата организация.

КАКВО

Какво е основното послание, което искаме да предадем?

Какво ще убеди хората да приемат посланието?

Какво искаме да направят хората, или да знаят, след като са чули нашето послание? (например: да разберат правата си като пациенти, когато посещават лекар? Да променят сексуалното си поведение, за да могат да предотвратят пренасяне на ХИВ/СПИН? Да се спре дискриминирането на ромските жени, които са бременни?)

ЗАЩО

Защо искаме хората да приемат нашето послание?

Защо хората може и да НЕ искат да приемат посланието ни?

КОЙ

Коя е нашата целева аудитория?

Кого най – обичат да слушат те? (Някой от нашата организация ли е? Някой от тяхната общност? Някой неформален лидер, известен певец!?)

КАК

Как ще изпратим посланието си? Статия във вестника? Обучение или обществен семинар? Плакат? Брошура или бюлетин? Чрез пиеса или специална песен? Използвайки традиционната култура?

КЪДЕ

Къде да идем да дадем посланието си? В радио станция? Във вестника? В гимназията? Женско НПО? Нощен клуб?

КОГА

Кога ще изпратим посланието си? Кога хората ще бъдат най – готови и отворени да го чуят? Ако подготвяме пиеса за жените на пазара, дали би било по добре да бъде сутринта или следобед, когато вече прибират стоките? Ако правим радио шоу за тийнейджъри, кога биха го слушали те?

И ... мислили ли сте да използвате Интернет по-ефективно? Има много възможности!

Умения за вербално общуване

/Материалите са от наръчника на Фиона Лойд
“Посланици на здравните въпроси на ромските жени/

"Нашето общуване ще бъде ефективно само, когато хората желаят да чуят нашите послания; ако са отворени към нас и ако ни вярват. Това ще бъде възможно само тогава, когато ние се отворим към тях и общуваме от сърце към сърце. Но не можем да бъдем отворени, ако самите ние имаме в себе си тревоги или стрес. За това ние трябва да научим как да освободим негативната енергия и чувството на неспособност – и как да превърнем нашия гняв в борба за промяна."⁹

⁹ Comment by PLWHA communicator

Световните най-добри комуникатори имат нещо много важно: способността да накарат публиката да се идентифицира с тяхното послание – и да го запомни.

КАК ДА ГО НАПРАВИМ?

1. Давайте **човешка гледна точка** или **човешко „лице“**, вместо сложни статистики.

Например, представете си, че здравно НПО прави кампания против холерата. Вие искате хората да разберат, че холерата наистина е опасна – прибавете това, че болестта може да засегне и тях, ако не вземат необходимите предпазни мерки.

Не казвайте: '20% от населението вероятно са в риск от холера през този дъждовен сезон'

Вместо това кажете: 'Помислете за 4-ма души, които познавате. Един от тях може да заболее от холера през този дъждовен сезон. Това дори може да се случи на Вас!'

Сега имате цялото внимание на слушателя си. Той или тя е готова да получи Вашето послание. .

2. Повтаряйте **ключови думи** и **ключови идеи**.

Ако искате публиката Ви да запомни важна информация, повтаряйте тази информация – ЧЕСТО! Използвайте прост, ясен език, за да изразите ключови идеи.

3. Задавайте **въпроси!**

Когато задавате въпрос, Вашите слушатели незабавно се свързват с Вас. Те започват да свързват това, което казвате с техния собствен опит. Въпросите отварят умът и подсилват взаимодействието между Вас и хората, на които говорите. Например: "Когато мислите за някой, който живее с ХИВ/СПИН, каква картина Ви идва наум?"

4. **Мотивирайте** хората без да „проповядвате“ или да звучите „умно“.

Добрите комуникатори никога не слагат себе си пред слушателите си. Вместо това, те говорят с тях на **същото ниво**.

'Когато говорите с хората, опитвайте се да **споделяте идеи** с тях – не им казвайте какво трябва да правят! Отидете при тях с уважение: като някой, който

*разбира техните проблеми. Смейте се с тях, заедно пейте песни, хранете се заедно. По този начин, Вие ставате като брат или сестра.*¹⁰

Ето някои въпроси, които хората често задават за вербалното общуване:

КАК МОГА ДА СЕ ПОЧУВСТВАМ ПО УВЕРЕН?

Опитайте да си повтаряте тази лесна „рецепта за релаксация”¹¹. Оставете тялото си да отговори на думите:

- Гърбът ми е дълъг и широк
- Вратът ми е свободен
- Раменете ми са свободни
- Мога да почувствам как главата ми се издължава извън тялото ми
- Мога да почувствам как столът (земята) ме крепят.

КАК МОГА ДА ОСТАНА СПОКОЕН, КОГАТО НЯКОЙ Е АГРЕСИВЕН ИЛИ ЕМОЦИОНАЛЕН?

Поемете дълбоко въздух и се опитайте да останете спокоен. Не преборвайте агресията с агресия: по този начин само ще звучите негативно или отбранително. Приемете емоцията на другите и след това им покажете, че искате да разберете нещата от тяхната гледна точка. Хората често звучат ядосани, а всъщност те страдат от травма или емоционална болка. „Обуйте техните обувки”(поставете се на тяхното място), без да ги съдите:

ПРИМЕР

'Усещам, че таиш силни чувства за това. Можеш ли да ми помогнеш да разбера *ЗАЩО* се чувстваш по този начин?'

КАК МОГА ДА ИЗПОЛЗВАМ ЕЗИКА НА ТЯЛОТО ПО – ПОЗИТИВНО ?

Езикът на тялото е различен, в зависимост от културната принадлежност и социалното обкръжение. Ето малко примери за **негативен** език на тялото. Уверете се, че тези примери не се отнасят за Вас!

¹⁰ Indonesian conflict resolution trainer

¹¹ Adapted from 'Your Voice and How to Use it' by Cicely Berry (Virgin Books, 1994)

- **Затворен език на тялото** – който не предразполага другите за общуване, който изолира другите хора (кръстосани ръце/ неосъществяване на зрителен контакт).
- **Заплашителен език на тялото** – когато един човек нахлува в личното пространство на друг, приближавайки го прекалено или използвайки агресивни жестове.
- **Нестабилен (несигурен) език на тялото** – който показва страх, липса на увереност и нежелание за включване в общуването (наведена глава, отдръпване настрани, вероятно нежелание да срещне погледа на други хора, макар, че това може да е различно според културната принадлежност).

Какъв тип език на тялото да усъвършенстваме ние?!

- **Открит (отворен) език на тялото** – който предлага приятелско отношение и желание за общуване и слушане (усмивка; отворена, уравновесена поза; уважение към личното пространство на другите). Запомнете, ако се появите гневно или враждебно настроени, хората в групата ще го усетят! Често те несъзнателно „отразяват” или копират Вашия език на тялото. Бъдете особено внимателни в зрителния контакт: поглеждате ли всеки или забравяте да погледнете хората в края на редицата?

КАК ОБЩУВАМ С ГОЛЯМА АУДИТОРИЯ?

Много е просто: съсредоточете се над посланието си, и винаги си представяйте, че говорите само на **ЕДИН човек**. Ако си представите ЕДИН човек, много по-лесно е да говорите по по-човешки и въздействащ начин.

В същото време се уверете, че езикът на тялото Ви обхваща ВСИЧКИ от аудиторията. Станете или седнете, стойте така, че да можете лесно да виждате всички. Често осъществявайте пряк зрителен контакт.

КАК ДА ПОДОБРЯ УМЕНИЯТА СИ ЗА ОБЩУВАНЕ ПО ТЕЛЕФОНА?

Когато общуваме по ТЕЛЕФОНА или РАДИОТО, ние трябва да сме допълнително предпазливи – защото не можем да бъдем видяни, следователно ясното предаване на посланието ни става по – трудно.

В момента на вдигането на телефонната слушалка, Вие ставате „гласът” на Вашата група или организация: еднакъв към всеки, с когото говорите.

И така, ако звучите ядосано, скучно или изморено, това е начинът, по който човекът на телефона ще възприеме Вас/ Вашата организация. Ако, от друга страна, звучите загрижено, ползотворно и позитивно – такава представа ще създадете за организацията си.

Каква представа за Вас/Вашата организация придобиват хората, когато позвънят в офиса?

Ето някои насоки, които ще Ви помогнат да развиете по – професионален телефонен маниер.

- Когато се обаждате или отговаряте на обаждане, подгответе се да отдадете **100% от вниманието си за другия човек**. Спрете да говорите и с някой друг в офиса! Спрете да работите на компютъра! Запомнете: когато общуваме по телефона, ние не можем да се видим, което означава, че лесно можем да се объркаме или ядосаме, ако не сме внимателни.
- Пригответе си **лист и химикал**, за да си водите бележки от разговора.
- Опитайте се да сте **ВЕЖЛИВИ, ПОЗИТИВНИ, ПРИЯТЕЛСКИ НАСТРОЕНИ и ЯСНИ** едновременно – дори ако другия човек е объркан или груб!
- Отговаряйте на телефона ясно, поздравявайки. **Представете се** и разберете името на човека, който се обажда.
- **УСМИХВАЙТЕ СЕ**, когато разговаряте по телефона: усмивката е равна на осъществяване на зрителен контакт. Усмивването също така повишава тембъра на гласа Ви, като го кара да звучи енергично и професионално.
- Опитайте се никога да не **звучите негативно**. Ако не можете незабавно да помогнете на обаждания се, предложете алтернатива. Например, ако не знаете отговора на даден въпрос, не казвайте просто: „Не знам”. По – добре кажете: „Може ли малко по – късно да Ви дам тази информация?”
- Винаги казвайте на обаждания се **какво смятате да направите** – особено, ако го прехвърляте към друг член на екипа Ви. Никога не казвайте просто: „Изчакайте малко!”, По – добре кажете: „Мисля, че нашият директор може да Ви помогне с отговора на този въпрос. Може ли да изчакате? Ще се опитам да Ви свържа с офиса й.”

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- Ако приемате обаждане, **благодарете** на обаждания се и му позволете да затвори първи.
- Ако се разправяте с ядосан или емоционален човек, **запазете спокойствие!** Не забравяйте да създавате позитивна и загрижена представа, и **показвайте, че проявявате разбиране** към това, че обажданият се е разстроен.
- **Повтаряйте отново важната информация**, за да избегнете объркване и за да сте сигурни, че и двамата разбирате по еднакъв начин нещата. Например: 'Така, ако съм разбрала правилно, трябва да дойда в училището в сряда в два часа. Така ли е?'

.....

Застъпничество за ромско здравеопазване

ЗАСТЪПНИЧЕСТВО

Какво е застъпничество?

- действия на отделен човек, отделна организация или на група хора и организации за защита на определена кауза, идея или личност. Най-често се застъпваме за права и интереси на човек или група от хора, намиращи се в неравностойно положение
- “застъпничество” е превод на английската дума “advocacy” (адвокаси)
- пример за застъпничество: адвокатът е човек, който се застъпва за някого
- всеки от нас съзнателно или не практикува застъпничество по редица въпроси

Какво е застъпническа кампания?

- организирани действия на организации или група граждани по обществено значим проблем за постигане на промяна, която съответства на интереса на гражданите или на голяма група от тях
- застъпническата кампания оказва въздействие върху формирането и осъществяването на политики без целта да е вземане и упражняване на власт
- застъпническата кампания е форма на организиран натиск от страна на гражданите върху властта

Елементи на застъпническата кампания:

- Стратегическо планиране
- Коалиционно изграждане
- Медийна / информационна кампания
- Диалог / преговори с властимащите

ЕТАП 1: СТРАТЕГИЧЕСКО ПЛАНИРАНЕ

- Стратегическото планиране е изясняване на проблема и набелязване на план за неговото разрешаване, който отчита начините на въздействие върху тези, от които зависи разрешаването на проблема и включва конкретни действия за постигане на желаното въздействие
- стратегическото планиране и изключително важно за успеха на кампанията: без нея тя ще бъде хаотична, ще пилее ресурси и по-скоро ще навреди

Първа стъпка: изясняване на проблема

- изяснете си кой е основният проблем, който ви пречи да постигнете това, към което се стремите: уверете се, че това е проблема. Ако не атакувате основния проблем, кампанията няма да постигне очакваните резултати дори и да е успешна
- изяснете си кои са основните заинтересовани страни и какво е тяхното отношение към проблема: някои също страдат като вас от проблема (те ще станат ваши съюзници), а други имат полза от него (тях трябва да неутрализирате)
- изяснете си кои от властимащите – институции и лица - могат да разрешат проблема. Изяснете си кои нормативни актове имат отношение към проблема
- изяснете си какво е отношението на властимащите към проблема и какъв е техния интерес: не забравяйте, че човек често се ръководи не само от разумни и логични аргументи
- изяснете си по какъв начин вземат решения институциите, от които зависи разрешаването на проблема

Втора стъпка: съставяне на план

- включете изграждане на способен екип на кампанията: всеки трябва да прави това, което от което разбира. Лошо разпределение на ролите е равно на провалена кампания
- включете събиране на подкрепа и изграждане на коалиция
- включете достатъчно време и ресурси за широка медийна и информационна кампания
- оставете възможност за адаптивност: партньорите могат да дадат нови идеи
- оставете възможност за промяна: средата се променя бързо
- оставете възможност за импровизация: не повече от 25 %
- уверете се, че предвиждате застъпнически действия пред всички страни и институции, от които зависи разрешаването на проблема

Най-често срещани грешки:

- “претрупване” на целия етап: някои смятат, че планирането ще дойде от само себе си и е губене на време

- търсене на бързи и прекалено конкретни резултати без дълготраен ефект: реалната промяна настъпва като резултат от поетапен и постепенен процес, който има и дългосрочни цели

ЕТАП 2: КОАЛИЦИОННО ИЗГРАЖДАНЕ

- Коалицията е временен съюз от организации и граждани за разрешаване на определен проблем и постигане на определена цел
- Коалицията дава възможност за обединени действия
- Коалицията не трябва да е самоцел, а средство за ефективното провеждане на застъпническа кампания
- Коалицията придава по-голямо влияние и обществен авторитет: тя показва, че застъпническата кампания изразява интересите на по-широки слоеве граждани

Условия за изграждане на коалиция:

- обща цел, в която всеки участник вижда своя интерес
- взаимно доверие
- ясен механизъм за вземане на решения: той трябва да е демократичен, но и ефективен
- наличие на определени умения и способности у всеки партньор: никой не обича “търтей”
- добра координация между членовете и общо ръководство
- разпределение на отговорностите
- ясен критерий за членство в коалицията

Стъпки за коалиционно изграждане:

- набележете си организации, с които имате общи интереси и виждания относно проблема, който е цел на застъпническата кампания. Трябва да имате и поне някаква степен на взаимно доверие
- инициирайте среща / разговор
- формулирайте обща мисия: тя трябва да отразява интереса на всички
- договорете се за общи ръководни органи: Не пресилвайте нещата – ако степента на взаимно доверие е по-слаба, нека и общите органи имат по-ограничени функции
- договорете се за ясни механизми за вземане на решения: те трябва да са приемливи за всички и да не са в ущърб на никоя организация
- изберете ръководство и говорители
- разпределете отговорностите между партньорите
- направете реалистичен график на работа
- изключително важно е постоянно да информирате партньорите за това което правите и това, което се случва!!!

Опасности пред коалицията:

- напрежение между организациите поради лични конфликти или поради различния капацитет
- голяма загуба на време за постигане на консенсус
- идентичността на организацията ви може да се загуби зад идентичността на коалицията
- силно съревнование между членовете на коалицията за това кой да получи по-голяма обществена слава и да доминира
- пасивност на много от членовете

ЕТАП 3: МЕДИЙНА / ИНФОРМАЦИОННА КАМПАНИЯ

Добрата медийна / информационна кампания е необходимо условие и в голяма степен гарантира успеха на застъпническата кампания:

- осигурява популярност и подкрепа на общественото мнение: когато обществото поиска, управляващите лесно се съгласяват
- показва, че изразявате широки интереси, а не само вашите лични
- осигурява прозрачност

За да организирате добра медийна кампания:

- опознайте добре вашите местни медии: вестници, радио, кабелна телевизия
- създайте си по-непосредствени и близки отношения с журналистите, които отразяват вашата проблематика: не фаворизирайте някоя медия за сметка на други
- изработете си своя медийна стратегия и потърсете начин да я финансирате (проект, част от проект): не подценявайте работата с медиите, тя е залог за успеха на неправителствените организации
- изработете послание на кампанията: ясно, запомнящо се, въздействащо
- направете пресконференция
- направете прессъобщение като спазвате правилата за добро прессъобщение: то трябва да е готово преди пресконференцията и за бъде раздадено на нея
- информирайте медиите за всяка стъпка от кампанията
- спазвайте златните правила за работа с медиите

Какво още: Медиите са важни, но не са единствени източник за разпространение на информация и за въздействие

- изработете си дигитална: дори да е просто отпечатана на принтер
- помислете за други начини за визуализация: плакати, “ходещи плакати”
- в зависимост от кампанията можете да измислите песен и т.н.
- популяризирайте кампанията в интернет

Често срещани грешки:

- не заблуждавайте медиите: дори да е веднъж, лесно губят доверие

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

- не казвайте никога “ами, нямаме новини” ако ви потърсят: винаги има какво да съобщите
- не очаквайте отразяването в медиите да е точно каквото ви се иска
- не вдигайте скандал на медиите: ще ви победят
- не казвайте на журналист, че не разбира много от това, което пише: дори и да е така, той ще се обиди

Менторство

МЕНТОРИТЕ – С ВИСОКО ЧУВСТВО ЗА ОТГОВОРНОСТ

Първоначално, преди две години, отклоних поканата да менторствам по отношение на ромски студенти от Факултета по обществено здраве на Медицинския университет в София. Не защото са роми, естествено! А защото менторството, както тогава го разбирах, означаваше грубо настойничество, даване на указания на по-малко знаещи и можещи личности как да учат и как да живеят, т.е. намеса в личното им пространство и ограничаване на тяхната лична свобода. Тъкмо това беше неприемливо за мен, а и несвойствено – да ограничавам свободата на другите, да ги насочвам и възпитавам в (може би) нежелано от тях направление...

По-късно обаче, в процеса на преподаването, на формалното и неформално общуване със студентите-роми осъзнах, че почти всички те са приети в нашия факултет след преодоляване на трудните изпити и на не маловажните културални различия. Това предизвикваше съчувствие у нас, преподавателите, но рядко някой отделяше допълнително време, за да им помогне да подобрят своята подготовка и да настигнат колегите си от преобладаващия български етнос.

В крайна сметка приех да бъда настойник на ромски студенти, защото **менторството вече го приемах като деликатно, дозирано, премерено, културно и алтруистично деяние с цел преодоляване (със съвети и съдействие) на многобройните трудности на студентите:** безработицата в ромската общност, липсата на средства за закупуване на учебници, затрудненото възприемане на сложния за тях учебен материал, господството на демодирания вече в Западния свят енциклопедично начало. Тъпченето на студентите, като с необходими, така и с по-малко необходими или даже излишни знания (данни, информация, сведения) – без чувство за мярка, едва ли не самоцелното надпреварване на преподавателите да покажат, че са усвоили всичко най-ново в икономиката и финансирането на здравеопазването, здравната политика и модерния мениджмънт (като че ли всички студенти ще стават министри на здравеопазването!), става, разбира се, за сметка на морално-етичните преподавания, в които централно място заемат взаимоотношенията между лекар и пациент, медицинска сестра и пациент, между лекуващия и лекуваните...

Факт е, че се преподават излишни, затормозващи и затрудняващи студентите знания, т.е. у нас все още бушува **бурята на ерудицията** и когато ние, преподавателите, най-сетне осъзнаем, че не бива да превръщаме главите на студентите в куфари, натъпкани с потребни и непотребни знания ще настане времето на **модерната евристика**.

Времето на всезнайковщината отминава. Нужно е вече преподавателите да осъзнаят, че за студентите има и трудни за овладяване неща, а има и невъзможни за постигане цели. Не става

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

дума за вулгаризиране на научните знания, а за съобразяване с културалната характеристика на студентската аудитория.

Ролята на добрия ментор се състои в това вниманието на студентите да се насочва към по-важните проблеми, да подбира най-същественото от лекционния курс или семинар и което е особено важно, студентите да се насочват към тяхното анализиране, съпоставяне и свързване с медицинската практика. Ето на това му казваме евристика – подборане с помощта на ментора (ако съответният преподавател не е успял да го стори) на ограничен брой факти и данни и задълбоченото им интерпретиране.

И така, от дума на дума, стигнахме до необходимостта от ясни цели и задачи на менторството.

Основното в подхода към студента и неговите проблеми е методиката. Тук следва да си признаем, че не всички ментори успяват да преодолеят барьерата, която изначално си съществува – големите различия между студентите и наставниците им. Колкото по-умело подхождаме, толкова по-лесно ще преодолеем различията: възрастови, професионални, битови, финансови, културни, етнически, морални, езикови и т.н.

Отделно и специално ще отбележа, че менторството изисква известна подготовка, което студентите винаги долавят, отчитат, оценяват като повишено внимание към тях. Ако те – Вашите, нашите студенти почувстват, че сте се потрудили да им намерите учебно помагало, това непременно ще повиши желанието им да четат повече и да постигнат по-висок успех.

Казвал съм го и друг път: ефект от нашето менторство ще има ако действаме убедено и убедително спрямо студентите, ако те почувстват, че наистина сме заинтересовани, че очакваме и ценим техните допълнителни старания...

Няма да отчитам резултатите от моето лично менторство – многократно сме отчитали постиженията и неуспехите си... Тук обаче ще споделя, че е особено важно включването на студентите в изследователската ни работа с оглед изграждането у тях на научно-изследователски навици. Такова указание е включено и в Програмата на „Отворено общество”, „Разнообразни и равни” и „Амалипе”. Изглеждаше трудно постижимо, но в резултат на срещи с преподаватели-изследователи от медицинските и някои немедицински висши учебни заведения, успяхме да осигурим участие на ромски студенти в конференции и конгреси. С помощта на менторите, естествено, Галя и Александра подготвиха доклад на медико-деонтологична тема, който ще бъде представен тази есен (през октомври, в Истанбул) на Петия Балкански конгрес по история и философия на медицината. Можете да бъдете сигурни, че участието им в конгреса редом с декана на ФОЗ проф. Ц. Воденичаров и зам.ректора на МУ – София проф. С. Попова, ще укрепи

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

самочувствието им на добри студенти и бъдещи професионалисти, които успешно ще се борят за здравето и здравното благополучие на ромското население у нас и на целия български народ.

Постиженията на наставяваните студенти-роми са неизбежни. Важното е менторът да бъде признат и припознат като добър и доброжелателен съветник, който умее да събужда и укрепва идеите за по-добро учене и творчество, да стимулира дозираното и целесъобразно натрупване на знания и умения, да увеличава мотивацията и оставя достатъчно място за собствените решения и себеизяви на студентите.

Проф. д-р Миладин Апостолов, дмн,
Преподавател във ФОЗ на МУ - София

Менторството е връзката, която дава възможност на хората да споделят професионална информация и такава, свързана с лични знания, умения и опит. Иначе казано, това е връзката между по – опитния и по малко опитния в определена област.

Основните компоненти на менторството са:

- **МЕНТОР /НАСТАВНИК/**
- **НАСТАВЛЯВАН /СТУДЕНТ/**
- **ПРОЦЕС НА МЕНТОРСТВО /НАСТАВНИЧЕСТВО/**
- **ОРГАНИЗАЦИЯ**

В нашия случай ключов елемент е връзката между университетските преподаватели и ромските студенти по медицинските специалности.

МЕНТОР = УНИВЕРСИТЕТСКИ ПРЕПОДАВАТЕЛ ОТ МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ ИЛИ КОЛЕЖ

НАСТАВЛЯВАН = РОМСКИ СТУДЕНТ, ЗАПИСАН В МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ ИЛИ КОЛЕЖ

ПРОЦЕС НА НАСТАВНИЧЕСТВО = ВЗАИМОДЕСТВИЕ МЕЖДУ МЕНТОРА И СТЕДУНТА ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОГРАМАТА ЗА МЕНТОРСТВО

ОРГАНИЗАЦИЯ = ОСНОВЕН МЕДИАТОР /ПОСРЕДНИК/ ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЦЕСА НА МЕНТОРСТВО; ОТГОВОРНО ТЯЛО ЗА ПОДБОРА НА МЕНТОРИТЕ И ОСИГУРЯВАНЕ НА ПОЛОЖИТЕЛНА ПСИХО- СОЦИАЛНА И ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА МЕНТОРСТВОТО И КАРИЕРНО РАЗВИТИЕ НА СТУДЕНТА.

- КАКВО Е МЕНТОР ?

Менторът може да бъде учител, спонсор, съветник, приятел, последовател или модел, който може да бъде следван

Речникът на Мак Кий /MacKaye's dictionary/ определя менторът като мъдър съветник, на който се има доверие.

- КАКВО Е НАСТАВЛЯВАН ?

НАСТАВЛЯВАНИЯТ е човек, който е в началото на своето професионално развитие. Той/тя може да бъде партньор и участник в процеса на менторство

- ПРОЦЕС НА МЕНТОРСТВО ???
- Развитие на отношения между ментор и наставляван;
- Процес, при който лице с богат академичен и практически опит предоставя информация, консултации, съвети, подкрепа на някого, който е по – малко опитен.
- Партньорство;
- Сътрудничество;
- Създаване на бъдещи лидери и професионалисти;
- ФУНКЦИИ НА МЕНТОРСТВОТО
- ПОЛЗИ ЗА НАСТАВЛЯВАНИЯ
- Развити знания и умения;
- Обратна връзка;
- Достъп до позитивни ролеви модели и поведение;
- Доверие и самочувствие;
- Мотивация за бъдещо професионално и личностно развитие;
- Контакти с професионални лица и организации;
- Лично удовлетворение
- ПОЛЗИ ЗА МЕНТОРА
- Допълнителни познания и лично удовлетворение;
- Възможност за демонстриране на знанията и уменията;
- Възможност за използване на лични учения и опит;
- Показване на личните ценности като резултат от процеса на подпомагане развитието на студента
- Възможност да мисли за професионалното и личностно развитие на някого;
- Предизвикателни дискусии с хора, които имат различна гледна точка;
- Нови контакти;
- ОТГОВОРНОСТИ ДА ДВЕТЕ СТРАНИ
- Отговорни за собственото си развитие;
- Отворени за обратна връзка и подготовка;
- Активни за нови предизвикателства и отговорности;
- Готови да се учат от грешките си;
- Готовност за самооценка;
- Позитивни и честни по между си.
- ОТГОВОРНОСТИ НА МЕНТОРА

ИНСТИТУТ
ОТВОРЕНО
ОБЩЕСТВО
СОФИЯ

ОБУЧЕНИЕ ПО ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В СФЕРАТА НА
РОМСКОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Център Амалипе

- НАПЪЛНО АНГАЖИРАН С ПРОЦЕСА НА МЕНТОРСТВО;
- КОМУНИКАЦИОННИ УМЕНИЯ;
- ОРГАНИЗАЦИОННИ УМЕНИЯ;
- СПОДЕЛЯНЕ НА ОПИТ И ЗНАНИЯ – ПРОФЕСИОНАЛНИ И ЛИЧНИ;
- УМЕНИЯ ЗА ПОЕМАНЕ НА ПРЕМЕРЕНИ РИСКОВЕ;
- ОТНОШЕНИЕ КЪМ ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ПРОЦЕСА НА МЕНТОРСТВО;
- ГОТОВНОСТ ЗА ПОДКРЕПА;
- МЕНТОРСКА ВРЪЗКА

ДОВЕРИЕ И УВАЖЕНИЕ МЕЖДУ МЕНТОРА И СТУДЕНТА

- ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ
- ГОТОВНОСТ ЗА ПОДКРЕПА;
- ИНДИВИДУАЛИЗИРАНЕ;
- ИНФОРМАЦИЯ;
- ИНТЕРАКТИВНОСТ;
- КОМУНИКАЦИЯ.

БЛАГОДАРЯ ЗА ВНИМАНИЕТО !

Център Амалипе

Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“

Гр. Велико Търново 5000

П.к. 113

062-600-224

Center_amalipe@yahoo.com

www.amalipe.com